

264498

Szentpál
BUDAPEST
1801
PARIS

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

BUDAPESTRŐL PÁRISBA.

ÚTIRAJZ.

IRTA

SZENTPÁLI JANKA.

Országos Széchényi Könyvtár

pm

BUDAPEST,
KAPHATÓ MINDEN KÖNYVKERESKEDÉSBEN.

1875.

BUDAPESTRŐL PÁRISBA.

ÚTIRAJZ.

IRTA

SZENTPÁLI JANKA.

Országos Széchényi Könyvtár

BUDAPEST.

NYOMATOTT AZ ATHENAEUM NYOMDÁJÁBAN.

1874.

MÉLTÓSÁGOS GRÓF

TELEKI SÁNDORNÉ

SZÜLETETT

TELEKY JOZEFIN GRÓFNŐNEK

TISZTELETE JELÉÜL

AJÁNlja

A SZERZŐ.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

264498

Reggel nyolc óra volt, midőn a Bécs felé készülő vasúti vonat megindulván, előbb lassan, majd sebesebben haladt, végre pedig prüszkölve s tűzszikrákat szórva rohant velünk tova. A mozdony füstje, mind egy hadosztály kibontott zászlója, mely annak egyéniségét jelvényezi, a szellőben lobogva úszott fölöttünk, büszkén hirdetve azon hatalmat, mit a gőz, a világ anyagi s szellemi terén elfoglal. Vagy, mint egy óriás fátyol, ködlepelbe burkolá vonatunk, mígnem szétszakadozva ezernyi szellemalakká képződék, melyek, — mindig tovább s tovább futva, s mint az éj villijei kergetődzve, körülátancolának, aztán eltűnedezvén, a távol ködével s a kéklő ég felhőivel egyesülének. — Most az egyszer, a játsz villik bohó tréfája, mit máskor merengve néztem volna, boszankodásra ingerelt, mert irigyen eltakarák tekintetem elől a láthatárt, Esztergom gyönyörű panorámájára, s Visegrád örökemlékü romjaira sűrű fátyolt borítván.

◀ **Visegrád!** Mennyi emlék van kötve nevedhez! — Van-e magyar, kinek szive erősebben nem dobanna annak hallatára? Van-e, kinek lelkét magasztos ihlet nem töltené el, midőn előtte mindazon di-

csőség elvonul, mely nevedhez fűződik, s mindazon
gyász, melynek tanúja valál?! >

»Bús dőledék! Mily csendesen állsz ködlepte tetődön,

Nézve komordan alá a Duna habja közé !

Lakja királyinknak, Visegrád! hajdanti virágod

Porba omolt, s élted nemzeti gyászba vegyült.

Barna falad roppant vázként mered a levegőnek,

Mintha kivágyna korunk mostoha terhe alól.

Hasztalan! elhúnytál; az enyészet vas keze rajtad

Vad diadalmi jelül hamvadon edzi dühét.

Küzdél bár, de magas diszeidnek hullani kelle,

Míg pártolt fiaid oszlopa, sírja levél.

A múlt századokat látom feltűnni körüléd,

S lengve vonulni az est sűrű homálya felé;

S mint a honvesztett lángképzeti visszaröpülnek,

Lelkem is úgy fel-leng a kegyes árnyak után!«

Elmémben végig futom a történelem komoly
lapjait, s itt találom nemzetem életének legragyo-
góbb fénypontjait. Nagy Lajos és Mátyás dicső ki-
rályjaink fényes korát, midőn a magyar név fénye
átsugárzék messzeországok- s tengerekre. E kor
lapjai aranybetűkkel írvák történelmünkbe. De kö-
vetkezik egy keserves kor is, midőn a magyar dicső-
ség gyászba öltözött; midőn nem győzni volt a jel-
szó, hanem: túrni; túrni!

»Magyar dicsőség, mi valál ?

Hullócsilag ? mely tündökölt,

Aztán lehullott a magasból

És mindörökre elnyelé a föld.«

Nem! Üstökös vagy óh magyar dicsőség, mi-
ként a költő ihletett látnoksággal mondja; s szá-
zadok múltával ismét előtűnendesz, ha pályádon

a fény egyidőre elhalványul is! De, hogy ez be-
következzék, nem szégyelni kell a magyar nevet
hanem büszkén vallani azt, s dolgozni feltámadá-
sán. Minden fia s lánya e hazának hivatva van
erre. Mindenki hozzon, hacsak egy csöppet is, és
tenger lesz belőle; mindenki tegyen le egy követ,
s az épület fölmagaslik, miszerint teljesüljön a
jóslat, hogy »Magyarország lesz!«

Azonban, fájdalom! már Érsekújvártt, hová
villás-reggelire érkezénk, azon tapasztalatot tevém,
hogy magyar nyelvem bizvást otthon is hagyhat-
tam, s helyette cosmopolitát vihettem volna; mert
az elsőnek épen semmi hasznát sem veendem, innen
kezdve a társalgás, étlap s étkek stb. minden le-
vén más, csak magyar nem.

Cosmopolitát? Mit jelent e szó? Kiben nincs
elég erő, hogy valami legyen: cosmopolita, vagyis
semmi. Ily nemzetiségi hitvallása csak a magyar-
nak van, mert a világon, más mindenki — valami.
Az angol: rettenetesen angol, annyira, hogy fő
sem foghatja, miként más ember nem az; a francia
minden más nemzetbelire csak félvállról tekint; a
német, dicsőségének tartja németnek lenni. Csak a
magyar lenne cosmopolita? Csak az ő lelkéből
hiányzának az erő, magát nemzetiségnek vallani?
A határozottság, a lélek erejének nyilvánulása; s
csak a magyarban nem volna-e elég szilárdság, el-
határozottság, ragaszkodási képesség? Szégyen
volna ez! Tanulhatnánk az izraelitáktól, kik megve-

tett, lealázott nép voltak, de megtarták ősi jellegöket, annyi üldöztetés és elnyomatás dacára is oly lelki-erőt tanúsítván, mely mindnyájunknak például szolgálhat.

Volnánk milliónyian, lehetnénk cosmopoliták; de ily csekély szám mellett, egész lelkünkől magyarokká kell lennünk, nehogy a hatalmas népek árja elsodorjon, és semmikké legyünk. Különben, nem is épen az bűne a magyarnak, hogy nem magyar; mert azon derék kivételes rész, mely nevét megérdemli, nemzetisége mellett tud lelkesülni; a hiba inkább ott rejlik, hogy beelégszünk vele, ha önmagunk érzünk magyar szívvvel, s aziránt, hogy más is teljesítse kötelességét, nemcsak túlelnézők vagyunk, de e kötelességszegéshez önmagunk is fölötte könnyen simulunk. Egy gyertya csak kis helyet világosít be, de, ha mindenki égő gyertyává leend, s körét nemzeties érzelmekkel megvilágítja, ha tud lelkesülni nyelv, szokás, és a haza minden érdeke iránt: meglássuk mily csodát művelünk, hazánkat mily dicsővé, nagygyá teendjük. Különösen ti, bájoló virágai e szép hazának, kik oly kedvesen tudtok csevegni franciául s angolul, s kiknek ajkai már annyira megszokták a szomszéd Germánia erős hangzású nyelvét, hozzátok szólok! Óh, mennyire kedvesebbek lennétek, ha szegény édes hazánk nyelveért buzognátok! Hány van közületek, ki érdem gyanánt büszkén dicsekszik vele, hogy Albion s Larmartine nyelvét teljesen érti, de, a magyar költőket,

fájdalom! hírből is alig; annak, hogy ezeket olvasná, szükségét sohasem érzé. A magyar dal sohasem szóla szívéhez, s az édes magyarszó arra sem lelkesítette, hogy anyanyelvén a helyesírásról csak fogalmat szerzett volna is magának, azt hiszi, hogy a magyar nyelvbeni járatlanság a magasb származásnak, s magasb műveltségnek jelvénye.

De, leginkább ti anyák! ti vagytok főbűnösök abban, hogy gyermektekből kiirtjátok a haza szeretetét. Megtanítatjátok mindenre, de azalatt elfelejti hogy magyar. Nem gondoljátok meg, hogy hazaárulást követtek el; s hogy könnyelműségtek, sőt bűnös eljárásatok oka annak, hogy a nemzet lassankint elnemzetietlenedik s tért veszít lábai alatt. Hogy is kívánhattok gyermeketek részéről magatok iránt forró ragaszkodást, midőn az első közös édesanya iránt nem tanítjátok érezni, lelkesülni?!

De, óh, bocsánat! Hová is ragadt hevem! Most veszem csak észre, hogy mulattató, kellemes útleírás helyett unalmas böjti predikációt mondék. Még egyszer bocsánat!

Ime, itt Pozsony. A magas hegytetőről meszelátszó négy csonka tornyú festői várrom Mária Teréziát juttatja eszünkbe, s azon jelenetet, midőn minden oldalról ellenség által megtámadtatva, végső veszélyben, a kisded Józseffel karján az egybegyűlt rendek közé lépve, magát, gyermekét s koronáját azok oltalmába ajánlá; a magyarok lelkesülten

esküdtek neki hűséget, s azt mégis tarták. Ilyen volt a magyar hajdan; lelkesülő, vitéz, feláldozó.

Pozsony, egyike történelmileg legnevezetesebb városainknak. Miután a török, Izabellát rászedve, a kisded János-Zsigmond gyámságának ürügye alatt 1541-ben a budai várat s királyi palotát saját kezére kerítette, Pozsony lőn az ország fő-, koronázási s országgyűlési városa.

Ki Pozsonyban időzhet, ne mulassza el megtekinteni túl a Dunán a gyönyörű ligetet, mit »Au« néven aligha nem hamarább talál meg.

Pozsonyon túl csakhamar, a látványnak teljes hiányában részesülünk. Gyorsan elsötétül előttünk a világ, a vonat kerekeinek robogása s a gőzkatlan prűszkölése borzasztóvá válik, s a teljes sötétségben csak itlott látunk egy-egy csillagféle fénypontot. De ezek épen nem égitestek, hanem budapesti, vagy haimburgi, ritkán havannai női készítmények, vagyis szivarok, melyeknek füstjében kéjelgnek a nőutasok irányába sokszor előzékeny (?) férfi-utitársaink. Azonban, a szivarfények halványulni kezdenek; a robaj, a tágultabb láthatárban tova terjeszkedvén, megszűnik oly félelmes lenni; kivilágosodik s jól kezdjük érezni magunk azon tudatban, hogy annyi ezer mázsányi szikla nem fenyeget már eltemeséssel; jól esik látnunk isten szabad napját s szívünk élte-tő frís levegőjét.

Tovarobogunk gondolkodva, s ezalatt láthatárunk kiszélesbül, mind messzebb távozván a kéklő

kegyek, melyek tekintetünk messze barangolni eddig nem engedék. Miután pedig felsőmagyarhon e nagyszerű rónáján is átrepülénk, Marchegg mellett, saját-szerű érzés nehezedik keblünkre. Hazánk véghatárán természetes, de egyszersmind méltó érzelme ez a messzetávozó magyar szívnek. Ha rokonok- s barátoktól veszünk búcsút, mennyire indokolt a köny, mely szempilláink nedvesíti; közönyösek maradhatnánk-e tehát, midőn hazánktól távozzunk, s benne mindattól, mi örömeink s szenvedéseink tárgya? Meghatottan merülék gondolatimba, s szótlanul nézém a tovahömpölygő folyam szöke habjait, mintegy annak keresve lehetőségét: miként küldhetném végső búcsúintésem általok mindazoknak, kik annyira kedvesek lelkemnek, s kiktől most minden óra mértőföldre ragad tovább.

A vaggónajtók csapkódása fölriaszta merengésemből; széttekinték, s úgy látám, uti társaim közül egy sem tépelődik hasonló érzelmekkel. Arcaikról bankrészvény, termés, sertéshizlalás sugárzott. — Érzelem . . . lelkesültség . . . ! Hiszen ezek elavult phrázisok; divatból kiküszöbölt cikkek! Ki tudna ma már valaki- vagy valamiért lelkesülni? Legfőlebb valami bajúszatlan scholasztikus, ki e gyöngeséget szintén, aligha le nem rázza magáról — az iskola porával. Érzelem . . . lelkesülés . . . ! E szavak, ma már legfőlebb szánalmas mosolyt keltenek. Ma, mindenki hálásabb dolgokkal tölti idejét: a meggazdagodás jobban fizető eszméjével. Pedig, mi meg,

visszaadjuk nektek a szánandó mosolyt; mert hát lelkesültségünkkel gazdagabbak vagyunk, mint ti aranykincseitekkel; érzelmeinkben boldogabbak, mint ti kiszáradt sziveitekkel!

Parendorf s Wagram mellett, — az első honvédeink 1848-iki csatájáról emlékezetes, — elhaladván, a kettévált Duna mindkét ágán átrobogva, talán ép azon uton vonulánk be birodalmunk fővárosába, melyen ezelőtt négy századdal — diadalkoszorúzottan, győztes serege élén, hős Mátyás királyunk.

B é c s.

Bécs tagadhatlanul igen szép s igen kellemes város; legszebb s legnagyobb egész Németországban. Nem csoda! 1156-ik évtől fogva, Bécs állandó székhelye lett az osztrák fejedelmeknek.

Tudvalevő dolog, hogy nem mindig Austria fejedelmei voltak a római, vagy is német birodalom urai. Volt egy idő, igaz hogy régen, midőn e névnek »Austria« hire sem volt. Akkor azon térséget Avar-őseink pusztiták; Nagy Károly, a frankok királya tönkre tevén őket, az avaroktól elvett földből örgrófságot alkotott; később Árpád alatt őseink foglalták el, de 55 év múlva az augsburgi szerencsétlen csata után, ismét kiüzettek.

E tartomány fekvése folytán kapta nevét is •

két szóból: »Ost« és »Reich«, — honnan az »Oesterreich«, származott. Első herczeggé, e grófok közül a szavajárásáról »Jasomirgott« nevet nyert II. Henrik lön választva, ki Leopoldsbergről Bécsbe tette át lakását, utolsó pedig azon II. Frigyes volt, ki a IV. Béla királyunk elleni csatában Frangepán által 1246-ban megöletett. Boszú ölte meg a Bábenbergeket e végső sarját s méltán. Ember nem bánhattott mással embertelenebbül, mint II. Frigyes, IV. Bélával, sógorával.

Tudjuk, mily rettenetes idők voltak Magyarországra nézve, midőn a tatárok csordái berontva, az országot feldúlták. A király a sajói ütközet után Bécsbe menekült, hová nejét Máriát kincseivel már előbb elszállítá, s hol szives rokon szeretetre számított. De mily rettenetesen csalódott! Frigyes meg-rabolta rokonát, megfosztotta a koronától s kincseitől, három vármegyét iratott magának tulajdonúl Béla által az ezer sebből vérző országból, azután pedig elküldé a szerencsétlen hontalan királyt családjával koldulni! — Vajjon nem ez időtől fogva nevezi-e gyanakvólag a magyar a németet, sógornak?

Frigyes elhunytával a nép a derék Ottokár cseh királyt választá hercegül, a német birodalom pedig Habsburgi Rudolfot császárnak, kit Ottokár elismerni nem akart; Kun László királyunkat hívta tehát segítségül Rudolf, s így a magyar segély jó szolgálata mellett legyőzé Ottokárt, sőt ez a csatában el is esvén, a Habsburgok császári trónja ma-

gyar vér árán biztosítva lett. Ettől fogva a német császárok rendszerint e családból választatván, annak hercegi koronája egyértelmű lett a német, vagyis római császársággal.

E császári főváros, hajdan Vindobona, távol hegyektől körített síkságon fekszik a Duna jobb ága mellett, melybe a város keleti oldalán a Wien folyó ömlik, 34 előváros környezi. Lakosainak száma 834,284 lélek. A már említett Jasomirgott herceg előtt Bécs alig volt említésre méltó mezőváros, de miután ez hercegi lakását ide tette, gyorsan kezdé kifejteni nagyságát. E herceg tevékenységének ma is meg vannak még nyomai, ki sokat építtetett s szépített e városon; sz. István templomát is ő kezdé építtetni. A belvárosban egy utca létezik, melyet »Himmelfortgasse«-nak neveznek, s melynek eredetéről szép legenda szól, mit fölemlítendőnek vélek. (Itt Constantia, III. Béla királyunk lánya, Ottokár neje, 1230-ban apácazárdát alapított, mely később a »mennyei kapusnő« zárdájának, neveztetett el. Volt az apácák közt egy Mária nevezetű, ki a kapusnői hivatalt viselte. Jámbor volt Mária, de rendkívül szép is, egyik apácatársnőjének pedig lovag fivére volt, ki nővérét a zárdában korokint meglátogató, s a fiatal daliás lovag szíve lánggra gyult Mária iránt, ki bármennyire erőlködék is, nem volt képes leküzdeni a földi szenvedélyt, mit szívében a lovag felköltött. A lovag ostromlásainak végre engedvén, Mária beléegyezett, hogy véle éjjel megszökjék. Kinyitá a kaput,

melynek kulcsát őrzé, de csakhamar visszatérvén, a kulcsot a folyosó egyik fülkéjében álló Máriakép lábaihoz tévé le, ekként sohajtva: »Égi királynő! méltatlan szolgálód a világ felé fordul; vedd át te a ház kulcsait s őrizd helyettem!« Mária szive a világban nem lelte fel a remélt boldogságot; sok csalódás után megtört szívvel, gyötrelmes hét év után, a kolostorba visszatért, a főnöknő lábaihoz borula s bűnbánó könyek közt esdekelt visszafogadtatásért. Ez, s a többi apácák csodálkozva nézték Máriát, ki hét évi távolléttel vádolá magát, de kit társnői hivatalában buzgón eljárni folytonosan látván, percre sem hiányoltak. Ez egész idő alatt tehát a szent szűz viselte a tévutra tért Mária képét. — Ez még azon éjjel meghalt, s innét neveztetett el a zárda s később az utca is »Zur Himmelspfortnerin.«

Már a vasúti indóház is melyben vonatunk megáll, figyelmeztet nagyszerűsége által, hogy császári székvárosba érkezénk. Bécsnek három indóháza van, melyekből a világ minden tája felé küldi vonatait. Az indóháztól elindulván, bérfogatunk a széles Praterstrassén robog végig s a Dunacsatornát, mely a Lipótvárost a belvárostól elválasztja, az Aspernhidon haladjuk meg, hogy a Ringstrassén át Bécs legujjabb s legízletesebb építkezéseit szemléljük, melyek e várost a világ első fővárosai mellé helyezik.

Bécs belvárosa ezelőtt véd-bástyákkal s árkok-

kal volt körülvéve, s csak szűk kapukon s hidakon keresztül lehetett az elővárosokba jutni. Azonban egy császári rendelet a bástyák s árkok lerombolását elrendelte s e védművek, melyek két ízben állták ki szerencsésen a török ostromot, Bécs legifjabb s legdiszesebb békeművének a Ringstrassénak engedtek helyet, nézzünk itt kissé szét. A fentebb említett Aspernhid maga is érdemes megtekintésre, oszlopai csinos szobrokkal a harcot, békét, kereskedést, ipart személyesítő alakokkal vannak ékesítve. A Wien folyón keresztül vezető Radeckzy hid mellett elhaladva, jobbról a szép Ferencz-József katonai laktonyát s Franz-József-thort látjuk, mely a Burgthorral egyedül menekült meg a bástyákon volt kapuk közt a leromboltatástól. Balra a Park Ringen a Wien által hosszában ketté szelt Stadt-Parkot gyönyörű virágaival, innét, amaz oszlopos és apró szobrokkal diszitett szürke épületben, gyönyörű lépcsőzettel, Vilmos főherceg palotáját látjuk, néhány lépésnyire pedig a építőtársaságét. A Stadt-Parkban igen diszes a Cursalon, hol hangversenyek, nyári táncestélyek tartatnak; a Johannissgasséban Viktor főherceg pompás palotája van; az ide torokolló Christinegasse-ban, a góth homlokzatú magas akadémia-palota, néhány lépésnyire Schwarzenberg herceg lovagszobra áll, balról Lajos Viktor főherceg palotája; a Kärnthner-Ringen Würthenbergi Fülöp herceg palotája tűnik ki, a Künstlergasse sarkán a zenekedvelők épülete, jobbra a művészek

háza, hol festészeti kiállítások tartatnak; túl a Wienen egy hosszú szürke épület, oszlopkapuzattal, a Polytechnicum, Ressel szobrával; közel ide a kereskedelmi akadémia, szobrokkal, a Wienen pedig a szép, szobrokkal díszített Erzsébet hídját érjük, innét az Opern-Ringet, az új városnak okvetlenül legnagyobb-szerű részét. Balra emelkedik az új dalszínház, jobbra az igazságügyministeri palota, tovább az Albrechtgasse, a főherczeg palotájával, s a Burg-Ring, a Burgthorral. Balra távolabb, a földgolyóval ékesített földirattani intézet, mellette a Czernin palota, képtárral egyenesen pedig a Votiv templom, e mellett az ideiglenes képviselőház.

Bécsnek igen szép részei, s történelmileg nevezetes terei vannak. A belváros utcái sok helyen szűkek s egyenetlenek, magas, hét emeletig is föl-magasodó házak közé szorítottak, az újabb részek azonban szélesek és szabályosak. Kövezete s világítása a városnak kitünő s a tisztaság is nagy gondal ápoltatik. A legélénkebb, legelegansabb s pompás kirakataik által mintegy állandó mű- s iparkiállításá várársolt részek a Ringstrassén kívül a Kohlmarkt, Graben, Istvántér, a Kärnthner, Rothernthurm-Strasse, hol a legjelesb, de egyersmind leg is drágább árucikkek kaphatók, s általában minden nagy mennyiségben föl van halmozva, mit fény és szükség követelhet. Az elővárosokban a Mariahilfer- s Wiedener-Hauptstrasse legélénkebbek,

hol az árucikkek olcsóbbak ugyan, de az idegen bevőnek helyén legyen a szeme.

A terek közt kitűnnek: a Hof, egy ércből öntött Mária-szoborral, a külső Burg-tér, Károly főherceg, s Eugen Savoy-i herceg érc lovag-szobraikkal, Fernkorn-tól; a Ferenttér, II. Ferenc császár Marchesi öntötte nagyszerű szobrával, a Józseftér, II. József császár lovag-szobrával; a Hoher-Markt, egy kápolnaszerű márvány emlékkal. A Grabenen két igen szép szökőkút, a ferenciek terén pedig a sziklából vizet ütő Mózes gyönyörű szobra van Fischertől; — a Freyungon szintén szép kút a monarchia négy folyójának allegorikai alakjaival, a Schwarzenberg-téren, a hírneves tábornagy lovag szobra.

Bécs egyik legnevezetesebb épülete kétség kívül a **Burg**, nem szépségénél, hanem annál fogva, hogy ott lakik az uralkodó család, a király, ki,

„lelje népe boldogságán örömét,

hir, szerencse koszorúzza szent fejét !“

s ott lakik a magyar királyné is, ki, hogy szereti nemzetünket, tanúsítja, hogy zengzetes nyelvünk, idegen születése dacára megtanulta, s pártol minden érdemesebb magyar irodalmi terméket. E téren ő a legelső magyar királyné mostani uralkodó családjunkból, mi néki annál nagyobb érdemül tulajdonítandó. Adózzunk hálával e nemes, fenkölt hölgynek buzdítóul fogadva s követve magasztos példáját!

A Burg, a belváros déli végén, szabálytalan

épület, melynek egyes részei különféle időkben emeltettek, s annál fogva különféle építészeti modort is tüntetnek elő. A téli lovagda, sokszor volt fényes ünnepélyek színhelye, Európában legszebbnek tartják; a kapuk fölött Hercules-csoport vonja magára figyelmünk, Mathiellitől, a Schweizerhofén pedig a habsburgi címer: az 5 törpe sas. A népkertben van a görög stýlben épült szép Theseus-templom, Theseus márvány szobrával, a mint Centaurt legyőzi, Canova mesteri műve, Strauss zenéjének és Stüwer tűzijátékának színhelye is; innét a paradicsomkertbe jutunk, hol a kedélyes hangulatot emeli a számtalan szelid veréb, melyek csiripelve kunyorálják a morzsákat, hálájokat a társaikkal vívott harci mutatványokkal jutalmazva Jó nekik szegényeknek, hogy osztrák alattvalók, lennének csak olaszok; serpenyőbe kérülnének csakhamar. E császári lak, gyűjteményekben fölötte gazdag; nevezetesebbek:

A könyvtár, 1722-ben emeltetett; a könyvterem közepén VI. Károly császár márvány szobra látható, a tetőzet festménye Gran Dániel műve, a termek fénylenek márvány, arany s festményektől. 300,000 kötet könyv, 16,000 kéziratnál több van itt, köztük sok becses 12,000 incunabula. (Az 1500-ik év előtt nyomott könyvek). A könyvtár ritkaságai szekrényekben vannak, legnevezetesebbjei: anyagok, melyeken irtak, festett pergament ezüst s arany írással a VI. századból; részek az evangéliumból, pamut, gyolcs, szederfa, pálmaleveleken; egy növényteni mű

az V. századból; töredékek Livius történetéből, Ottfried Evangelien harmonie-je 865-ből; kórán 1545-ből; chinai kézirat fügeleveleken. V. Károly császár imakönyve; a római birodalom országut-tér. képe 160-ból. A könyvtárral gazdag acélmetszet gyűjtemény is van egyesítve.

A természetrajzi gyűjtemény a kiállítást s elrendezést illetőleg példányszerű; azt I. Ferenc császár kezdeményezé és eloszlik: **állattani muzeumra**, mely 21 teremben van elhelyezve, váz, szarv, fészek s tojás gyűjteménnyel. A kolibrik gyűjteménye aligha oly teljes, mint melyet a hazájáért lángoló Xantusunk nemes ajándékából muzeumunk bir; **növénytanira**, mely leggazdagabbnak tartatik Európában, s végre **ásványtanira**, mely sok műmunkát tartalmaz; legérdekesebb Mária Terézia nemes kövek s aranyból összeállított virágbokré tája; és a meteorkő gyűjtemény.

A Császári kincstár egyike a leggazdagabbaknak; nevezetesen itt Nagy Károly császár koronázási, s I. Napoleon olasz királyi ékszerei, egy 150,000 aranyra becsült gyémánt; sok ékszer, feszület Benvenuto Cellinitől; Wallenstein horoscopja és más értékes tárgyak.

Az Érem s régiségtár, szintén a Burgban, 2000 antik bronzművet, lámpa- s váza-gyűjteményt, római, görög s byzanti régiségeket, indiai képeket, cameakat, szobrokat, mosaikokat, gyönyörű domborműveket tartalmaz; legértékesebb ezek közt Benvenuto Cellini Ledája, és a Jerusalemban talált

12,000 darab aranyért vásárolt nevezetes onix. -- Ezrekre megy itt a görög, római, keleti s ujabbkori érmek száma. A cs. gyűjteményekhez sorozandó még:

A **Belvedere**, mely két különálló épületből áll. A felső Belvedere emeletes, 1724-ben Savoyi Eugén herceg által épült, jelenleg képtárt s szobrászati műveket tartalmaz. Az **alsó-Belvedere** földszintes épületében az ugynevezett **ambrási- és egyiptomi gyűjtemény** van elhelyezve.

Kezdjük a **felső-Belvedere**-nek földszintjén, itt az ujkori szép szobrászati művek közül megemlítem: mindjárt a belépő csarnok közepén VI. Károly császár és Eugén herceg szobrait; **Marchezi Radecky-jét**, Vénus és Ámorját; **Benzoni Mária és Annáját**; **Fraccaroli** bethlehem-i gyermekgyilkolását,

Az emeleten először is gazdagon aranyozott szép kerek, az ugynevezett márvány terembe, a képtár előcsarnokába lépünk; jobbra az olasz iskola, balra a németalföldi van, néhány spanyol és francia képpel. A 2-ik emelet a régi német és németalföldi s új németiskolát tartalmazza.

Az **Olasz iskola** gazdag gyűjteménye közül legnevezetesebb képek: **Tizian** Krisztus koporsóba tétele, műremek; **Raphael** híres »zöld Madonnája« mely grácia, kellem, fönség s magasztos nyugalomban utólérhetlen, színezése remek; **Correggio** Jupiter és Ioja, **Coreggio** a testi szépséget leghűbben festé. Itt Iot féloldalt ülő leplezetlen alakban ábrázolja,

tárt karok- s rendkívül szép idomu alakkal, vonásain a szerelem s odaengedés hű kifejezésével; Jupiter felhőkbe burkoltan, a mint feléje száll, eleinte alig kivehető, de mentől tovább nézzük, annál inkább közeledni véljük gyönyörűen dolgozott alakját, míg végre Iót karjaiba zárja; e képen a compositio s kivitel egyaránt remek.

A Németalföldi iskola képei közül : Rembrandt szép arc-, **Ruisdeal** tájképei, **Van Dyck** híres madonnája szentekkel, **Rubens** az ördögök által megszállottakat gyógyító Loyolai sz. Ignáca, Mária menybemenetele a színvegyület tekintetében kitünők; **Denner** öreg férfi s nő arcképei rendkívül finom természethűk, úgy **Teniers** és **Steen** a közönséges életből meritett, boldog megelégedést lehelő vidám életteljes genre képei is.

A régi német és németalföldi iskolából kiemelendők: **Dürer Albert** hazánkfiától 10,000 keresztény vértanu halála Sopor persa király alatt, szorgalmas kidolgozása rendkívül figyelemre méltó, Madonnájának finomsága kitünő, de hiányzik róla az idealizmus, kellem, az s istenanyjához méltó magasztosság; egy nő alakja az, kinek szigorú kötelességérzet, szelidség és alázat sugárzik vonásaiból, egészen a németalföldi nőt állítva elénk, de nem az isten anyját. — **Holbein Seymour** Johannája, és **Cranach** arcképei szintén ily modorban. Vannak még más nevezetes mesterektől is mind rendkívüli szorgalommal készült művek: az olaszok szépsége, szín pompája és gráciája nélkül, ko-

mor szögletesség, s askétai nehézkesség van rajtuk, mi lelkünkre nyomasztólag hat.

Az Új német iskola 150 kitünő képet tartalmaz, többnyire osztrák művészekről. Feltűntek nekem: **Mattejo**, **Makart** képei, **Hayez** Foscari velencei dogéja, ki saját fiát száműzi, és az egyetlen magyar: **Markó** tájképe. Legkivált azonban **Manfred** tarenti herceg nejének **Helénának** életéből merített egy jelenet, **Engerthől**. Hogy e kép érthető legyen, kénytelen vagyok annak történetét is röviden elmondani:

Manfred, atyjának **II. Frigyes** császárnak halálával 1250-ben a tarenti hercegséget átvevén, neki fölvilágosultsága s szabadelvűsége miatt a pápák engesztelhetlen ellenségeilőnek, s őt élethalálra üldözni sőt megöletni is elhatázzák. **Manfréd** egyházi átokkal sujtatva, s mindenkitől elhagyatva a pogány saracenok segélyével és saját vitézsége által ismét birtokba vette birodalmát, sőt olasz királynak is koronáztatott. Szelidség, erély sigazsággal uralkodván, s a szép **Helénát**, **Epirus** fejedelmének leányát nőül vevén, a legboldogabb életet élte, s költők, művészek által dicsőített fényes udvart tartott, melynek központja maga a költői lelkű daliás **Manfréd** vala. E boldogság tartós nem lehetett, a pápa megtámadta országát s **Anjoui Károlynak** ajándékozá, őt egyházi átokkal sujtá, hivatalnokait megvesztegeté. **Manfréd** mindenkitől elhagyatva, néhány hű barátjával egy maga rohanván az ellenség közé, megtalálta a keresett dicsó halált. — Hullája föltaaláltatván, később a **Tronto** partján te-

mettetett el, s a nép, mely később belátja az igaztalanságot, sirja fölé köre követ hordott, s ez emléket »sziklarózsának« nevezé el. — hol maig és él a gazul veszett daliás Manfréd emléke. Özvegye, a szép Heléna, négy gyermekével, hűtlen várnagyja által Károly vérebeinek szolgáltatott ki, durva bánásmód, s bánata, nem sokára megölték. Gyermekai pedig 31 évig voltak a börtön lakói, hol irgalom számukra nem létezett, egyikök meg is vakult, egy pedig meg halt. A kép azon jelenetet ábrázolja, midőn Helénát a gaz várnagy gyermekeitől megrabolja. A hölgy bájos arcán a bánat legmélyebb kifejezése s nemes büszkeség tükröződik, azon jellemfőnség mellett, mely a szerencsétlenség megsemmisítő csapása alatt sem vesztí el isteni fénysugarát. Három kisebb gyermekét, a porosz-lók erőszakosan el akarják szakítani tőle, görcsösen szorítja magához, s ezek viszont a rémület szivetmetsző kifejezésével kapaszkodnak anyjokba, míg legnagyobb, 12 éves fia, kit már elhurcoltak, a hasonlíthatlanul erősebb harcossal kétségbeesett daccal birkózik. A fiú arckifejezése gyűlöletes fájdalmat, az igaztalanság fölötti, fölháborodást, s oly kora érettséget tanúsít, hogy a nemeslelkű hős Manfrédot véljük benne megifjodva viszontlátni. És ez ártatlan, sokat ígérő lénynek, börtön falai közt kellé vesznie !

E kép okozta fájdalmas hangulattal hagyám el e termeket, elgondolkodva a végzetnek sokszor fellázító igaztalansága fölött, s mély gyűlölettel lelkemben azon osztály iránt, mely a földön a legszentebb

név álarca alatt a legborzasztóbb gonózságokat követé el.

Az **Ambraser Sammlung** alapításához kedélyes történet szegődik, mit az előbbi sötét benyomás ellen-súlyozásául elmondok: I. Ferdinánd császár második fia a hősies, szelid s tudományos Ferdinánd, 22 éves korában az augsburgi német országgyűlésen Welser Philippine-be, egy előkelő gazdag urnak gyönyörű leányába belé szeretett, meggyőződván annak finom nevelése, nemes lelkülete s vizsonti szerelméről, titokban nőül vevé, mit a császár megtudván, atyai kegyeitől megfosztá fiát, s mintegy fogságul, számára Ambras kastélyát jelölte ki Tirolban. Nyolc évig élt itt a boldog pár teljes elvonultságban, szerelmüknek s a tudománynak élve, boldogságukat csupán a császár haragjának tudata homályosítván el. Philippine titokban-álnév alatt a császárnak lábaihoz borult, de a könyár elfojtván a szót ajkain, oly megható volt, hogy a császár őt fölemelve, megindultan ígéré kívánsága teljesítését. Philippine megnevezé magát s kegyelemért könyörgött, a császár keblére ölelre, Burgau órgrófnőnek nevezé ki, s fiával együtt kegyeibe fogadá.

E nagyszerű gyűjtemény az, melyet a szellem-dúspár nyolc évi magányában létrehozott, s mely fiuk halála után császári gyűjtemény lett.

Nézzük ezt: A belépti terem antik szobrászati műveket, görögöket s rómaiakat tartalmaz; nevezetesebbek: egy gyönyörű Hermes, a görögművészet fénykorából, a Fugger-sarkophag, egy Amazon, Vénusfej

és Ámor torsója. Az **assyrs** s **persa** szobrászat gyéren van képviselve. A fegyver-gyűjtemény 143 fegyverzetet tartalmaz a XIV. és XVI. század nevezetes egyéneitől; főlemlítem: I. Miksa császárnak, Ferdinánd főhercegnek az alapítónak, és Bóna Hans óriás fegyvernökének, valamint Báthory Istvánnak páncéljait, II. Lajos páncéljából a mohácsi csatából egy válldarabot; Zrinyi Miklós szigeti hősnek sisakját, palástját, kardját; Mahomed nagyvezérnek, a szigeti győzőnek sisakját; Soliman sultánnak keztyűjét; Mátyás királynak egy diszkardját. — A **régiségtár** mindenemű faragványok, kéziratok, könyvek, ékszerek, festmények és egy XV. századbéli szép faragványu góth oltárból áll; — a **történeti arcképgyűjtemény** 1200 középkori nevezetességeket ábrázol, sérdekes ezek közt: Habsburgi Rudolf, I. Ferdinánd és neje Anna, magyar hercegnő; fiuk Ferdinánd és neje a szép Welser Philippina, Albert, Zsigmond, II. Lajos magyar és Báthory István lengyel királyok. E teremben 9 szobor is van, nevezetesebbek: I. Lipót császár, kiálló alsó ajka és felálló orrával: »Du Auersperg, es regnet mir in den Mund hinein!« — adomára emlékeztet. Corvin Mátyás, kinek szellemdús erős jellegű arca valamennyi közül kitűnik, s második nejének a hozzá méltatlan Beatrixnak mellszobra.

Az egyiptomi régiség-gyűjteményt a Dr. Burghardtól vásárolt muzeum képezi, fölötte érdekes és tanulságos a példányok ódonsága (némelyek Kr. előtt 4000 évvel) de különösen az egyiptomiak rendezett

vallásos nézete végett, melynek alapját a lélek halhatatlanságának hite képezé. Innét magyarázható náluk a rendkívüli tisztelet halottaik, sőt az állatok hullái iránt is, melyeket bünhődő emberi lelkek ideiglenes lakának hittek. Sajátszerű érzés fogja el a keblet ily mumia látásán, sok ezer évről teszen az tanuságot s mit nem adna a tudomány, ha ez évezredek előtt beszédes ajkak ismét megnyílnának s elmondanák miként volt életök!!

A holttestek mumiásítását az egyptomiak alig ha nem a természettől tanulták, mert a saharai szél-dühöngés izzó fővénye nemcsak megvakít, de megisöl, sőt a halott nedveit kiszárítván az összetöpörödik s fekete lesz. A mumiákkal eljárást következőleg írták le: Az agyvelőt horgos vassal az orrlyukakon kihúzták, helyébe fűszert toltak be, a csipcsont táján metszést tettek, kihúzták a beleket s helyébe mirthát s más illatos szereket tettek, a testet 70 napig áztaták széksóban, megmosták, balzsamos rendkívül hosszú polyákba csavarták, melyek az elhunyt élet-rajzát tartalmazták, emberidomu ládába zárták s a katakombákban, egyenes állásban fálnak támasztották. Azonban lássuk a gyűjteményt. A főbejárat nagy terembe vezet, hol mindenféle egyptomi s más sarkofagok vannak, legfigyelemreméltóbb köztük: Az Musafnet egyptomi kincstárnok fekete grániból hierogliphekkel gyönyörűen borított sarkophagja, melyet minden eddig ismertek közt legszebbnek tartanak, Memphis vidékén találtatott. E gyűjteményben

láthatók: számtalan ember-mumiák, a megszenlelt bika, krokodil, ibis, macska mumiái, kanopus-edények a belek számára; papyrus-tekercesek az ugynevezett »halotti könyv« kivonataival, miket az egyiptomiak halottaik kezébe adtak; égetett agyagból készült scarabeausok, miket a nap és élet jelképe gyanánt tiszteletben tartottak, s halottaik keblére tettek; amulettek, egy a Ra-ma-ka királynőé volt (Kr. e. 3000 évvel); szörnyeteg-istenek, és a megboldogultat mennyei életében ábrázoló szobrok, mind következő fölirattal: »Világosság sugárzik az Osiris-sá (boldogulttá) lett N. N.-ből« mumia-sandalok, kosarak, kenyér s gyümölcs, mit a halottak koporsójába tettek; egy byssos gyolcsból való ing.

Bécs nagybecsű magán gyűjteményekkel is bir. Nevezetesebbek: herceg **Liechtenstein** nyári palotájában 1200 festménynyel, a **Harrach grófé** és **Albrecht** főhercege, mely különösen rajzokban gazdag. Könyvtára 40,000 kötethől áll.

A város nevezetességei közzé tartozik a **polgári fegyvertár**, 16,000 fegyver s páncéllal. Említésre méltó **Kara Mustapha** vezér koponyája, a koránból vett mondatokkal kicifrázott inge s azon zsinór, melylyel a sikerületlen bécsi ostrom jutalmául megfojtatott.

A cs. kir. államnyomda a nyomdászat minden nemei és ágaihoz tartozó nagyszerű készüléke, bámulatra ragadja a szemlélőt.

A pénzverdét látni igen érdekes, nemcsak az

aranyok s tallérok kellemes csengéseért, mikkel az életben igen sokan vajmi ritkán találkozunk, hanem az ott működő gépek tökélyes szerkezetéért. Látjuk itt miként válik a folyóvá olvasztott érc csengő pénzzé. Rudakba öntik, vékonyra nyújtják, kiverik koronggá, megméri, és rájuk nyomják a képleteket. Bámulatos a gépek szerkezete, az ügyesség és találékonyság. Meglepett a számlálás egyszerű módja, mi egy nyújtódeszka forma meglyukgatott táblán történik: egy lyukban csak egy pénzdarabnak levén helye, a számláló behinti pénzzel a deszkát, lerázza róla a helyet nem nyert pénzdarabokat, kiveti a mi a lyukakban maradt, s bizonyos benne hogy 100 darabot számított meg. Feltűnt előttem, hogy most is verik Mária Terézia tallérjait, a keleti kereskedés számára, mert azokat az oláhok s törökök nagyon szeretik. (Biz azokat más is szereti.)

Felemlítendőnek vélem, **Liechtenstein** herceg hitbizományi palotáját, mely a megtekintést igen megérdemli nemcsak a berendezés s butorzat fogalmat meghaladó fényéért, hanem mert az ottani roppant tükör, csillár, diszítés mind belkészítmény, valóságos muzeuma az osztrák iparnak, és dics-szentélye a nemes tulajdonosnak, ki hazája iparáért buzgó honfiúi érzéssel lelkesül.

Bécsnek legnevezetesebb templomai:

Szent István temploma, az ó német építészet egyik legszebb remeke; 1144-ben készült, az óriáskapu homlokzatán gyönyörű diszítéssel, szép faragványai-

val, 18 pompás boltozat, nagyszerű tornya, vakmerő építészetű gyönyörű áttört piramist képez, melyet tornyocskák, s faragványok díszítenek, rendkívül imposans. 31 festéssel díszített csúcsíves ablaka, remek kőfaragványu szószéke és szenteltvizeztartója figyelemre méltók. Nevezetes siremlék itt: III. Frigyes császáré, (Mátyás királynak ellenfeléé) kinek 102 napig tartott ünnepélyességek s 8400 mise lön temetési szertartása; és a derék Savoyi Eugén hercege. Földalatti részében nagyszerű katakombák vannak, hová hajdan az uralkodók temetettek, ujabban ide már csak a császári ház tagjainak beléit teszik. A templom északi sarkán egy kőszószek van, melyen felirata szerint, Kapistrán János híres szerzetesünk egyházi szónoklatokat tartott és csodákat művelt. E templom legnagyobb harangja azon 180 ágyuból öntetett, miket Sobiesky a Bécset ostromló törököktől elvett.

A kapucinusok temploma 1619. óta a cs. ház tagjainak végső nyughelye. Itt a kegyelet és emelkedettség két szép példájával találkozunk. Mária Terésia ide temetteté szeretett nevelőnőjét Fuchs Karolina grófnőt, ez azon egyedüli boldog halott, ki császári társaságban piheni végálmát. II. Ferenc cs. pedig midőn öccsének Károly főhercegnek a híres hősnek neje, nassau Weilburgi Henriette meghalván, mint eretneknek ide temettetését az ultramontán álszenteskedők ellenezték, a vitának e szavak-

kal vetett végett: »Szeretettel láttuk magunk közt
míg élt: maradjon köztünk holta után is.«

Az **augustinusok** temploma, császári plebánia, és a császári ház elhalt tagjainak szivei itt őriztetnek. Szent borzadály fogja el keblünket, ha egy ajtó ablakán a Lorettói kápolnába tekintünk, s ott meglátjuk a sziveket rejtő ezüst urnákat. A szív fogalma a köznapi embernél is megszűnik az lenni a mi valóban, a vérkeringést eszközölő húsdarab, a szív-fogalmát inkább eszményinek tekintjük, a nemes és nemtelen gerjedelmeket, a szeretet s gyűlöletet a szív minősége- s működésének szoktuk tulajdonítani. Mennyi nemes akarat törik meg a kivitel eszközeinek hiánya miatt, s a tévesztett életutak mennyi nemes szívet követelnek áldozatul! De itt nem köznapi emberek sziveivel találkozunk, hanem azokéval, kikre isten bízta hogy képét viseljék a földön. Milliók boldogsága vagy boldogtalansága függött e szívek egyetlen dobbanásától, s a történelem nem egy fény- vagy árnylapjának rejtett indokait olvasta ki azokból isten igazságos ítéléte.

E templom nevezetessége még: a **Kristina** emlék, talán egyik leggyönyörűbb Európában, Canova műve 1805-ből, Albrecht szász herceg készítteté azt nejének Kristina főhercegnőnek, Mária Terézia leányának, 30,000 aranyért. A templom falából, piramis emelkedik carrarai márványból, alapján két széles lépcső vezet a sir bejáratához, a piramis közepéből nyíló ajtóhoz. Gyászmenetet ábrázoló alakok

haladnak a nyitott sir felé, az első hosszú palástban az erényt jelképezi, két gyöngéd leánygyermek által kísérve, ezeket a jótékonyság követi, jobbjaival botra támaszkodó vak öreget, s kezecskéit gyermeki áhítattal öszekulcsoló árva leánykát vezetve; a piramis felső részén az üdvözültség alakja lebeg a halhatatlanság kigyó körében Kristina arcképével, átellenben, repülő génius, erényeinek pálmaágat nyújt, a legfelsőbb lépcsőn pedig szomorgó oroszlán fekszik, a hercegnő lelkierejének jelképe. Canova 1822. meghalván, Cicognara Lipótnak, a velencei szépművészetek akadémia elnökének kiáltványa következtében sir- emléket emeltek a halhatatlan művésznek, a Kristina emlékről vevén hozzá az eszmét. Ott áll tehát a másik enemü Velencében a lánglelkű mester emlékoszlopául, hogy saját isteni alkotása árnyában pihenje örök álmát.

Boromaeus Károly temploma a pestis megszünte iránt lett fogadalom beváltásául épült 1736-ban a római Pétertemplom mintájára, 6 korinti oszlopon nyugvó kapuzata fölött szép dombormű a pestist ábrázolja. Collin költő siremléke itt van.

A Votiv templom, Ferenc József királyunknak gyilkos merényletből lett szerencsés megszabadulása emlékeül építették, szép goth stilben.

Bécsnek számtalan **tan és nevelő** intézetei közül felemlítem a Rudolf herceg által állapított egyetemet, nevezetes könyvtárán kívül remek csillagda, növénykertje, természettani muzeuma van. A **Polytechnicum**

öt osztálylyal, értékes és gazdag szakgyűjtemények kel ellátva. **Hadgyógyászati akadémia**, világhírű bonctani viaszutánszatokkal; **keleti akadémia**, kézmű iskolák, **zene conservatorium**. Igen nagy a nevelő intézetek száma fiuk s leányok számára, a Terésianum stb.

Rendkívül sok itt a tudományos és közhasznu egyesület; első helyen említendő a **tudományos akadémia**. Van itt birodalmi geologiai, katonai földirati intézet; központi statistikai, földművelési s kertészeti társulat, stb.

Számtalan az itt levő **jótekonv intézet**, milyen: az alsergrundi általános kórház, 3000 betegágygyal, a wiedení, Rudolf alapítványi, lelencház, árvaház, süketnémák intézete, s más számtalan.

Szólnunk kell a **színházakról** is, melyek nem kevésbbé iskolái, ápodái a sziv- s kedélynek.

Legkitünőbb a cs. **Burgszínház**, mely avval öszeköttetésben áll. Itt színművek, drámák adatnak elő a legjobb íróktól, s e színpad Németország legjobbjaival vetelkedik, 1500 nézőt befogadhat, színészei pedig mint hivatalnokok 10 évi szolgálat után nyugdíjképesek.

Az új **dalszínház** az Opern Ringen, pompás épület, mely Európa bármely színházával kiállja a versenyt. Siccardsburg és Van der Nüll tervei után renaissance modorban 1869-ben lett bevégezve. Külsője ékítményekkel, sarkain ugrókutakkal díszített.

Belseje rendkívül pompás, a függőnyt freskók

környezik, a nézőtér körül a páholyok alatt híres énekesek és énekesnők medaillon arcképei féldomborműben, plafondja rendkívül díszes. Az udvari páholyok veres bársonnyal diszítvék, nézőhelye 3000 embert befogad. Frissítő terme az utcára nyíló pompás csarnokba vezet, mely híres zeneköltők márvány szobrai tükrök, pamlagokkal fényesen diszített. Felszerelése Schwind, Engerth tanárok mesteri alkotásai. E házban csak operák s balettek adatnak elő lehető legmagasb műízléssel, s mesés fényű kiállítás a képzelet legmerészebb tündérálmaiba varázsolnak bennünket.

A Wien melletti színház vegyes előadásokra nagy színpaddal bír, itt is jó előadások és híres színművészek működnek. A józsefvárosi léginkább vigjátékra, nem sokat ér. A lipótvárosi nép-bohózatok s operettekire, híres comikusok itt nevettek a közönséget lokál elméncségeikkel, a vígdalmű színház mint halljuk, bár most készült, már is bukófélben van.

Ha már Bécsben ennyit időztünk, lehetetlen mellőznünk a gyönyörű Schönbrunn egy órányira Béctől, hová társaskocsik közlekednek. I. Mátyás alatt épült, Mária Terézia alatt kiujtattott. A cs. család nyári lakhelye, szép palotával; mellék épületeivel mint mondják összesen 1441 szobája van; nevezetesen: Mária Terézia kék cabinette, az I. Napoleon által lakott szoba, hol annak fia, a reichstadti herceg meghalt, s a tükörfalakkal s gyönyörű

festéssel ékesített nagy díszterem. A palota nagyszerű parkkal vétetik körül, hol a francia modorban egyenesre nyírt alléekat, gruppokat, bassinok, szökőkutak s szobrok élénkítik, melynek közepén, a gloriett nevű nyitott oszlopcsarnok, görög izlésű colonade-dal dombon emelkedik, s tetejéről a homlokzaton szárnyait kiterjesztő kétfejű sas mellől meglepő kilátást enged. Van itt fácános-, botanicus- és gyümölcsös kert, cs. állatsereglet, mely egyike a legszebeknek, s a közönség előtt mindig nyitva áll. Schönbrunn történeti nevezetesség is. Itt erősített meg az 1805-iki pozsonyi békekötés; I. Napoleon innen küldözgeté nekünk kiáltványait, mikkel azonban nem nagy lángot szított; itt köttetett meg a bécsi béke is mely Európát a régmúlt időkéhez hasonlóvá iparkodék visszarestaurálni.

Megemlítem még a **Prater** nagy kiterjedésű ligetet, hol az alig mult világkiállítás tartatott, s mely különben is megtekintésre méltó.

De utam Páris felé vivén, búcsút kelle mondanom az érdekes városnak. A vagonban koros francia nő akadt társnőmül, ki anyanyelvén kívül egyéb nyelvet nem beszélvén, mások szivességét követelő modorban vevé igénybe. Ily nők nálunk alig léteznek; azokat Paul de Kock és Dickens műveiben találjuk. Kövér piros bajszos arca, kopott férfi pörge kalapja, hordószerű alacsony termete, testhez álló férfias felöltője, bariton hangja s bátor föllépése volt e grottesk alaknak, kinek látása mindenkit mosolyra

gerjesztett. Uti s más levelei és tárcájának rubellekkel teltsége bizonyíták a hihetlent, hogy egy orosz hercegi családnál volt nevelőnő, pedig kinézése, ismeretei s modoráról itélve, kalmuklovásznak inkább hittem volna, egész tudománya szajkó módon hadart nyelvtan nélküli francia beszédből és babonás vakbuzgóságból állott. Uram fia! ily nő lehet hercegi családban nevelőnő! a francianők valóban szerencsések, elég franciáknak születniök, hogy a világ összes műveltségét s tudományát föltételezzék bennök, pedig mennyi köztök a tudatlan! E furcsa hölgy, rengeteg málháját a waggonba cipeltetvén, a hordár bérét kérte, mire ő zsémbelve, hogy mindenütt csalják, hogy Bécsben mily szörnyű nép lakik: kelletlenül zsebébe nyult s egy krajcárt adott neki. Képzелhetni a hordár dühét. »Du — monda társának, — die da gibst mir einen Kreuzer fürs Gebäckaufbewahren und Hertragen!« — Hoszasz vita után hozzám fordult a nő, s 10 krt kölcsön kért, mit készségesen oda nyújték; de a hordár elégedetlensége miatt, hogy a pörnek vége legyen, másikat is adtam neki. Kerekded utitársnőm nagy nehezen elhelyezkedék, az egyik sor ülést málháival s ön vastagságával betöltvén, a másikon én reméltem éji nyughelyet, s el is nyujtózám rajta, nem minden aggály nélkül, hogy valami cherub ki üz majd paradicsomomból. És, sajnos! e cherub nem sokára csakugyan megjelent, egy csontvázalakú, öles, 70 éves hölgy képében, ki minden áron bájos ohajta lenni, s

örök mosolya s szemei forgatásával iparkodék feledtetni az arcaira vésett évek sulyát, a festett rózsákat, és gyanus fürtöket. Valamikor prêmes viklerje, divatot újból utolért ruhája, a pozsonyi békekötés korából való kalapja, kezében az elmaradhatlan rőfös hosszú menyasszonyi peitli, valamint sokat élvezett, sokat szenvedett nagy üres utitáskái nem épen elegantiáról tanuskodtak. Újjai, ha egymáshoz értek, eolhárfa gyanánt zengtek a soványságtól, ő maga csupa ártatlanság, naivság és nőiesség vala. Jertek ide mai kor válogatós férfiai! tekintsétek a finomság s nőiesség e megtestesülését! Itt van ő, — ideáltok.

Nem, oh nem halt ki közülünk még a valódi nőiség; ime annak egy elragadó bájos példánya! Megszólalt finom cérna-, vagy is inkább selyemszálvékony hangon, s monda nekem franciául jó estét (magyarul de hogy lehetne oly gyöngéden!) Aztán, az esti rosz világításban társnőnket pillantva meg, szemérmes megrettenéssel kérde: »Est-ce un homme?« (férfi ez?); majdnem hangos kacajban törtem ki. »Non, je suis femme« (Nem, nő vagyok) válaszolt amaz stentori hangon. »Ah!« — viszonzá a sylphid, de, hogy öröm, vagy bánat kifejezése volt-e? ki tudná megmondani! Kölcsönösen bemutatták maguknak egymást; az idealis hölgy, Póznamirska-forma nevű lengyel grófnő volt, mit bár utlevelét olvasva saját szemeimnek is alig hittem. A vezetnök a jegyeket megtekinteni jött, gyöngéd szomszédnőm férfi előtt lett légyen az, habár csak vezetnök, természetes bájait

a kellemek minden lehető módjaival tetézni igyekezett, s a szerencsétlen embert kifogyhatlan kérdezősködésekkel ostromlá, nevetséges német kiejtését szeretetreméltósággal pótolván, mit azonban a hálátlan észre sem látszék venni s alig várta, hogy betehesse maga után az ajtót. Fáradt velék; aludni készültem; de a két nő alnyira belészeretett egymásba, (les extrêmes se touchent) de hisz egészen egymáshoz való is voltak, hogy ki nem fogtak a nagy csevegésből. Megvallák, hogy éhesek, s a madame, megrepedésig telt huszadik kövér utitáskájából enni valót vevén ki, falatozni kezdtek; aztán pintes cilindert bujtatván elő, azt gyanus színe dacára theának monda, s kedvére hörpöntgetett. A grófnő, magához hasonló matuzalemkori sovány üres táskája mélységes fenekéről előbb ennivalót s aztán ismét könyökig turkálván abban, itcés üveget kavart ki a waggonlámpa világára, s dugóját kihúzván, erős rhum illat üté meg érzékeny szagló idegeim. »Ekként ettek, idogáltak« egymás egésségére szépecskén, míg el nem szunyadtam; a két grácia érdekes párbeszéde e szerint napfényre nem kerülhetvén, fájdalom! a világ számára örökre kárba vezett.

A vonat nem sokára megállt. Linzbe érkezénk. Mennyivel élvezetesebb ez ut nyárban, a gyönyörű vidék szemlélésében! E vonalon látható: Hadersdorf, Laudon tábornagy sírjával; Tübinger Kegel gyönyörű kilátással; a bécsi erdő mindinkább magasodó környékét a Wien ezüst szalag gyanánt szegélyzi, Re-

kawinkelnél az ut borzalmassá válik, keblünk elszorul, a vonatot szédelgő magas alagutban átrobogni látva.

Melk, apátság a Duna partján elragadó magaslaton, hajdan Magyarország határát képezte. Most vonatunk a Dunát kísérve mesterileg készült kőgáton folytatja útját a Pöchlarn völgybe, gyönyörű kilátásu hegyen Mária Taferl búcsúhely emelkedik, s Persenbeug cs. kastély. Enns festői megerősített város, érdekes régi világító tornyával; Ennseck római régiségekkel.

Linz a Duna partján erősített város, I. Lipót császár lakott itt, midőn a törökök 1683-ban Bécset ostromlák. Van muzeuma, képtára, s Montecucoli híres vezér itt nyugszik. Linz vidéke igen szép; a Duna kigyózó hajlásai, a benne fürdő nap ragyogása és smaragdzöld partjai a város feketélő falai-
val nagy ellentétet képeznek; s mig egy felől a láthatár messze terjed, másfelől a hegyek zölden sötétlő fenyőerdősége s a távolból feltűnő hólepte Alpések csúcsai zárják el a végtelenségbe vágyó tekintet elől. Közel ide van Uj-Gräfenberg híres vizgyógyintézet, a gyönyörű Traunvölgy, Attnang s Buchheim várak után, a távolban a Höllengebirge vadregényes hegyerdőség tűnik fel, előttünk pedig a Vöklavölgy gyönygével, az örökké merengő Seekirchen tóval. A rohano Fischách mindinkább magasodó vidékén a hegyek sziklákká, az erdők rengetegekké, a tölgy és cser illatozó piros koronájú fenyűkké változnak, melyek

sötétzöldje, a néhol átvillanó gyertyánfa ezüst színű lombjaival festői árnyalatot képez. Emitt : kövér zöld füvel benőtt völgy hívogat pihenésre, amott : borzasztó meredély fenyeget elnyeléssel. Itt a sebesen rohanó hegyi patak zuhogó vizesése az ifjukor meggondolatlan szenvedélyére, ott a lassan hömpölygő folyó, a nyugodtabb emberkor meggondolt tetteire, a távolban meredező, örök hólepte alpesek csucsai pedig, őszfürtű aggokra emlékeztet. Körültünk a tavasz ; s míg virágtelt mezői fűszerező légét szívjuk gyönyörítas tudónkbe, s a bájos vidék látásán megifjodunk : képzetünkben megújulnak a dajkamesék, körülünk megnépesül a vidék, látni véljük az alpesek tündéreit, gnómjait, bűvös zergevadásait, kiknek rémtörténete gyermekkorunk gyönyörét képezé, s füleinkben a rég elhangzott szivreható dal zeng:

»Von den Alpen tönt das Horn« : — —

addig másfelől a Höllengebirge átláthatlan erdőrengeteg félelmes csendje, irtózatosszikla meredélyei, sötét titkoshasadékai s mélységes barlangjai az orkuszt juttatják eszünkbe ; az öröktelet lehelő hó gletscherek rideg fagyasztó szele pedig a természet megsemmisülésén működik, s szivünk dermeszti meg. S edermédest valóban már is kezdém érezni, midőn »Salzburg!« kiáltásra vonatunk a pályaudvarba robogván megállt, — — s fölébredék.

Mert — igen, kedves olvasóm, bevallom, hogy csak álmodám, vagyis képzelém a jelenleg elmondot-

takat, Lesage »Sánta ördögé«-nek segélyével, ki az írókat s költőket mindenhová elvezeti; december 8-án éjjeli egy órakor lehetlen lévén mást látnom a vastag jéglemezzel bevont ablakon át, téli semmiség s éji sötétségnél Itt egyébként kellemetlen mulatság is tetézte bajaim; mert monarchiánk e véghatárán s Bajorország kezdetén waggonokat kellett változtatnunk, podgyászsunk pedig motozás alá vétetett.

A hó sűrű pelyhekben hullt alá, én pedig átfázva s álmosan várván míg a motozás sora rám kerül, Kozebueval mondám: »Welche Lust gewährt das Reisen!« — Lelkiismeretes fincunk egy ládácskát, mit megbizásból vittem Párisba, s mire mint szememfényére vigyáztam, dacára minden erősitésemnek, hogy »Mautbares« nincs benne, feltörte, s összeturkálta, mire gunyosan mondám neki: »Wahrhaftig mein Herr, sie verdienen einen Orden!« — Zavarba jött, elpirult, s többi holmim békén hagyta.

Salzburg, a hasonnevű hercegség fővárosa, lakossága mind németajku katolikusokból áll, kik elég munkások és éleseszük de a hegylakók közt sok vakbuzgó és hülye található. Nem csoda! ez papi állam volt, mit II. Henrik császár érsekségre emelt, s később önálló hatalmas állammá szervezkedett.

Ez érsekek közt találjuk Vitéz Jánost Mátyás királyunk nevelőjét is, ki a királylyal meghasonlván, III. Frigyesnek meghódolt, sőt miután körmöci aranyok képében magával Péter- illetőleg császárfillért

is hozott, a császár őt az érseki székbe emelte. A salzburgiaknak ő engedett először tanácsot választani, de meghasonlott kedélye miatt nyugta itt sem lehetett. Hogy az utána következő érsekek mily emberszeretettel uralkodtak, tanusítja, hogy minden zsidót és protestanst kiűztek, minek folytán 30,000 embernél több volt kénytelen hazáját elhagyni. E hercegség végre 1815-ben végleg Ausztriához kerül-
vén, annak egyik koronaországát képezi. Jellemző, hogy a 18,000 lakossal bíró városnak 24 temploma van; rendkívül regényes tájon fekszik, vidéke szépségével pedig egyik német város sem mérkőzhetik. Két hegy közé mintegy katlanba zárva, magasb pontjairól elragadó kilátás nyílik. A vidék szépségét a várost kettészelő Salza szürke hóvize rendkívül emeli, a folyam mellett rakpartok vannak, szép sétahelyek, szobrok, szökőkutak, néhol erődítési művek. A Mönchsberg egy Siegmundsthornak nevezett alagut által van átfurva; melyen Zsigmond főherceg medaillon szobra, a tulsó oldalon pedig sz. Zsigmond szobra áll. A Residenzschloss, érseki palota, híres istállóval bir, mely legpompásabbnak tartatott Európában, márvány lófürdető, és sziklákba vésett nyári lovagdával.

A Neubau, állandó műtárlattal, az épület fölött tornyocska harangjátékkal. A tért ugrókut díszíti, mely Dárió Antal szép műve. Itt áll Salzburg legnevezetesebb épülete, a Péter templom mintájára márványból épült székesegyház is. Előtte a sz. szűz

szobra ; a Mozart téren pedig e híres zeneköltő szobra Schwanthalertől. Mozart itt született, és míg Jeromos érsek méltatlan bánásmódja hazájából végbucsovételre nem kényszeríté, itt is lakott. Születési és lakháza márványba vésett felirattal van ellátva ; magas szelleme emlékeül pedig a Mozarteum alapíttatott, zenészek képzésére. Innét jobbra közel, a sz. Péter temetőben, érdekesek a sziklákra függesztett cellák ; a temető kriptájában fekszik Haydn Mihály zenész, a világhírű János öccse, a templomban pedig sz. Rupert a püspökség alapítója. A Salza jobb partján van a **Mirabell** nevű császári palota, **Hellbrunban** szintén gyönyörű kert s vízművek igen szép látványt nyújtanak. E hercegségben nevezetes még **Berchtesgaden**, honnan a munkás köznép meglepő faragványokkal látja el a főrangú hölgyek asztalait s délnek, a hatalmas Királytóhoz tehetni nagyon jutalmazó kirándulást. Azonban, messze tévedtem feladatamtól ; sajnos, olvasóim ez alkalommal nem kísérhetem Salzburg elragadó vidékére, hol gyönyörű tavak, mélyen alárohanó vizesések, égis nyuló erdős bércecs hegyek, titkos árnyas völgyek, a só és más bányákban munkálkodó szorgalmas egyszerű nép, a tudós természetbuvárnak, a szilaj zergevadásznak, a boldog szerelmesnek, s az életunt merengőnek egyiránt szólnak lelkéhez. De ime csöngetnek a vonat indul, tovább kell haladnunk. Ismét a két érdekes hölgy társaságában vagyok, kik kényelmesen már elhelyezkedve, nekem is egy kis zugot hagyni

kegyeskedtek. Nemsokára társnőim duettező horkolása engem is álomra csábított, minek annál könnyebb lelkiismerettel engedheték, mert a vidék ezen túl egyhangú lapályban vonult mellettünk.

München.

Bajorország fővárosa, az Isar partján, csak a XVII-ik században I. Miksa alatt kezdett emelkedni, I. Lajos király, a művészet hű keblű barátja alatt pedig lett München az a mi : némethon Florencce, egy nagyszerű muzeum, mely a maga nemében ritkitja párját.

A királyi palota, mely előtt Max-József királynak Stieglmayer által öntött érc szobra van, három részből áll, a Königsbau, Festsaalbau s a régi palotából. A Königsbaut I. Lajos építtette Klenze által s egyike München legérdekesebb látnivalóinak. Földszintjén a Niebelungtermekben, e nagyszerű német éposz, melyet Szász Károly kitűnő fordításában magyar nyelvben is birunk, s mely bennünket magyarokat is érdekel, mert abban Etele hun ősrünk is szerepel, gyönyörű frescókban van ábrázolva. A pompás lépcsőházból emeletbe jutva, a király előcsarnokát kariatidok ékesítik, a többi termek festményei pedig régi görög költők műveiből vett jeleneteket ábrázolnak; u. m. Hesiod, Homer s másokból. A trónterem Pindar dalaiból, arany lapon gipsz reliefet tartalmaz. A királyné termeit német költőkből,

milyenek : Tieck, Schiller, Göthe stb., a tróntermet Klopstockból vett freskók ékesítik, melyek Schwanthaler, Schnorr, Zimmermann, Hess, Kaulbach s más művészek remekei. A 2-ik emeleten, a táncterem frescói közt kitűnnek Rottmann jelenetei a görögök életéből. A **régi palota** nagy épülettömeg, udvarain több ércszobor közt figyelmet érdemel I. Miksa álló szobra. Az udvari kápolnát I. Miksa építeté, ez torony nélküli ó-román stilű szép épület. Homlokzatát, portaléja fölött, gyönyörű ablakrózsa, csucsán viráglevelek díszítik. Falai gipszmosaikból vannak, arany s ezüst díszszel, padlózata amethyst, porphir ; Michel Angelo keresztlevétele látható itt fél-domborműben ; Stuárt Mária egy kis oltára, s egy másik Benvenuto Cellini műve. Megtekintésre méltó a **királyi kincstár**, hol sz. Henrik császár koronáját mutatják. Van itt gazdag **régiség- és képtár**. A **Féstsaalbau** 1842-ben ünnepélyekre épült renaissance stylben Klenze által ; jóniai oszlopok erkélyt képeznek, földszintjén 6 encausticus falfestés van az Odysseából, a 2-ik csarnok Schwanthaler reliefjeivel a 3-ik pompeji-izlésben, a nagyszerű táncteremben pedig papier-machéból pompás tribune van kariatidokon, a falak domborművekkel ékesítvék. A játszóterem Stielertől 36 arcképet, híres női szépséget tartalmaz, melyek valóban mind oly szépek, hogy ha Párisnak itt kellene választania, csakugyan meggyűlné baja. A nagy terem 12 csatafestés díszíti, a trónterem rendkívül imposans ; ebben 12 életnagy-

ságu, gazdagon aranyozott szobor Schwanthalertől, a Wittelsbach házból származott uralkodókat Ottótól XII. Károly svéd királyig ábrázolja, a terem végén pompás trón emelkedik. A kertben nevezetesek az arkádok, vagy nyílt boltozatos folyosók, melyek fülkében, a Wittelsbach család uralkodásának nyolc századát frescókban tüntetik elő. Az utolsó fülkéket tájképek és I. Lajos király költeményei töltik be.

A Max-Josef térnek díszje az **udvari színház**. E hatásteljes épület Fischer terve szerint készült, nagyszerű kettős homlokzattal egymás fölött a felső Pegazus és a Horák domborművével díszített, az alsó kiszögelő oszlopcsarnokot képez, 8 korinti oszlop által fentartva Apollót és a Muzsákat ábrázolja; gyönyörű domborműben Schwanthalertől; 12 márvány lépcső szép porticushoz, ennek 3 kapuja a négy dóriai oszlopon nyugvó tágas csarnokba vezet. A lépcsőházat Sophokles, Euripides, Schiller, Göthe, Schakespeare, Calderon, Menander és Racine szobrai ékítik. E Németország egyik legnagyobb színháza 2500 nézőt befogadhat; belseje szintén díszes, kitűnő vízvezeték s tűzöv szerkezettel ellátva. Szinpadján rendszerint a leghiresebb német színművészek közül működnek.

A képzőművészeti gyűjtemények valódi királyi kincsekkel birnak, ezek közt első sorban kell emlitenem a **Glyptothékát**, vagyis a régi szobrászati gyűjteményt. E vöröses-fehér márvány négyszögökből álló

gyönyörű épületet, melynek kevés párja van, I. Lajos király (1816—1830) emelteté Klenze által, kinek ez méltó emlékoszlopa. Négyszegű udvart körít be, melyről, valamint két kupolájáról, s hátsó részén levő ablakaiból világíttatik. A legnemesebb antik görög stylben elragadó szépségű épület ez. Három magas lépcső vezet a kívülről 8, belülről 4 jóni oszlopon nyugvó porticushoz; homlokzata csucsán virágdiszített lyra van Minerva baglyával, a sarkokon sphinxek, a homlokzat reliefje Minervát ábrázolja, mint a művészet védistennőjét, mellette két oldalt a szobrászat első kezdeményezőinek alakjai; az egész, Wagner terve szerint készült. Ablakok helyett frontján s oldalain 18 fülke van, Vulkán, Phidias, Conova, Thorwaldsen stb., mint a szobrászat, mythologiai és történelmi alkotóinak márványszobraival Schöpf, Schaller s másoktól. Az előterem, reliefekkel dúsan ékesített s márvánnyal padlózott 12 terembe vezet, melyekben a halhatatlan művészet hideg, néma, s mégis megragadó márvány alakjai fölállítvák, s magas műzléssel rendezvék.

Az **egyptomi** teremben, hol indiai és római szobrok vannak, említésre méltó: a colossális Antinous, Rosso Antico-tól, az itteni műveket a régi egyptomi modor jellegzi, mely komor s nehézkes; az **incunabula**-terem, a görög s etruszk művészet bölcsőjéből tartalmaz példányokat; az **aeginai** teremben, az aegina szigetén talált Laomedon és Patroclus hullájaérti harcot ábrázoló szoborcsoporthoz ritka mű-

kincsnek tartatik ; Az **Apollo-teremben** a legelőhaldottabb görög-plasztika művei szemlélhetők, s ezek közt egy Apollo, mely hajdani birtokosáról »Barberini Apollo« név alatt ismertes ; a **Bachus-teremben**, az alvó Satyrt, a világ egyik szobrászati kincsének, Praxiteles művének tartják. A **niobidák, istenek és Traján terme**, fölséges freskófestvényekkel ékesítvék Corneliustól ; a **félistenek** termében Demosthenes s Nagy Sándor, stb. láthatók, a **római teremben** az ajtók fölött négy Kariatyd vonja magára figyelmünk ; a **szinezett-szobrok** terme az előbbinek folytatása, igen szép Ceres-szel ; az **ujabb művészek** terme : Canova, Thorwaldsen s másoktól jeles műveket rejt ; az utóbbtól egy Páris, az előbbtől Adonis kiemelendők.

A festészeti műkincseknek két nagyszerű palotája van Münchenben, mindkettőt I. Lajos király emeltette. Az egyik a régi, a másik az új Pinakothek (görögül képtár).

A **régi Pinakothek** alapkövét 1826. ápril 7-én (Rafael születésnapja fordulóján) tették le ; Klenze tervezte, és stylje palotaszerű ; imposans főhomlokzatán kettős sor gömbölyű nagy ablak, az alsók közepében pedig hármass kapuzat van. Ezen oldal díszített falpárkányzatán 24 jeles festő szobra áll Schwanthaler mintái szerint. Tetőzete érc. A bejárás, két nyugvó oroszlán közt kettős márvány lépcsőn vezet az emeletbe ; a déli oldalon az ugynevezett Loggiák vagyis nyitott folyosó 25 fülkéjében Cornelius terve szerint freskók, a festészet történetét ábrá-

zolják, melyek Salamonnal, a nagy építésszel kezdődnek, s a híres festőket sorba véve, a van Eyk testvérekkel végződnek. Az előcsarnokból 9 nagy terembe jutunk, melyekben e fölséges gyűjtemény festményei iskolák szerint osztvák be.

A legrégibb németet a XV. és XVI. századból Schaffner, Kulmbach, Wohlgemuth, Roos, Mignon, Oefele, Mengs s mások képviselik, a későbbit Cranach, s két magyar születésű festő Kupeczky és Dürer, ez utóbbi Krisztushoz hasonló saját gyönyörűen dolgozott arcképével is. 23 kisebb terem a régi kölni, sváb, elzaszi és szász iskolák kezdetét s fejlődését tüntetik elő, legkitünőbbek e mesterek közt: Meister Wilhelm, ki a kölni dom főoltárképét festé; Meister Stephan; Memlinc, ki e kor egyik kitünősége; és az ugynevezett Meister des Todes der Maria. **A Kleinmeisterek** közt **Teniers** korcsmai jelenetei és genreképei, tűnnek ki. **A németalföldi iskolát** van Dyck, Rembrandt, Champagne, Snyders, Hondekoetter s mások képviselik, **Rembrandt** itteni Krisztus keresztlevételét e mester művei legdrágább gyöngyének tartják, **Van Dyck** holt Krisztusa anyja ölében angyalok által megsiratva, a holttest hű ábrázolása, Mária megható, az isteni akaratban önmegadó fájdalma, a fölfogás nemessége s a kidolgozás finomsága miatt kitünő. Rendkívül gazdag e gyűjtemény **Rubens** műveiben, melyek közül leghatásosabbak: Jézus születése; itt az ujonszülött megváltó dicsfényben, e képa fény és árny hatása miatt remek. Utolsó ité-

letét egyik legbecsesebb művének tartják; rám azonban legnagyobb hatású volt: a haldokló Krisztus a keresztfán, ki a bűnös emberiségnek kegyes szelidséggel megbocsát. A haldokló istenember kifejezését lehetetlen leírni; csak isteni lény, ki saját önfeláldozásából hal meg s azon öntudattal, hogy az emberiséget ez által megváltja, halhatott meg a szelidség, a nyugalom s önmegadás ily nagyszerűen magasztos kifejezésével. E képnek mintegy folytatása a mellette levő: Krisztus a kereszten magánosan lelkét kileheli; oly kép, hogy szemléletén lelkünk a legmélyebb fájdalom hatja át, s térdre borulni és az emberiség bűneiért véres könnyeket sirni szeretnénk.

A spanyol iskolát Velasques, Ribera, Murillo képviselik, ez utóbbi a genre festés legkitünőbb mestere, ki nyomor- s szegénységből merített alakjait a szeretet bizonyos nemével ecsetelé, s azért tőlök, részvétünk nem is tagadhatjuk meg. Ilyen azon kép is, mely egy öreg anyókat ábrázol, ki jó akaratú türelem s szelidséggel egy ölébe lehajló szegény fiúnak fejében keres; a fiú elhagyottsága tudatában alázatos hálával türi a műtétet, jó izűen falatoz a gyakran nélkülözött kenyérből és azt megosztja egy kétlábára támaszkodós étkezését vagy teljes tekintettel kíséző ebbel, mely e képnek annyira kiegészítő részét képezi, hogy ez nélküle nem is leendett oly bevégzett tőkélyes.

A olasz iskola Raphael Michel Angelo és valamennyi híres olasz mester által rendkívül gazdagon

van képviselve. Ez utóbbitól különösen kitűnik : a haldokló sz. Sebestyén sötét tájképben, s egy másik, mely a sz. szűzet a gyermek Jézussal s előtte térdelő zarándokkal ábrázolja, e mester sajátos erős karakteristicus jellegével. **Raphael** több híres műve van itt; a »**Madonna della Tenda**,« egyike legnevezetesebb remekeinek; itt Mária, ölében a Jézus gyermekkel látható, mellette a kis János kereszttel játszik; a háttérrel zöld függöny képezi. Egy másik, szűz Máriát Jézus előtt térdelve, Erzsébetet a kis Jánossal s a háttérben a botra támaszkodó Józsefet tünteti elő. **Raphael** minden műve kedvesség, báj, színpompa, érzelem s különösen a kifejezés azon szűzies tiszta eszményisége által tűnik ki, mit csak ő volt képes minden más művész fölött elérni. Az alakok öszhangzata mellett, mennyei nyugalom s vidámság ömlik el a képeken, melyeken gyönyörködhetni, lelkünknek magasztos élvezet és vigasz. Az olasz iskolában kitűnnek még: **Francesco Francia** »**Madonna im Rosenhang**« nevű, e mester egyik legkitűnőbb képe; **Titian** gyönyörű arcképei; **Perugino** híres műve : a sz. Bernátnak megjelenő sz. szűz; **Paolo Veronese** sz. családja Egyiptomban, s **Guido Reni**-től a sz. szűz mennybemenetele.

E gyűjteményt, az olasz-iskola legrégibb szakából **Spinello-Aretino**, **Rafael** több ifjúkori műve, különösen híres »**Madonna di Tempi**«-je, **Fiesole** szent képei, melyeket a hit s vallásosság ihlete leng át, s a régi francia-iskola művei, **Prince**, **Vouet**, **Sueur**, s má-

sok zárják be. Ez épület földszintjén nagyszerű rézmetszetgyűjtemény van, 22,000^{ft} rajzzal; vása-gyűjtemény, etrúriai, görög s olasz edényekből.

Az új **Pinakothek**, az újabb német, s kivált bajor festészeti művek tárháza, byzanti stylben készült rendkívül sajátyszerű épület; inkább egyiptomi mumiák kryptájának illenék, mint a modern festészet szentegyházának. Voit terve szerint hosszas négyszegű épület, kettős fedélzettel; világosságát felülről nyervén, az ablakok helyét Nilson freskói foglalják el, melyeket azonban, az időviszontagságok már nagyon megviseltek. A földszinten két szoba porcellánképeket, s a királyi palota nőiszépség-galeriájának másolatait tartalmazza; van itt továbbá **aquarium** s **régiséggyűjtemény**.

Az emeleten kitűnnek: **Kaulbachtól** I. Lajos életnagyságu arcképe; **Pilotytól** Seni, a holt Wallenstein mellett, ennél is megragadóbb **Schorn** vízözöne, mely remekmű, fájdalom! a művész halála miatt bevégzetlen maradt. **Jakob** hajótörése, a kétségbeesés igaz kifejezésével; **Lange** Gosau tava, reggeli s esti világításban, megragadó tájkép; **Hess** bevégzetlen utolsó vacsorája; **Kaufmann Angelica** Krisztus és samaritanője, e művésznő kedves finom modorában, **Frey** elragadó tájképe: a két Memnonoszlop, és **Zwengaueré** szintén: az esthajnal. A 6-ik terem világítása miatt is feltűnő, mely csupán a képekre esik, a néző ellenben sötétben marad. (intensive Beleuchtung) Görögország 23 gyönyörű, a történetből is nevezetes

tájképe van itt **Rottmantól**, melyek a táj érdekessége, valamint a munka tökélye miatt kiemelendők. Legutoljára hagyám, mi az itteni gyűjtemény fénypontját képezi, **Kaulbach** legnagyobb szerű művét: Jerusalemtel elpusztítását, Titus által.

Kaulbach Vilmos, a modern festészet mestereinek egyik legkiválóbbja, kinek »örültek háza«, különösen pedig »hunnok harca« című műve, fantasticus, démoni jellege, alakjainak természetlensége s a megszokott conventionelltől egészen eltérő modora miatt méltán és általánosan az új művészet tetőpontját ért remeknek elismertetett; ki továbbá más genreből, **Göthe** »Reinecke Fuchs« satiricus költeményét illusztrálva tanusítja, hogy a sarcasmus éle is páratlanul hatalmában van; »Amor és Psyche« kecseljes meséjének Miksa herceg termeiben látható ábrázolásával pedig az antik styl nemes egyszerűségét, a modern bensőség bájjával egyesítve, geniusa rendkívüli sokoldalúságát ismét új modorban mutatá be: még egy fokkal feljebb lépve virtuosítása netovábbját érte el, midőn csupán költők által kifejezhető gondolatok symbolicus alakítását s időszakokat egyesítő történelmi s bölcselmi eszmék megvalósítását élethű ábrázolásban ecsetelni tűzte ki feladatául, mit legnagyobb mérvben a nevezett Jerusalemtel pusztulása című művével ért el, mely e kiváló mester legnagyobb szerű remeke. E képen a római hadvezért lovon a templom udvarába bevonulni látjuk, amint liktoraitól környezve füstölő romok közt magának utat tör; a vad

harcosok által szétrombolt szent oltár lábainál a főpap kétségbeesve vet véget életének; övéi halva s haldokolva feküsznek körülte; Jerusalemban leányai az ellenséges harcosok által elragadtatnak; anyák éhségtől gyötörtetve örült kétségbeesés közt falják csecsemőiket; a rabszolgaságba hurcolandó hős zsidók pedig még bilincseikben is dacolnak győzelmes eleneikkel. Tovább : a bolygózsídót látjuk büntető démonoktól üzenni messze távolba, kivel átellenben keresztény csoport, kelyhet vivő angyalok oltalma alatt nyugodt békében hagyja el a lerombolt várost, s mind e fölött a négy prófétát, kik a hitetlen városnak e szörnyű véget megjósolák, dicsfényben lebegni a felhők közt, s kik a hét büntető angyalt küldeni látشانak a város megostorozására. Kaulbach ez egyetlen képben Judäa egész történetét, a római s kereszténység földi hatalmát, multat, jelent s jövőt egyesített, oly nagyszerű alakítás- és drámai hatással, mint eddig senki. Csodáljuk Titian és Rubens színvegyületének pompáját, Correggio félhomályát, a középkori vállasos német festők vékonykarú, görnyedt, sovány szentjeit, kiknek rutsága csupán az arc megható kifejezése által kárpótoltatik; míg az olaszok legtöbbször nagyon is földies madonnákkal tölték tele a mennyországot : úgy látszik, e szélsőségeket kerülve, a természetűséget s a kifejezés nemes méltóságát, s színvegyületet szépséggel egyesíteni s összhangzásba hozni a mi korunk van hivatva, s e feladatot mindenek fölött e rendkívüli geniális mester oldotta meg **Heinse**

kivánalmának megfelelően: »alkotva érzelemdús alakokat, melyek hallgatva beszélnek.«

Az új **polytechnicum** nagyszerű renaissance stílusú épület Neureuthertől; lépcsőzete figyelemre méltó, valamint gyűjteménye s belső berendezése is.

Az **állandó műkiállítás**, görög modorban, előcsarnoka 8 korinti oszloppal, homlokfala a művészeknek koszorút nyújtó Baváriát ábrázolja Schwanthalertől.

A classicus **Königs-Platz** méltó befejezését a **Propyleák** pompás oszlopsorozata képezi, mely egyszerű antik görög stílusban nagyszerű szép épület, kívülről dóriai, belülről jóniai oszlopokkal az athéni akropolis mintájára Klenzétől, Schwanthalernak a görög szabadságharcból ábrázoló reliefjeivel.

Az imposans Ludvigstrassét, az e térhez méltó **Feldhernhalle** kezdi meg, mely nyitott csarnok, széles lépcsőzettel, bajor családi czimerekkel, a bajor hadvezérek szobrainak elhelyezésére szolgál, körivezetű oszlopszat által fentartva, egyenes tetőzetét keresztbe tett kis zászlók ékítik. Mostanig csak két, 10 láb magas márványszobor áll itt. Nem messze a **Odeon**, hangversenyek számára épült pompás terem, Kaulbach frescóival. E téren I. Lajos király lovagszobra áll; legközelebb a **Leuchtenbergi** palota, jelenleg Luitpold hercegé, hová, kedves Gizelláját vivé magával. A **könyvtár** nagyszerű épület, állítólag 800,000 kötet könyvvel. Látni itt a IX-ik századból pergamentre arannyal írt könyvet, római katonák elbocsátó tábláit, Lajos bajor császár s Dürer imakönyvét stb.

Miksa herceg palotája a Klenze építménye; freskói pedig a már említett **Ámor és Psyche** meséjének ábrázolása Kaulbachtól. **A vakok intézete**; az **egyetem, papnövelde** s a **Max József** finevelő intézet, tért képez, két gyönyörű szökőkuttal, s mind ennek legméltóbb zárköve a nagyszerű **Siegesthor**, melyet I. Lajos, hadserege dicsőségének emlékeül építtetett a római Constantin-kapu után, tetején a négy oroszlán által vontatott Bavária, Wagner mintája szerint készült.

Münchennek legszebb részét a Maximilian-strasse képezi, gyönyörű épületeivel s a magaslaton fekvő s mintegy az utcát bezáró Maximilianeummal. Itt vannak az új **Regierungsgebäude**, több szobor, egyik **Schilleré**.

A **nemzeti muzeum** gyűjteménye állítólag túlhaladja a párisit s londonit is. Ez épület Riedel terve után készült, homlokzata kariatydok s reliefekkel. Tartalmaz: római, kelt, román, góth, renaissance, porcellán, gobelin s más mindennemű régiségeket. Falait bajor történelmi freskók ékítik.

A **Maximilianeum** II. Miksa király által alapított intézet a diplomatiára készülő ifjak kiképezésére. E gyönyörű épület magas terrazon félkörben emelkedik renaissance modorban, középett Viktoria ércszoborral koronázott pavillont, két oldalt tornyokkal diszitett nyitott oszlopcsarnokot képez, nevezetes férfiak mellképeivel. Három nagy termében a világtörténet főbb mozzanatai 30 gyönyörű olajfestményen

ábrázolvák; nevezetes férfiak szobrai s arcképei vannak itt.

A templomok közül megemlítendők: a Frauenkirche, góth stylben, belsejében Bajor Lajos császár sírjával: a sz. Mihály templom, román-renaissance stylben, Boharnais Eugén gyönyörű márvány sírelkével Thorwaldsentől. A sz. **Bonifác**-bazilika legszebb temploma Münchennek, régi olasz stylben, márványoszlopokkal, I-ő Lajos és neje Terézia sírjával.

München központját a szűz Mária szobrával díszített Máriatér képezi, itt van a régi városháza, toronynyal s a bajor királyok cin-szobraival. Az új városháza góth stylben épült Hauberirrer terve szerint, portáléja az egész nagyszerűségének nem felel meg. Közel hozzá egy ház, melyben Gusztáv Adolf svéd király, nem messze pedig másik, melyben Mozárt lakott.

Megtekintendők még: az **üvegfestészeti intézet**, a **füvészkert** aquariummal s pálmaházzal; a Schwanthaler-muzeum, zöldségpiac s terménycsarnok; az Isarcsatornától átszelt szép angolkert, s végre:

A **Bavaria** és **Ruhmeshalle**, a várostól $\frac{1}{4}$ órányira. Ez óriási érc-szobor Bajorországot női alakban ábrázolja, baljában babérkoszorút emelve magasra; mellette jobbról a bajor oroszlán. A szobor koszorújával együtt 21 öl magas, fejében 6 személyre van ülőhely.

A **Ruhmeshalle** gyönyörű nyitott oszlopcsarnok, magas talapzaton két végén szegletet képező saroképülettel, az antik görög templomok styljében rend-

kivül imposans s 80 hires bajor férfit szobrát tartalmazza, melyek közt vannak Sickinger lovag, Jean Paul, Schwanthaler, Klenze, stb. Igen sokat levon szépségéből az előtte álló Bavaria.

München nem hiába vivta ki magának az újkori Athén nevet, az egész város csupa művészet. Már az utcákon uralkodó csend, tisztaság s lombokban gazdag helyei komoly tanulmány- s szemlélődésre teszik alkalmassá; a minden lépten emelkedő, diszes classicus épületek, műkincsek s remek gyűjtemények föllelkesítenek s minden szép- és nemesre fogékonyt tesznek. München Budapestnél kissebb, de mennyire előhaldottabb művészi tekintetben. Budapestnek kereskedelme élénkebb, de minden látnivalóját s szépségét csupán bolti kirakatok képezik: München ellenben a művészet muzsájának áldoz s oda gyűjti gazdag kincs-remekeit. Azon fájdalmas tudattal távozom innét, hogy a tudomány s művészet kiválasztott népei mögött, mennyire hátra vagyunk, de azon reménnyel is, hogy a nemzet jobbjai, kik a haza szent nevét szívrükön hordják, talán megértették a mai kor szavát, mely haladás- és művészetben keresi nemzeti dicsőségét s oda törekedendnek, hogy nemzetünk is kövesse valahára e dicső példát, s ha hajdan talán a hősiességben első vala: a mai korban, a műveltségben sem fog maradni utolsó.

Gorove tisztelt hazámfia azt mondja Münchenről: hogy ez nem Bajorország fő, hanem Lajos király lakóvárosa s hogy a bajoroknak nincs politikai éle-

tök. Mily dicsőség egy uralkodóra ily magasra emelni lakhelyét! S — Istenem! mily kíváncs voltam tehát, ha a magyarok a politikával kissé kevesebbet, a művészettel pedig kissé többet foglalkoznának!

De mit látok! és mily kellemes meglepetés! a vagonba lépve, ismét itt találok elválhatlan társnőim, a Fallstaffhoz hasonló gouvernantot s a sylphid grófnét, kik ismert otthoniasságukkal már elhelyezkedtek, nekem a régi kis sarkot engedvén át. Reggeli 7 óra lehetett, midőn a vonat megindult. A nap csak nehezen bontakozék ki sűrű ködfátyolából, mint álmos ember ágyleplei közül, míg valahára arcát megmutatá oly bágyadt fényvel, mint valami sápkóros beteg, s oly kedvetlenül, mint egy makrancos hölgy. A rónaságban szétterülő s mögöttünk lassan maradozó város szép palotái-, kertjei-, tornyai- s a magasan kiemelkedő Bavariával úgy tűnt fel, mintegy óriási tyúk körülr gyűlt rengeteg csibék közt, vagy mint egy megtestesült visszaemlékezés, melytől menekülni nem tudván, mindig fel-fel ujul emlékünkből, mignem az események gyors változatossága lelünk-
ből el nem űzi.

Azonban, a következő állomáson még két német nő lépett a vagonba, az egyik mellém ült, a másik, helyet nem találván, a conductort hívta, ki a M-me podgyászát a vagon tetejében levő rostélyra téve, a hölgynek helyet adott, mit a M-me fekvő helyéről meg sem mozdulva, fénséges nyugalommal nézett; minden alkalommal a németek nevetlensége ellen

erősen nyilatkozván, nemzetére dicsénekeket zengeni meg nem szünt, s alig várta, hogy kedves hazájába érve, e nevetetlen zsaroló néptől megszabaduljon.

Egyike, urnője termetét s természetét örökölt kövér tömött táskáinak, helyével a rostélyon sehogy sem lévén megelégedve, szüntelen fészkelődött, végre lezuhant s elég gyöngédtelenül az ott ülő nő hátába ütődött, mit urnője szintén csak szokott phlegmájával nézve, a vezetnök biráskodása következtében táskáját, az átellenben ülők nem kis kényelmetlenségére, maga elé a földre helyezé, elefánt-lábait az ülésen végignyújtá, pörge kalapját szemére huzva: »kinek nem tetszik, szálljon ki'a vaggonból,« mondással; a többivel mitsem törődve, édesdeden elszunnyadt, domboru termete, alföldi boglya-kemencze gyanánt kidudorodván.

Utána a sylphid is álomba merült, rettentő szárazságával s ráncai millióival, mély répedésű agg sziklát juttatva eszembe, mely kegyetlen sovány pusztaságban égfelé meredez, hegyes csúcsaival. A kedves duett, mit a két hölgy, mintegy szívők egyetértését jelezve, harmonicus horkolással kifejtett: egyszerre csak megszakadt, azon homéri kacajra, melyben többi hármunknak akaratlanul kitörni kellett. E két nőnek már kinézése is mosolyra volt ingerlő, s az, elfojthatlan hahotává vált, midőn a grófné álmában nagyra nyílt rózsa ajkai közül, gyönyörű két fogsora ölébe lepottyant. — S mi nevettünk, s én is nevettem; pedig isten bocsásd bűnöm! Ki tudja, kire mily sors

vár! De hiába, a helyzetnek ennyire furcsa voltán még is csak nevetnem kellett. Az álmukból kizavart nők vigaszul cilindereikbe folyamodtak, a bátor M-me Falstaff minden himezés nélkül egyre hörpentgeté a soítit theát; a grófné gyomorfájásról panaszkodva rhumosüvegéből iddogálta a sziv- és gyomor-erősítőt, míg mindkettőnek szük lett a hely s a levegő. A sylphid arcain a művészi pünkösdi rózsák mellett természetes bazsarózsák is keletkeztek, M-me Falstaff pedig szük kaputját levetni kénytelen lőn, arc-szine pedig a pulyka-kakas sötétkékes veres taraja- s szakállával vetélkedett. A grófné közlékeny lett (borban az igazság) elmondá: hogy sok rokona van, de nem szereti őket, vagyonát sem ezekre, hanem Palestinában egy zárdára hagyja. Hogy Párisba utazik társnőt keresni, kivel most harmadszor gyalog bezarándokolhassa a szent földet, hol jelenleg is annyi csoda történik; s hogy legnagyobb boldogság, térdein végig csuszkálni a szent helyeket. Mutatott is ilyen csoda-ereklyéket, miket a M-me-al áhitatosan csókolgattak. A két német nő s én, hallgatva bámultuk a XIX. század ez elkésett aggyermekét, lelkemben adva hálát, hogy hazámban talán ilyes lények, a műveltebb osztályban legalább, nem léteznek. A francia nőnél a lelkesedés viszhangra talált, öröm-, vagy is inkább borittasan felkiálta: »Me voila!« — »itt vagyok én! — megyek önnel, oh mi régi vágyam látni ama szent helyeket! s a két nő egymás karjaiba omlott s hő csókkal pecsétlé e frigyet, mit közülünk egyik sem irigyelt, s szétbontani senki sem

kivánt. A lelkesedés spiritusa, vagy is a spiritus lelkesedése igen fölmelegítvén őket, a diktátornak született M-me Falstaff az ablakokat leeresztgeté, mit a németek, csuzról panaszkodva, engedni nem akartak, azt tehát felhúzták; de a francia ezzel nem törődve ismét leereszté, s tettét erélyes gesticulatióval kísérve, az ablak zsinórját erősen fogta. Remegni kezdék, félve, hogy az alig mult francianémet harcnak folytatása következik, de a német nő, mint alkotmányos nemzet tagja, szavazatra bocsátván a dolgot, mit én dönték el — a M-me kebelbarátnéjával csak másodmagával maradt, s az ablak fel lön huzva. Az ideális grófné, kiből a szusz még ki nem fogyott, szemérmes szerénykedéssel vallá, be, hogy költőnő, s a szent földön levő zárdák javára, már két kötet költeménynyel gazdagította az irodalmat. — »Oh mi nemes cél!« mondá a M-me lelkesülten. — »És mi sokat jövedelmezhet!« tevém hozzá. »Remélem, nem lesz lefordítva,« sugá szomszédnőm. Költészetről szólván, a német nők kérdezték tőlem, hogy magyar költők vannak-e, s vajjon nyelvünk nem dialektusa-e csak a németnek? Erre én nekik Petőfi édesen zengő dalaiból olvastam fel, mit le is fordítván, tetszésöket nagyon megnyerte.

Azonban haladjunk tovább. Németországban utazni igen kellemes. Itt a conductorok udvariasak, a fűtés csövekkel történik, mi igen célszerű. Hogy osztrák földre értünk, a vezetnökök gorombasága s a fűtés roszasága is elárulják.

Münchentől a vidék lapályos egyhanguságban,

néhol erdő vagy folyamtól megszakítva vonul mellettünk. De a mi méltó bámulatom felkölté, az azon rendkívüli munka s szorgalom, mit mindenütt látunk. Itt nincsenek rongyos faluk, sárgunyhók, rosz hidak, impertinens országutak; minden rendszeres, jól készült, csinos; munkásságot, takarékoságot, izlést tanusít. A parasztházak emeletesek, több szobára felosztvák, erkélylyel, csinos lépcsőkkel, ablakredőnyökkel, kerítéssel birnak, s kerttől körülvéve oly vonzó, hogy nálunk sok falusi uri háznak mintául szolgálhatnának. A legkisebb faluban is van vendéglő, nyilvános sétahely, szép templom. Az utak pompásak, a mezők műveltek, minden birtokosé körülkerített, pusztá, műveletlen helyeket tenyérrnyit sem látni. Ha józanságot, észszerűséget, szorgalmat, jólétet akarunk látni, Németországot nézzük; s ha követésre méltó példát keresünk, ezt válasszszuk!

Augsburgba érkezénk. E, jelenleg 51,000 lakossal a Lech és Wertach folyók egyesülésénél fekvő város, Németország egyik legrégibbje. Dicsőségét s fénypontját a XV-ik században érte el, midőn a kereskedelemnek legfőbb helye volt némethonban. Polgárai s kereskedői mesés gazdagságra jutottak, s a középkor e Rothschildjei császárok s királyok kiürült pénztárait töltögeték meg s közülök nem egy uralkodókkal mérközék, polgárnői közül három lett uralkodó neje: Detten Klára, Frigyes pfalzi választófjedelemé; Bernauer Ágnes, a szép borbélyleány, III. Albrecht bajor hercegé; s Welser Philippine, kit

már ismerünk, s kinek nevéről Augsburgban egy utcát neveznek. De leginkább a Fuggerek válnak ki a polgárok közül, a világ leggazdagabb kereskedőivé s utóbb hercegekké lettek, kiknek jótékonyágát tanusítja a most is fennálló »Fuggerey,« egy 53 kis házból álló városrész, melyben szegény polgárok, 2 ft évi bérért lakással láttatnak el. E város, az ókor sajátságos, fölötte érdekes jellegét viseli magán, de a hanyatlás képe és a múlt századokból hazajáró ösléleké is. Magyarország történelmében az itt 955-ben vívott szerencsétlen csata gyász betűkkel van följegyezve. A házak közt sok goth s renaissancestylű van, a város sáncokkal megerősített; nevezetes, több császári koronázásról, országgyűlésről, különösen, melyben 1530-ban V-ik Károly császárnak a protestansok, a Melanchton által szerkesztett azon új vallás elveit átnyujták, mit emiatt neveznek augsburgi confesiónak.

Kiválóbb épületei: a basilica, vegyes goth izlésben. (1431) Chorusa faragványa-, ércajtói-, képei és síremlékeiről, különösen a III-ik Ottó császáréről nevezetes.

A királyi palota, régen hercegpüspöki lak volt.

Városháza impozáns, homlokfalán római cimer, alsó előcsarnokában római császárok mellszobrai. Emeletén a pompás aranyterem s hercegi szoba megnézésre érdemes.

Nevezetes még a Perlach-torony Schlym által

készített órával s az úgynevezett Thurm Michel-lel, ki Szent-Mihály napkor az ördögöt megveri.

Nem messze **Günzburgot** érjük, hegyen fekvő szép várral. A vonat a Duna mentében emelkedő magas gáttöltésen, érdekes, változatos, hegyes vidéken halad, egyfelől szirtek, másfelől tátongó mélység környezik, aggálylyal töltvén el a legbrátrabb szívét is; később a Dunán átkelvén **Würtemberg** királyságnak **Ulm** városába érkezik.

Ez a középkor szintén egyik hatalmas szabad városa, Augsburghoz hasonló ódon jelleggel bír, s a Duna és Blau által erősítettik meg. Góth domját, melynek hatalmas, gyönyörűen diszitett tornya, pompás hármás portaléja, diszes faragványai, és ablakrózsája van, a kölni után elsőnek teszik Németországban. A városháza goth-renaissance modorban, fresco maradványokkal, érdekes. Esslingen s Cannstadt, csinos városkák.

Stuttgart, Würtemberg királyság fővárosa, 91,000 lak., tiszta szép új város; szőlőhegyek s erdőkoronázta bérceknek mintegy zöld fészében fekszik, védve s beárnyalva a messzenyuló termékeny hegyláncról. Főterménye bor, régi közmondás szerint: »Im Falle dass man die Weintrauben ringsweis umb Stuttgart nicht ablöse, die Stadt in Wein ersaufen würde.« A szép Königsstrasse két részre osztja a várost, új- s régire. A Königsbau palota frontja jóniai oszlopokkal s erkélylyel diszitett, emeletén hangverseny- s táncztermek. Az új királyi palota koronával

diszitett fő- s két melléképületből áll, s 365 szobát tartalmaz. Földszintje freskók, szobrok, porcellán s pompeii-régiségekben bővelkedik, keleti szárnya a színházzal van összekötve. A régi palota udvarán a Miksa császár által első herceggé emelt Eberhard im Bart gróf lovagszobra áll, a Schillertéren pedig a szomszédos Marbachban született Schilleré Thorwaldsentől. E város jellege olyan mint Münchené: csendes, tiszta; népe szelid, munkás. A nyelv Béctől kezdve kizárólag német, de igen eltérő sajátos dialectussal, mely mentől közelebb érünk Elsacehoz, annál érthetlenebb lesz; például így mondják: »Wi gehe na Stuka!«

A csinos **Carlsruhe**: a badeni nagyhercegség fővárosa, nyitott legyező alakját képezi, csak 150 éves és 38,000 lakosa van. Szép Karl-Friedrich Strasse-ja egyenesen a hercegi palotához visz, hol Winter minister szobra, a markgrófi palota s Károly Lajos nagyherceg obelisket képező emlékoszlopa emelkedik. A városháza, görögstylű protestans egyház, a tér közepén egy pyramis Károly hercegnek, a város alapítójának emlékére, e tért igen diszessé, uralkodóhoz méltóvá emelik, mit, a félkört képező gyönyörű hercegi palota még inkább kiemel. E palota belseje igen fényes, nyugoti részében könyvtár, s természettudományi gyűjtemény van. A színháznak homlokzatát Schiller, Mozart, Beethoven, épületét körül pedig a színművészet legkiválóbbjainak életnagyságú szobrai teszik különösen figyelemre méltóvá.

tóvá. A diszes udvari kertben gyönyörű márvány-csoportozata Göthe »Hermann és Doróthea« költői beszélyének, s Hebel költő szobra van. Figyelemre méltó még itt a Friedrichsplatz a Pantheonnal, s Vereinigte Sammlung diszes épületével. — Carlsruhe Némethon legtisztább, legszabályosabb s legcsinosabb városa, de igen csendes, élettelen, egyhangu; vidéke lapályos, unalmas.

Távolabb innét, **Ettlingentől** kezdve a Schwarzwald Mercuriusberg és Ebersteinburg kéklő ormai látszanak, a vidéknek szerfelett regényes kilátást nyújtva. — **Rastadt**, történelmileg nevezetes erősség a Murg folyam mellett, hegyen emelkedő szép vára tornyát Jupiter szobra disziti. A Murg szeszélyes folyamán s kies völgyén áthaladva, a híres

Baden-Baden fürdőbe érünk. Ez a bájos oos-völgy gyönyörű ölében a Schwarzwald sötét bérces tövében fekszik, vendégei számát az átutazókkal, évenként 58,000-re teszik. A nagyszerű Conversationshausnak gyönyörűk termei, sétányok s ligetek árnyában; az ivókút csarnoka, frescokkal ékeskedik; főterét színház s emlékoszlop diszitik, lakházai uralkodók igényeinek is megfelelők. Azonban isten kegyelméből kedélyünk s egészségünk üdülésére adományozott e kies fürdő, az aligmultban, még a kártya s ruolette legominosabb játékbarlangja is volt, hol nem egy szerencsétlen vetett véget kétségbeesett életének.

A nagyhercegnek itt a hegytetőn szép nyári mulatókastélya van, pompás kilátással; érdekesek benne

a nehéz vasajtókkal ellátott földalatti titkos kamrák — hajdan börtönök »Vehmgericht«-szerű borzalmas légkörrel. — E táj rendkívül elragadó, a Rajna kies völgyei-, bortermő gyönyörű bércei-, lombos erdős hegyeivel, s itt-ott festői magaslaton várromok- s kastélyokkal. Áldás és béke leng e kincseket érő, rendkívüli szorgalommal művelt vidéken s bámulatos az itt kifejtett munkásság. Sziklák tetején szőlővel beültetett kis darab helyeket látni, vagy meredek, majdnem függélyes hegyoldalban a leggyönyörűbb ültetvényeket; minden sor szőlő után sorban kövek rakvák, hogy a hegyről lefutó vadvizek a nagy fáradsággal idehordott csekély földet le ne mossák. Göthe, e mesés szorgalmat látva, mely az alvilági gnómok s tündérek regéire emlékeztet, lelkesülten kiállott fel :

»Am Rhein, am Rhein,
Da wachsen unsere Reben!«

hogy ne ragadtatnék el tehát az, ki ilyent még nem látott?! — Szeretném ide vezetni honfiaiimat, kiknek kezén annyi föld hever parlagon, hogy az itteni szorgalmat lássák.

Boldog a nép, mely dolgozni tud; viruló tájak, jóllét, megelégedés jellemzik; annak van jövője s neve örökké él a történetben. Ellenben szerencsétlen az, mely folytonos napiizgalmak, hiú ábrándok, s a jövő csalképein merengve, dologtalanság, politikai küzdelmek s meddő szóharcban emésztí életét, veszni indult pusztaság, satnya ivadék, s nyomor bélyegzik!

Steinbachban, hol a strassburgi dóm halhatlan alkotója született, szabadkőművesek emlékoszlopot emeltek; **Hornisgrinde**, a Schwarzwald őserdő regényes hegláncának legmagasb csúcsán emelkedik, **Sasbachban** Turenne híres francia marchall fekszik eltemetve. Ettől kezdve a hegyek mindinkább elmaradozván, a vidék, Párisig egyhangú lapályba ololvad, a Kinzig kiöntései miatt pedig sok helyen koprára is válik. — Következnek: **Kehl**, a Kinzig s Rajna egyesülésénél, a porosz hadjárat alatt lerombolt erősséggel. Itt a Rajnát szép vasrostély-hidon haladva át,

Strassburgba, Elsave fővárosába érünk. E város 75,000 lakossal, jelenleg a porosz generalcomman dóval, az Ill folyam mellett, a Rajnával két csatorna által köttetik össze. A középkorban egyike volt Németország legvirágzóbbjainak, míg XIV-ik Lajos által 1681-ben, béke idején megszállatott, s a ryswyki béke után Franciaországnak íteltetett s jóllétben, gazdagság- s tekintélyben egyiránt gyarapodott. Strassburg egyetemmel bir, mely hosszas veszteglés után ismét megnyittatott, s melyen több nevezetes férfiú tanult, ezek közt Göthe, Herder. E hely stratégiai szempontból is fontos, a franciák, hazájuk harmadik erősségévé emelték, a poroszhadjárat alatt azonban kemény ellentállás után nagy részben leromboltatott, a Vauban által épített erős citadella, a Steinthor és Weissenthurmthor is (Porte nationale), valamint gazdag városi könyv- és képtára

színháza, több temploma s nevezetes épülete megsemmisült.

Legnagyobb nevezetessége, mely egyszersmind egész Némethonnak egyik legméltóbb büszkesége: a híres **székesegyház**, mely a kölni és freiburgi után a világon legnagyobb szerű, s még 1016-ban kezdetett építtetni. Hossza 355, szélessége 132, magassága 72 láb. 260 évig épült már, midőn tornyához kezdhetek, ennek magassága 490 láb, legmagasabb a világon; képzelhetni tehát, hogy onnét a kilátás a Rajna-völgy, Schwarzwald, Vogesek s Jura hegyekig terjedve minő lehet. A déli torony máig sincs fölépítve. Steinbach Erwin a gothika legkiválóbb mestere építé e dóm homlokzatát és tornya egyrészét, a gothizálás remeke s géniusa méltó emléke gyanánt hagyva az utókorra. E fenséges homlokzat három emeletből áll: az alsó, a három főkaput foglalja magában; a délit, Erwinnek hozzá méltó leánya Sabina díszíté, bebizonyítva, hogy nő is képes nagyszerűt alakítani még az építészet terén is. A homlokzatot Clodwig, Dagobert, Habsburgi Rudolf és XIV. Lajos lovagszobrai ékítik. A pompás kapuzat fölött 14 meter nagyságú gyönyörű ablakrózsa. Tornya túlszárnyal minden nembeli emberikéz-alkotta művet. Erwin bekövetkezett halála után fia János folytatá a munkát, a torony kiépítése azonban, sajnos! nem lett bevégezve általa, hanem halála után Hülz János kölni mester által, ki az Erwin nemes izlésétől eltérő sok cifrasággal halmozá el. Belseje szintén imposans; nagyszerű

orgonája, keresztvizztartója s pompás szószéke faragványokban gazdag ; csillagászati órája, mely 1842-ben lett Schwilgué által ismét igazítva, rendkívül nevezetes, számtalan alakjai minden óraütésre mozdulnak, s élni látszanak. Az ablakok gyönyörű festésekkel, mintha gazdag szőnyeggel volnának elfüggönyözve, emelik az ünnepélyes félhomályt, s áhítatra gerjesztenek. A legprósaiabb lélek sem maradhat itt közönyös, s talán a legmegátalkodottabb gonosztevő is kénytelen bizonyos magábaszállást érezni e nagyszerű magasztos műremek szemléletén.

Schlegel, az építészetet, megfagyott zenének nevezte. E szerint a görögépítészet népdal, a goth pedig istenhez szálló hymnus. A zene, öszhangok következménye, az architectura pedig mathematicai öszhangok következménye. Első benyomásra hidegen hágy, de hosszabb szemlélődés után a képzelet lelkesedésig ragadtatik. Magasabb sphärába gondoljuk magunk áthelyezve s láthatlan szellemek titkos, csodás működését véljük szemlélni. A legmélyebb fájdalom is enyhül, a legerősebb szenvedély is lecsendesül s megtisztul ez istennek szentelt, nyugalmat s áhítatot lehelő magasztos csarnokban. A mór, arab és egyiptomi építészet komor, nehézkes ; a bizanti, érzékies ; a görög egyszerű, vidám, nemes ; de a valódi templom-styl a német vagyis góth, mely sűrűn egymás mellé állított karcsu támoszlopok által a legszebb távlatot nyújtja. Itt a csúcsíves falak nagyszerű, öszhangzatos egybeolvadása, s minden résznek me-

rész magasba törése, az egésznek végtelenbe való ihletet, szabad röptöt s azon áhítatos szent komolyságot kölcsönzi, mely nyugpontját csak a siron túl találja.

És, e remek munkásainak, e csodák mestereinek, kik ez istenhez méltó művet megalkoták, e helyen legkisebb emlékek sem volt, sőt kívülről falba vésett nevöket is letördelé s beszennyezé a törpe utókor. Göthe erélyes föllépésére volt szükség, hogy a szerény emlékkő kitisztittassék, s végre 1840-ben oszlop is emeltessék Erwin s leánya Sabina halhatatlan emlékének.

»Mi szükséged emlékre!« — kiált fel a nagy költő nemes haragjában, — »a legdicsőbbet önmagad emeled magadnak, s ha a körüted nyüzsgő hangyak neveddel mítsem törődnek: hasonló sorsban részesülsz, a hegyekre felhőket halmozó építőmesterrel. Mi szükséged emlékre; ha a tudatlan nép szent neveket vesz ajkaira, csak babonaság vagy istenkáromlás. A vásott izlés örökké szédülni fog óriás műved fölött, ép lelkek pedig jelkő nélkül is megértendenek.«

Strassburg nevezetességei közt kiválik: a régi püspöki lak, jelenleg egyetem, melynek megsemmisült könyvtára helyett újat alapítanak. A Guttenberg téren, **Guttenberg** ércszobra díszlik, ki először itt tönkísérletet világraszóló találmányával. Nem messze azon ház, melyben Göthe lakott. St. Tamás protestans templomban, érdekes a híres Szász Móric marchall

síremléke. A legszebb tért a híres marchall után Broglietérnek nevezik; a Brandstrassét pedig arról: hogy itt, 1349-ben, isten dicsőségére, 2000 zsidót megégettek.

Strassburg népe az elsacei dialektust beszéli mely rossz német, s mit idegennek lehetetlen megérteni. E szegény nép maga sem tudja hanyadán van, a franciák erőltetik a nagy francia sympathiára, pedig nyelv, szokás, jelleg és történelemben testestől lelkestől németek.

Strassburgnak kereskedelmi speciálitása a híres libamáj-pástétom, e nevezet alatt: »Terrine de foies gras, aux truffes du Perigord« — mit Bécsben Sachernél is jól kapni, de ötszörös áron. Sajátságos az itteni népviselet, különösen a nők főkötője, két rengeteg csokorral fejük tetején. A strassburgi indóház nagyszerű, étterme azonban a Münchentől idáig megszokott olcsósággal merőben ellenkező, s az egész útban legdrágább. Bajorországban, az osztrák papir-pénzt elfogadják, s ezüstöt adnak vissza, sőt még ők fizetnek rá; itt azonban már csak a francia vagy porosz pénzzel boldogulhatni.

Vonatunk esteli 9-kor indult, s oh én szerencsétlen! ismét érdekes utitársnőimmal, kik talán föltették magukban, hogy tőlem az életben soha többé meg nem válnak, mitől a jóságos ég s minden szentjei őrizzenek. A lég enyhe, kellemes volt; a láthatár tiszta, s a hold oly szépen világítja meg a szétterülő rónát, a távolban kéklő hegyeket, az itt-ott feltűne-

dező falukat s városokat, mint a legbájosabb szeptemberi éjben; s én a táj szemléletébe merülve, rettenetesen unalmas társnőim borzasztón érdektelen társalgását hallgatni nem kényszerültem.

Az állomások itt következők: **Saverne**, (Zabern) csinos városka, a Rajna-Majna csatornán; s **Avricourt** a francia határszélen. Itt conductorunk kijelenté, hogy ha e gyorsvonattal kívánunk utazni tovább, 12 francot fel kell fizetnünk, mert Franciaországban a gyorsvonaton második hely nincs; vagy, várnunk kell reggelig, míg a rendes vonat megérkezend. — Valóban szép dolog! mikor az ember már megfizette útját, ismét zsaroltatik. Na de hiába, — a francia élelmes! Megkérdezvén, vajjon társnőim mit szándékoznak tenni, ezek nagy botránkozással kijelenték hogy nem fizetnek, hanem inkább várnak. Diadalmas gúnymosolylyal hallám e választ, visszaemlékezvén a Madame által annyiszor dicsőített francia solidságra, s hogy valahára megválhattunk, örömemben kevéssé mult, hogy díját kétszer is meg nem fizettem. Áthurcolkodám tehát az első helyre s végre megszabadultam a két nehéz »alp« (értse magyarul) nyomása alól! — A francia coupék igen kényelmetlenek; a másodosztályúak olyanok mint a bajor 3-ik s az első, mint a bajor 2-od osztályú kocsik.

A folyton lapályos vidéken legelébb **Luneville** városkát érjük, mely I. Napoleon békekötéséről nevezetes; aztán számos mást, — melyek közül a főbeket elősorolom. E városok valamennyie mind gyö-

nyörű paloták, kastélyok, székesegyházak, szabályos utcák, számtalan gyárak, nagyszerű kereskedelem, színház, tudományos, jótékony és művelődési intézetekkel, áruclarnok, s szobrok és szökőkútakkal ékeskedő térek és sétányokkal bir.

Legelőbb érjük : **Nancyt**, a hajdani lothringiai hercegség fővárosát, termékeny síkságon a Majna-Rajna csatornán. Új városrésze rendes, pompás, díszes. Megtekintésre méltó itt a hajdani lotharingai hercegek goth palotája, jelenleg muzeum, és e hercegek temetkezési kápolnája. Legszebb építményeit Lescynsky Szaniszló, XV. Lajos ipa alkotó magas szellemének köszöni e város, ki, miután II. Ágost ellenkirály ellen a pultavai ütközetben a lengyel trónt elveszté, királyi cimmel, élte hosszára a lotharingiai s bari hercegségeket nyervén, Nancyba tette székhelyét. E nemeslelkű uralkodó tudomány s művészetben keresett vigaszt a sors csapásai ellen. Több irodalmi művet hagyott hátra, melyek fenkölt szelleméről tanuskodnak. Eltemetve az általa alapított Bon-secours-templomban van. A város egy tavában kereszt látható fölirattal, hol a csata után 1477-ben vakmerő X. Károly holtteste megtaláltatott. Nancy élénk kereskedelmet üz s nagy jólétnek örvend, 400-nál több gyára van, melyekben rendkívül híres himzések, csipkék s mindenféle szövetek készülnek. **Bar-le-Duc** kereskedelme fő ágát a pompás beföttek képezik.

Chalons-sur-Marne, megerősített püspöki város, gyönyörű ablakfestésű székesegyháza híres ; az itteni

püspök ezelőtt 2-ik pairje volt az országnak. Boros pincéiben 2 millió üveg pezsgő, nagyérszt itteni termés, helyezhető el. Közel ide, a catalauni mezőkön volt Aetius római hadvezér híres csatája Attilával, ki a várost St. Alpinus püspök kérelmére megkimélte. IV. Henrik elég bátorsággal birt a pápa egyházi átokbulláját a hóhér által 1592-ben, itt, nyilvánosan elégettetni, s a parlamentet Párisból ide tette át. **Epernay** a Majna szép hidjával szőlőhegyektől környezett völgyben; a híres champagnei bor főtermőhelye. Külvárosai szőlők közt épült izletes kerti lakokból állanak. Egy régi pincéje, valódi labirinth, 5 millió üveg bort tartalmaz, melyből 800,000 saját termelése. Itt készülnek a »Terre de Champagne« név alatt ismeretes gyönyörű cserépedények is.

Rheims Franciaország legrégibb, legérdekesebb, legvirágzóbb s történelmileg, legnevezetesebb városainak egyike; bortemő hegyek által keretezett, tágas vídám völgyben, érseki székkal, bankkal s 60,000 lakossal. Fülöp Agosttól (1079) X. Károlyig (1825) a francia királyok itt koronáztattak, kivéve IV. Henriket, ki Chartresben, I. Napoleont, ki Párisban és XVIII. Lajost, ki sehol sem koronáztatott meg. Rheims dacára ősi kinézésének, többnyire széles, rendes utcákkal bir, van sok nagyszerű épülete a XIV. s XVI. százabból. Sok temploma közül a Notre Dame dóm egyike Franciaorsság leghíresbjeinek. Egyes részeinek harmoniája s faragványa, de különösen homlokzata s hármas portaléja remek. Látható itt Flavius

Jovinus római consul pompás sarkophageja (366-ból). Az arany pléhkel bevont fő oltárnál történt a francia királyok fölkenetése s megkoronáztatása, az érsek által. A koronázi ékszerek szintén itt tartattak. Azon sz. ampulláról, melyből a királyok fölkenettek, azon hit volt elterjedve, hogy azt, midőn sz. Remigius, Chlodwig első francia királyt itt megkoronázta, egy galamb hozta égből s hogy olaja sohasem fogy ki. A nagy forradalom alatt e történelmileg becses edényt összetörték, de állítólag sikerült abból egy darabkát megmenteni, benne, a kifogyhatlan égi olajból is egy cseppel. Új ampullát készítettek tehát s a réginek darabkáját abba tették, s a Bourbonok trónjának visszaállításakor, X. Károly koronáztatásánál, már ez szerepelt. A város hét kapuja, pincéi, gyönyörű szökőkútai, nevezetesei. Gyárai s szövődéi számát meg sem lehet határozni; s ezerekre megy azon nők s férfiak száma, kik itt a gyárak után élnek. Az itt készülő champagne-i bor a legjelesebb. Rheims, Cäsar idejében, Durocortorumnak hívaték s Gallia egyik főhelye volt; több régiség, nagyszerű díszkapu (Porte de Mars) az említett sarkophag, s több oltár maradt a római korból. St. Nicasius itt halt vértanu-halált; d'Arc Johanna, a dauphin VII. Károlyt királynak itt koronáztatá meg, s Napoleon az oroszok ellen itt fényes csatát nyert.

Chateau Thierry-t egyik oldalról regényes sziklák, másiktól a Majna vizének kigyózó folyása szegélyzi s a Martell Károly által épített várnak még

érdekes romjaival rendkívül festői. Következik Meaux s végre az oly rég várt s ohajtott világváros:

Páris !

mit midőn a vezetőnk kimondott, sajátosságos érzés vett erőt rajtam, s megindulásom nem valék képes elfojtani. Meglátom tehát valahára ifjúkorom tündérálmát : Párist !

Strassburgtól oly sebességgel haladtunk, milyenről nálunk fogalmunk sincs. A tárgyak villámként jelentek meg s tünedeztek el szemeink előtt, a vonat, fékvesztett sárkányként rohanván előre. Ha Párisig nem szállunk ki : Béctől, gyorsvonattal szakadatlanul utazva, 32 órára van szükségünk; mi Münchentől 26, Karlsruhétól 16, Strassburgtól 10 órai út.

Páris.

Tehát, reggel 6 óra volt, midőn vonatunk a »strassbnrgi« óriási pályaudvarba berobogva a nagyszerű csarnok előtt megállt, mire podgyászom egy odasiető commissionairnek átadva, a vámterembe sietek. E commissionair elzaszi volt, kivel, semmiféle nyelven sem sikerült magam megértetni; de, a vén fráter, magát kézitáskám tartalmával annál hamarabb megérteté; abból ugyanis, úti varró-necessairem, bizonynynyal azon reményben, kicsente, hogy valami ékszer adnektál. Mennyire csalódott! Úgy kell neki. Képzelem kellemetlen meglepetését, midőn gyémántok helyet, ollót, gyüszüt, cérnát talált.

A vámteremből szabadulva, kocsiba ülök, szemeim kényelmesen legeltetve a csend- s nyugalomból ébredező városon, s örömteljes izgatottság futá át lelkemet, midőn a fákkal beültetett széles »Boulevard de Strassburg«-on tova haladék. Szivem hangosan vert; mert hisz hírből már ismert barátokat valék látandó; figyelmem s érdeklődésem rég birták kiváló, sőt páratlan nevezetességek miatt, s vágyam határtalan volt, azokat színről-szinre láthatni. A századokat

látott Louvre-t s tiszteletet parancsoló Notre Dame ódon falait megpillantva, örömmel üdvözlém őket, elragadtatással szemléltem az egész várost, s ha, mint a mesebeli Argusnak, 100 szemem van is: bizonyára nem sokalltam, hanem mindenkinek elég élvezni valót juttattam volna.

Párisban, reggel 7 órakor, még nyoma sincs azon óriási sürgés-forgásnak, mely, a nap későbbi részeiben jellemzi. Csak terhes szekereket, vaspályához siető bérkocsikat s taligás falusiakat láthatni, kik, eladó portékáik iránt, eget verő kiabálással, igyekeznek a vevők figyelmét felkölteni.

Azonban, legelőször is vendéglőt kellvén keresnünk: tartsunk szemlét a nevezetesebbek fölött, hogy tetszésünk szerint választhassunk. Párisnak legnagyobb vendéglője a »Grand Hotel«, a boulevard des capucins-on, hol minden meglepően szép, díszes, nagyszerű, mint maga az öt emeletes roppant épület is. Étterme pompás, csupa tükör, arany s bársony; mellette társalgó- s olvasóterem, szintén így berendezve s a legkövetelőbb izlésnek is megfelelő. Hogy itt minden nemzetbeli hirlap található, (csak magyar nem) mondanom is fölösleges. A rendes társasbéd 8 francs; de, természetesen, étlap szerint is étkezhetni; nagy pénzért pedig oly lakomák állíttatnak elő, milyenek, minden lucullusi fogalmat meghaladnak. A szobák ára 40 francstól 4-ig, az 5-ik emeleten, hová azonban kényelmes csigagépezen szállítják fel a vendégeket. A **Grand hotel du Louvre** olcsóbb, bár ez

is igen nagyszerű és díszes. Az 'elsőrangú vendéglők száma meghaladja a 100-at, a kisebbek közé tartozik a boulevard des Italiensről letérő kis Taitbout utcában a »hotel d'Espagne et de Hongrie,« hol csinos szobák 4, 5 francért találhatók, a társas ebéd szintén; a magyarok többnyire ide szállnak. De még ennél is vannak olcsóbbak, naponta 2 francos szobákkal.

Rokonim körében óhajtván maradni, hozzájok siettem; rövid pihenés után azonban csakhamar szállásunkat elhagyva a város megszemlélésére indulánk. Kiérve a partra, a Szajna történelmileg híres szőke hajjait pillantám meg, s lelkemben elvonultak ama drámai események, melyek a francia történelmet egyikévé teszik a legvéresebbeknek. Képzetemben látni véltem a rettenetes St. Bertalanéjet; a nyomorult VI. Károlyt kegyetlenséget lihegő arcával, amint a Louvre ama véstetjes ablakából kinézve lövöldözi a Szajnában uszva menedéket kereső hugenottákat, kiknek hulláit a víz magával sodorva, patakozó vérük pirosra festé a folyam lassan hömpölygő zavaros árját. Amott látni véltem a kinhalálra hurcolt protestánsokat; Medicis Katalin ördögi győzelmes mosolyát; Valois Margitot könnyelmű nevetéssel, s végre IV. Henrik egyedül kimagasodó alakját, hogy a sok borzalom s iszonyat közé világosság is vegyülhessen. Távolabb, a folyam kétfelé ágazó karja a l'île de la Cité partjait mossa, hol a Notre Dame imposans egyháza emelkedik sötét komor tornyaival, mely e rémes napokat mind látta megviradni

e büneiben is nagyszerű s a maga nemében páratlan város fölött. Messzebb, a borzalmasan híres Palais de Justice gyászt hirdető három ódon tornyával kelt fájó érzelmeket, a szerencsétlen Marie Antoinette s a rémuralom kiváló véres szellemalakjait idézve fel képzeletünkben, míg a folyam tulpartján, az aligmult események, e nyugodni nemtudó küzdelmes nemzet bűntetteire utalnak. A városháza leégett romjai tátongnak ott, a commune-pusztulást és megsemmisítést lihegő blousos marcona alakjaival, kik szétrombolt üszkökké változtatott múkincsekkel, s annyi ezer emberélet kioltásával örökítették hiröket. E három épület: a Louvre, Palais de Justice és Hotel de Ville, magában foglalja a francia nemzet multját, mely nagyszerű ugyan, de polgárvértől piroslik.

»Szent áhitat- és tisztelettel emeljük fel sziveinket,« — mondják bűnbánva, »Lelkünk jobb hit felé forduljon! Átengedtük magunkat érzéki élvezeknek, népünket tudatlanságban hagytuk, szükségeiről nem gondoskodtunk, érzelmeivel nem törődtünk, könnyelműek, kevélyek valánk, s mindez, majdnem vesztünkre vezetett. De azért ne essünk kétségbe; azon népnek, mely dolgozni tud, és oly hősie, még nem ütött a megsemmisülés órája. Csak ha az építményekkel a lelkek is megtörnek: van ok kétségbeesni.

Emeljük fel sziveinket, kérjük az ég bocsánatát, áldását, s mondjuk:

»Sursum corda!«

S mi is, emeljük fel sziveinket, s hajoljunk meg e nemzet előtt, mely annyi megragadó példáját adá a dicsőnek, nemesnek, magasztosnak, mely tévedéseiben is nagy maradt s mondjuk mi is :

Sursum corda !

Előttünk a **L'étoile** diadalkapu, menjünk föl lépcsőzetén, tekintsünk szét e büszke ékes város föltött. Az enyhe kellemes idő, a szép felhőtlen ég tiszta azurja s a nap ragyogó sugarai mintegy dicsfénnyel veszik körül a gyönyörű város nagyszerű épületeit melyeknek egyformán szürke falaihoz oly kellemes ellentétül s egyszersmind díszes keretül szolgál a most is smaragdzöld levelekkel pompázó lombozat.

Páris ! te a szellem hazája, a képzelődés mekkája, a civilizált ember eldorádója, az élvek tengere, a legmagasb fény, izlés, pompa s a legmélyebb nyomor és inség költői vegyülete, bűneidben nagyszerű, erényeiben bámulatos vagy ; téged gyűlölnünk lehet, de csodálnunk kell, gonosz lehetsz mint a pokol, de mindenek fölött szellemdús, érdekes, pikáns és soha sem unalmas : ime végre színről színre láthatlak megvilágítva azon ragyogó nap által, mely rád különös kedvezésből, télen is bőven szórja sugarai melegét, hogy szépséged fényben tündökölhessen, s hogy néped, melynek egy része nyomorából irigyen tekint fel a pompára, szükségében legalább a nap jóltevő me-

legét élvezhesse szüntelen. Tehát végre szemlélhetlek! De, amint így elterülve látom a gyönyörű várost, gazdag pompájában, remek palotái sokaságával, mindennel mi szép, nagyszerű s lelkünkben mély benyomást keltő; az egymást több sorban oda s vissza követő, fényes fogatokkal, melyek mintegy mozgó sorfalat képeznek; megszámlálhatlan embertömegével, mely mint valami áradat hullámszik sűrű sorokban alá s föl; szemet kápráztató kirakataival, melyekben mindaz bámulatos halmazokban látható, mit dús gazdagság, elegancia, kényelem, fényűzés teremteni képes; s melyek láttára azt vélnők, hogy a a nibelungi kincseket rakta itt ki közszemlére Hagen, vagy hogy Plutus alvilági birodalmában járunk, ki az olymposi istenek kincseit őrzi: elszomorodva jut eszembe, mily nehéz munkába kezdék, midőn mindezt leírni vállalkozám. Föladatom erőmhöz tulajdonnak tűnik föl, s félek, hogy annak méltón megfelelni nem leszek képes.

Páris, a hajdani Lutetia, már a rómaiak idejében létezett; legrégibb része az ile de Paris, aztán a Cité sziget épített föl, s erősített meg Julius Caesar által. Fülöp Ágost a már akkor jelentékeny várost, 500 toronnyal s 8 láb széles köfállal vétette körül. A XV-ik században Páris belviszály s külháboruszkodás miatt sokat szenvedett I. Ferencig, midőn e hősies király alatt végre megnyugodott, s az izlésnek, művészetnek és lovagiasságnak

központja lett. Itt kezdődik Páris fénykora, hová csakhamar a világ művészei s nagy emberei sereglettek, míg XIV-ig Lajosig folyton emelkedve, a világ első nemzetének nevére méltó lön. A Fronde és Hugonották korában sokszor cserélt gazdát; ez időkből maradt fel, IV. Henrik azon bon-mot-ja is, hogy midőn Párist ostromolván, az, ha Henrik katolikussá lesz, vagy is ha misére megy, kapuit megnyitni késznek nyilatkozott. Az épen nem fanaticus király eként válaszolt: »Paris vaut bien une messe.« XIV. Lajosról szintén létez ily bon-mot, midőn leendő menyasszonya, Montpensier hercegnő a Fronde háboruskodásaiban ellene a Bastille-t védelmezte, e megjegyzést tette volna: »Ime egy nő, ki ágyugolyóval ölte meg férjét.«

XIV. Lajos óta a város folyton emelkedett, különösen III. Napoleon alatt, ki egész utcasorokat lebontatván, helyökben széles pompás boulevardokat hozott létre, egészségtelen ronda házak helyére nagyszerű palotákat emeltetett, s kinek leginkább köszöni Páris azon öszhangzatot egyöntetűséget, mely födisze, s minden városok fölé emeli; s bár a forradalom, napoleoni csaták s legujabban a commune sokat ártottak és pusztítottak is Páris szépségén: Phönixként csak annál ragyogóbban támadt fel mindig újra hamvaiból.

Párisnak, 1.825,274 lakosa van, házainak száma pedig 90,000.

A város erős fallal van körítve, azontul pedig

35 lábnyi széles vizi árkok s glacis-kkal. A körfal kerületén belül kövezett katonai ut vezet, ettől nem messze pedig s véle majdnem párhuzamosan megy a körvasut, (Ligne de ceinture), mely Páris valamennyi vasutvonalát, nyolc indóházát s az egész várost összekötve majdnem mindenütt föld alatt halad, s a gyönyörű III. Napoleon viaduct-hidon a Szajrán keresztül robogva, kiindulási pontjához tér vissza.

A város falain kívül $\frac{1}{2}$ mértföldnyire, a távol ködében, magaslatokon mint megannyi fészek zöld lomb közt, 15 külön erőd emelkedik, ezek sánc- s redoutokkal kötik egymást össze s Párist a világ legelső erősségévé teszik.

Ha ez óriási város fölött széttekintünk, alig látunk egyebet; mint annak szakadatlan folytatását; mert Párist, véle összeköttetésben, legalább is 40 város körzi, ezek közt nevezetesebbek: St. Denis, Boulogne, St. Cloud, Sévres, Charenton, Vincennes, Versailles és St. Germain. Mondhatni, hogy Páris 6 mértföldnyi körületben számtalan város, falu, nyaraló s erősséggel van összeépítve, hová vasut s pompás töltés, ezen társas kocsi vezet, s néhány krajcárért bárhová eljuthatni.

A Szajna, halakban gazdag szép folyam, a roppant várost kelettől nyugotra két részre osztja, s ezen át **27** hid vezet. A nevezetesebbek következők: **III-ik Napoleoné**; az erődítmények mellett, vaspálya, kocsik s gyalogok számára 6 oszlopon nyugvó gyönyörű vashíd; **Pont d'Austerlitz**: az Austerlitz-

nél elesettek emlékéül; **Pont du Caroussel**, vagy des St. Pères, a Quai du Malaquis-t egyesíti a Tuileriákkal; faragványai feltűnő szépek; **Pont de la Concorde**, a palais du corps législatif-nál, melyről a kilátás nagyszerű; **Pont de l'Alma**, a Krimi hadjárat emlékére oszlopai közt egy ganátos, zuáv, vadász, s tüzer katona látható.

A Szajna rakpartjai az egész város hosszában terjednek, ezek ülőhelyekkel ellátott lombos rendkívül tisztán tartott sétányok.

Páris **Faubourg**-okra, vagyis külvárosokra van osztva, melyek hajdan mind, önálló városokat képeztek. Ezek közt említendők; az alig múlt eseményekben oly nagy szerepet játszott s forrongásaikról nevezetes **Belleville**, **Passy**, **St. Antoine** külvárosok, s a **Faubourg St. Germain**, mely Páris közepén, a régi aristocratiának fészke. Legtöbbszörre itt található Páris azon 140-nél több »cité«-je, vagyis magánbirtokosok, s többszörre az aristocratiához tartozó családok lakásai, melyek közt sem vendéglők, sem bérházak, sem üzletek nincsenek, csupán télen is zöld lombokkal, szobrok- s virágokkal, kertté alakított verandák- s terassokkal, ékeskedő nagyszerű paloták, melyek épannyira emelik a város szépségét, mint mennyire a léget javítják.

A **Marsmező**, hadgyakorlatokra fentartott nagyszerű térség, mely, zöld pázsitjával oázsként terül a számtalan épület között.

A l'Etoile diadelkapu előtt a híres **Concordia-**

tér fekszik, melyhez sem kiterjedésre, sem szépségre nézve hasonló nincs. Az egyiptomi **Luxor** községben talált s Lajos Fülöpnek küldött régi híres **obelisk**, s a francia városok gyönyörű jelképes szobrai, pompás szökőkutak s bassinok díszítik. Itt zajlott le Franciaország egyik legszomorúbb tragoediája : itt hullott porba XVI. Lajos feje 1794. január 24-én.

Mellette mindjárt a **Champs élysées** roppant parkja közepén, a diadalkapuig vezető főfasor, a leg-elegansabb kocsizási hely. Van itt számtalan szebbnél szebb kioszk, café-concert, hol nyáron vidám zene hallik; a kocsik, lovasok és sétálók serege pedig előzőnli a nap minden órájában, mert nyáron a magasan ugró szökőkutak s a százados fák sűrű árnyas sorai ide csalják a közönséget. De az, a mi nálunk itt Budapesten honos, hogy a sétányok ülőhelyei naplopók által legyenek elfoglalva, s csavargók miatt tisztességes nő alig merjen megjelenni : ott teljesen példátlan.

Az **Industrie-palota**, a **Panorama** s a **Mabile-kert** is a **Champs élysée-n** van; de míg lelkünk a két elsőben felüdül : az utóbbitól bizvást elfordulhatunk.

Merre csak tekintünk, mindenütt találunk jótékony zöldet a szem számára, mire a fárasztó sok látottak után néznünk, s azon megpihenhetnünk oly jól esik. Ez adja meg Párisnak a mondhatlan bájt, üdeséget és frissességet; ez teszi oly változatossá, s mégis harmonikussá. Élvezheted a nagy várost anél-

kül, hogy zárt falak közt légy; mindenütt szivhatod a tiszta jó léget.

Azonban, vegyük most már a diadalivet, az **arc de triomphe de l'étoile**-t szemügyre.

Ez a 12 boulevard összpontosítója, vagyis innét sugárzanak ki valamennyien csillagot képezve egymástól távoztokban, honnan »csillag iv«, nevét is nyerte.

Kilátása nagyszerű; tetejéről egész Páris mádtávlatban lábainknál fekszik, mit fehér szalagként környeznek az erődítmények. E nagyszerű iv négy lábán relief faragványok a harcba indulást, győzelmet, csatát s békét ábrázolják. Az első köztársaság és császárság minden csatája a tábornokok neveivel együtt aranyos betűkkel van ott bevéve, — a csatahelyek között **Raab** is. A Bastille épülete mint tudatik, a nagy forradalom alatt leromboltatott, s helyén jelenleg a szép Juliusi oszlop áll, tetején a Szabadság geniusával, aranyból. Ez oszlop alatt vannak eltemetve az 1830-ban elesett forradalmárok.

A **Carousel**-tér a Tuileriak s Louvre közt, nevét a IV. Henrik alatt Olaszhonból eredt s itt tartott Carousselnak nevezett lovagjátékoktól veszi, e tért is igen szép diadaliv díszíti a római Septim Severének mintájára.

Nevezetesebb térek: **Chateau d'eau**, **Châtelet-tér**, a **Richeleu-tér** mind remek kutakkal; a **Vendôme-tér** híres oszloppal, mely az 1805-iki hadjárat nevezetesb eseményeit ábrázolja, szép domborműben. E 44 méter

magas karcsu oszlop csatákban nyert osztrák ágyukból készült, tetején I. Napoleon szobrával. A **St. Sulpice**-tér gyönyörű kútja Bossuet, Fénélon, Massillon és Flechier szobraival diszitett. A **Ney** marchall s **IV. Henrik** szobrai, a **Cuvier**, **Innocents** s **Molière** ontainek figyelmet érdemelnek. A **St. Denis** és **St. Martin** kapuk, **XIV.** Lajos dicsőségére emelt nagyszerű diadalivek, ez utóbbit egy magyar nevű építé. (Hongre). A város rendkívül bővelkedik sétányok s nyilvános kertekben, ezek közt legkiválóbbak : a **Conservatoire** s **Temple** kertje, különösen a **Park de Monceau**, gyönyörű tiszta patakja, virányos erdős berkei, festői sziklacsöportozata, barlangja s gyönyörű corinti oszlopszaton nyugvó nyílt colonadejával kiemelendő.

Páris nevezetesebb utcái : a **Rue Rivoli**, mely 3 kilometer hosszú, azaz mint a váci és országut, kezdve az indóháztól a vámházig; a **rue de la Victoire**, **Chaussée d'Antin**, **St. Honoré**, **Richelieu**, melyek elegans nép, diszes kirakatok, nagyszerű kereskedések által tűnnek ki. Van itt 185 **passage** vagy **galerie**, azaz földött utca, gyalogok számára, különösen rossz időben élvezetes sétahelyek, pompás kirakatokkal s este fényes világítással; ilyen a **Passage Choiseul**, **de l'Opéra**, **des Panoramas** és **des Princes**. Legnagyoobszerű utcái azonban a fákkal beültetett széles, egyenes vonalban elnyuló, **Boulevardok**, melyekről most már en miniatüre, Budapestnek is fogalma van, s ezek Párist nagyszerűvé, lombossá, egészségessé, páratlanná te-

szik a maga nemében. E boulevardok közül legszebbek : **Poissonnière**, de l'**Opéra**, des **Italiens**, **Capucins**, **Madelaine**, des **Invalides**, de **Strassbourg**, de **Malherbe**, **avenue des Champs-Élysées**, du **roi de Rome**, de l'**Impératrice**, de **Wagram**, stb.

Páris utcáit s emlékeit a mint láthatni, történelme nevezetes eseményei s kitünő egyéniségei emlékére nevezte el, annak jeleül, hogy e nép ép annyira becsüli nagy embereit, mint a mily élénk érdekekkel viseltetik közügyei s történelme kiváló mozzanatai iránt.

S most megkísérlem e nagyszerű világáros részletes leírását; mennyire gyenge tollam képes leendő vázolni azon benyomásokat, melyeket e művészi remeknek lelkemben előidéztek. Először is tehát főbb épületeit mutatom be.

Országos Széchényi Könyvtár

Templomok.

Párisnak rendkívül sok és szép temploma közt az első helyet kétségkívül a régisége, szépsége s nevezetessége miatt híres **Notre Dame** dómja foglalja el a Cité szigetén. Legelső alapját 1163-ban két régebbi templom helyére tették le, többi része később nagyobb időközökben a XVII. és XVIII. században épült; míg 1845-ben teljesen kiujtattott **Lassus Viollet** le **Duc** és **Boeswillwald** építészek által. Ezen egyház kevert góth modorban van, faádjára három emeletes, földszintjén a hármás portale fölött gyönyörű

á jour karzat, közepén nagy ablakrózsza, szép erkély s e fölött két massiv csonka tornya a világ elsőrangú goth egyházainak sorába helyezi. A csucsíves nagyszerű portale faragványokkal elhalmozott műemkek, képleteinek tárgya azonban épen nem áhitatra, hanem inkább mosolyra gerjeszt s a francia feudális korszakot jellemzi, melyben e templom készült. Tár-gya az utolsó ítélet; az atya, fiúval s szentlélekkel középett, jobbról az angyalok királyokat, püspököket s földi nagyokat vezetnek mennyországba, míg bal-ról az ördögök a rongyos koldusnépet kergetik pok-lokra. Istenem! hát még a mennyországot sem hagy-ták meg a nyomor gyermekeinek? — Így nem csoda, ha ezen a világon kívánták magukat biztosítani s a mennyországot élvezni, ha a tulvilágban úgy is csak poklot várhattak osztályrészül!

Két gazdagon diszitett oldalhajója s ablakrózsája, megszámlálhatlan sok szobra s faragványa, pompás friesjei, párkányzatai, s az épület közepéből magasan felnyúló gyönyörűen faragott tölgyfator-nya, képezik e templom szépségét s rendkívül impo-sans benyomást keltenek; chorusa, sok karcsu tám-oszlopa, 113 csucsíves festett ablaka, a szentély mö-gött több régi síremléke, e hatást fokozzák; bár a Notre Dame belseje a goth egyházak tarka diszt, pompáját nélkülözi, az itt borongó félhomály, szürkés falak, időviselte megsárgult szentek pedig nyomasztó komor benyomást okoznak, s benne inkább félelmet s bánatot, mint áhitatot s elragadtatást érzünk.

A párisi goth templomok közt legpompásabb s legdiszesebb a kisdud szép **Sainte Chapelle**. E kápolna a Palais de Justice szomszédságában, sőt ezzel összeköttetésben van. St. Lajos e palotában lakván, házi kápolnájául építteté 1247-ben. A templom félig el van takarva a palota által, csupán karcsu tornya, szép ablakai, erkélye, s diszes faragványai láthatók. Belseje két részre oszlik, földszint- s emeletre. Földszintje boltozatát, 40 karcsu oszlop tartja; tölgyfából faragott ivezete s kapcsai remekművek, itt Boileau fekszik eltemetve. Felső része fényesen s arannyal gazdagon díszített, ablakain szép festés, körül a fal melletti támoszlopok közt a 12 apostol szobra, jobbról balról pedig fülkék vannak a királyi család számára; egy közülök sűrű rostélyos 'ablakkal ellátott, honnét XI. Lajos a misét hallgatá; szeretett népe közt drága életét féltvén.

A **Chapelle expiatoire** (vezeklési kápolna), XVI. Lajos s Marie Antoinette első sírhelyén épült 1820. Belsejében emlékökre fehér márványszobrok vannak **Bosoitól**, melynek tárgya; XVI. Lajos, anyja által égbe vezettetik; Marie Antoinette pedig a Re-ligióval.

St. Etienne du Mont a XV-ik században épült rendkívül szép templom renaissance stylben, féloldalt álló tornya oldalt föltett kalaphoz hasonlít. Belseje ép oly sajátságosan szép, mint külseje; közepett végig vonuló oszlopait, karzatszerű erkély köti össze. St. Genovénak Páris védszentjének, valamint Pascal s Racine költőknek sírja itt van. A templomok

közt kitünik továbbá : **St. Germain l'Auxerrois** késő-góth stíljével; **St. Germain des prés** a románépítészet legnevezetesebb maradványa; **St. Paul** és **St. Louis**, olasz **St. Eustache** renaissance modorban pompás ablak-festéssel, s Voiture, Beuserade, Vaugelas, Furetière költők sírjával. **St. Jaques de la Boucherie** érdekes régi torony 1500-ból, s végre :

St. Geneviève vagyis **Pantheon**, 1764-ben épült **Soufflot** terve után. A feljáratot s porticust, 22 korinti márványoszlop teszi nagyszerűvé; a homlokzat **David** gyönyörű reliefjeivel : 'a Hazát, a Szabadság s Történelem közt ábrázolja, nagy hazafiaknak palmaágat nyújtva, e felirattal : **a hálás haza, nagy fiainak**. A pompás portale bejáratánál márványszoborcsoportozat : **St. Genovéa** Atillával; (St. Genovéa Páris védszentje, a monda szerint azt Atila ellen, sőt egy alkalommal éhhaláltól is megmenté) továbbá Clodvig keresztelése **Maindrontól**. Az épület háta mögött dóriai oszlopokon nyugvó porticus. E monumentalis épület közepén méltóságteljes nagyszerű torony emelkedik, renaissance modorban. Belseje corinthis oszlopokon nyugszik. Szép frescói **Carvalho** művei, St. Genovéa életéből ábrázolnak jeleneteket. Az egész imposans nehézkes s legfőbb benne a kriptá, melyért tulajdonkép építtetett, hogy az ország nagy embereinek sírul szolgáljon. Lementünk tehát sírboltjába, hogy Franciaország nagy embereinek hamvainál, ha csak percek is, időzzünk.

Boldog haza, hogy oly gazdag vagy nagy emberekben azok hámvait összegyűjtheted, s hogy számukra e hozzájuk méltó síremléket emelve tenmagadat dicsőítheted! — Szegény Magyarország! szegény haza nagy fiai! — ti szétszórva alusszátok örök álmotokat s hálátlan utódaitok azt sem tudják, mely világrész szele hordja szét hamvaitokat! Szent borzalommal léptük át a nagyság s dicsőség e megszentelő küszöbét, s megilletődve haladtunk lépcsőről lépcsőre le a halhatatlanság régióiba.

Legelőször is **Rousseaunak** a nagy bölcsésznek jutánk életnagyságu márványszobrához s fülkéjéhez. »E fülkék őrzik a nagy hamvakat« mondá vezetőnk, bennünket onnét **Voltairehez** vezetve.

»Mellesleg legyen mondva, — szólott hozzánk Gy. E. magyarul, e fülkék üresek; mert Rousseau s Voltaire hamvai szétszórattak.« — Mi pedig néztük **Voltaire** szobrát, ki még halála után is, mintha gúnyosan mosolygna az emberiséget, vagy talán minket, hogy itt bámuljuk a semmit? — Továbbmentünk, és rémséges hosszú sor üres fülkére akadtunk! azonban ismét elfoglalt helyekhez érve; vezetőnk ünnepélyes pathosszal s mintegy diadallal mondá: »Ezek szintén híres hamvakat rejtenek: N. apát, X. püspök, Y. senator, mind megvannak a feliratok, méltóztassanak róla meggyőződni.« — — »Elhiszszük, s köszönjük szépen; de időnk fölötte drága; azért kérjük még a többi látnivalót.« — »Egyéb látnivalóval nem szolgálhatok, inkább hallanivalóval. Méltóztassanak ide ál-

lani,« — mondá rendkívül fontos arccal, bennünket egy oszlophoz állítva; ő pedig nemmessze az ellenkező oldalon állva meg nagyot kiálta: »Jó reggelt uraim s hölgyeim! Szép hogy eljöttek. A viszontlátásra uraim s hölgyeim!« s a viszhang a nagy ürességről csalhatlan bizonytságot teendő, valóban remekül utánózott s ismételt mindent, mire mi is szintén jó reggelt mondva, e nagyban lelkesítő helyről elragadtatással távoztunk, nem győzve eléggé betelni e hely legnagyobb nevezetességével. Ajánlom is minden utazó figyelmébe: ne mulasztja el megnézni a Pantheon »viszhangját.«

Különben e hely hüen jellemzi a franciát s találóan fejezi ki, hogy »nagy zaj semmiért.«

A **Madelaine** 1764—1832. közt épült, **Conteau d'Ivry** s mások által, az I-ső császárság izlésében, mely a renaissance gazdag tulterheltségétől a régi egyszerűség s classicismushoz tért vissza. Párisnak kétségkívül legszebb temploma ez, s míg a világ a Notre Dame-nál szebb goth templomot is tud felmutatni: addig e sajátságos monumentum, mely semmi-
ben nem közelíti meg a keresztény egyházak szokásos alakját, valódi görögtemplomra, a híres Theseus-éra emlékeztet, s egyetlen a maga nemében. Nagyszerű lépcsőzet vezet e hosszukás négyszög alaku épülethez, mely corinti oszlopszattal van körülvéve s melynek sem torony, sem kereszt nem hirdeti keresztényi voltát; azt hinnéd, Diánának mégysz áldozni belé. Homlokzata az utolsó itéletet ábrázolja, a bejárat

szentek szobraival diszített; nagyszerű massiv bronzé ajtai remek basreliefekkel elhalmozvák, **Triquetti-től**. Belsejét két sor fehérmárványoszlop osztja három részre, míg az ablakok mellett kisebb oszlopok vonulnak végig. Minden ékessége: fehérmárványa s gazdag aranyozása, a görög stílnak megfelelően nemes izlés és öszhang emelvén azt minden párisi templom fölé; orgonahangját s templomi zenéjét pedig legszebbnek tartják a világon.

E templom rendkívül kellemes benyomást gyakorol kedélyünkre. Távol a strassbourgi mély ihletet s a Notre Dame komor érzelmet keltő domoktól, ez mintegy megfelelőn a századnak, melyben teremtvé lett: világosságot áraszt maga körül, vidámságot s nyugalmat kelt szívünkben s mintegy megvigasztaltnak, elégtűntnek érezzük itt magunkat, mint ha isten szállott volna lelkünkbe, ott reményt, jövőbeni hitet s az emberek szeretetét hagyva hátra; s míg a strassbourgi a martyrok, a notredamei az asceták istenét hirdeti: itt megtanulunk hinni a jövő boldogságban s a megbocsátás és szeretet istenében.

El nem mulaszthatom, bár tulajdonképa jótékony intézetekhez tartozik, az **Invalidusok templomát s palotáját** is fölemlíteni, mely a renaissancestíly mesterművének tartatik, s I. Napoleon dicsőségét s halhatatlanságát hirdetendi évszázadokon. Ez óriási palota még XIV. Lajos alatt épült, I. Napoleon pedig újból helyreállíttatá, hogy 3000 kiszolgált katonának nyughelyül szolgáljon. Udvarán azon győzelmijelek s ágyuk he-

lyezvék el, melyeket a két császár különféle háboruk alatt elfoglalt. Az épület főhomlokzata négy emeletes s 133 ablakkal bir, az egész palota öt udvarra, számtalan folyosó, terem, óriási konyhákra osztott. Az első emelet csarnokában I. Napoleon szobra áll. A templom mint már emlitém, a renaissance stýlnek s **Mansartnak**, XIV. Lajos e nagy mesterének remeke. A főhomlokzat corinti s dóriai oszlopokon nyugszik, kettős sorozatban és Nagy Károly, St. Lajos, az Igazság, Mértékletesség, Okosság és Erő szobrai díszítik. Ólommal fedett pompás domború kupolája két emeletre oszlik s csúcsban végződik. A templom belseje márvány, padlója mozaik; körül, kápolnáknban fekete márványsarkophagok, melyekben Napoleon egy-egy híres tábornoka nyugszik. A templom, valamint az oltárok földíszé fehér s feketemárvány, mintegy a gyászt előtűntetve, mely e nagyszerű mausoleumon dömlik. A főoltár előtt a templom közepén a császár sírboltja van, hová fehérmárvány lépcsők vezetnek le. A bejárat ajtaja nagyszerű féldombormű; mellette a polgári és katonai **Erő** colossalis, a bejárat átellenében pedig a császár életnagyságú márványszobra. A sírbolt üregét 12 oszlop s ugyanannyi bánatos génius szobra környezi, a világ valamennyi sarkain elfoglalt győzelmi zászlókkal; hogy a nagy halott hamvait körülengve, regéljenek néki elmúlt győzelmek s örök halhatatlanságról. A talapzat gyönyörű mosaiqueja csillagot képez fekete, szürke s fehér márványból, s ennek közepén fekszik a halhatatlan ha-

lott, ki oly nagy volt s oly kicsiny, annyira imádott s annyira gyűlölt egyszersmind.

Gyöngyörű feketemárvány sarkophag foglalja magában annak hamvait, kinek egy intésére egykor annyi ezrek vére folyt, s tekintetétől reszketett a világ. — Ülő helyek e templomban nincsenek, az egész méltó colossalis emléke az ott pihenő dicső halottnak.

Templomokról szólván, nem mellőzhetem hallgatással azon szokást, hogy azokban nincsenek padok, mint nálunk, hanem szalmaszékek, s ezek egyikéért 25 centet kell fizetnie ki ülni akar. Az isteni tisztelet alkalmával a templomszolga s kapus, mivel itt kapusok is vannak, fontosságuk egész önérzetében sétálnak fel s alá a templomban, hogy a székekért az ájatoskodókat rögtön exequalhassák, mi az illusióból valóban nagyon sokat levon. A székek nagy része egyébiránt állandóan bérbe van adva. Itt már csakugyan kirivó színekben uralkodik a pénz hatalma, s azon ellentét, hogy a gazdag ülhet, a szegénynek ellenben állania kell isten előtt. — Mind e szokások, nézetem szerint nagyban elősegítői lehettek a forradalomnak, hogy az az emberek közt tátongó cast-különbséget kiegyenlitse. Azonban egy jó szokást is meg kell említenem, — azt t. i., hogy ott a templomokat télen fűtik, s nem fagy el az ember keze lába valamely hosszú ünnepélyes alkalommal, mint nálunk.

Paloták.

Páris nagyszerű s szép palotákban rendkívül gazdag. Legnevezetesebb mindnyája közt kétségkívül a híres **Louvre**. Ezt legelső alapjaiban Fülöp Ágost erősségül építteté, V. Károly megnagyobbítá, I. Ferenc a régít lebontatván, helyére a jelenleginek egy részét emelé, rajta azután Medicis Katalin, IV. Henrik, XIV. és XVI. Lajos és I. Napoleon folyton építtettek, III. Napoleon pedig a Tuileriákkal egyesítván, azt óriási palotává alakítá.

E nagyszerű épület, mely századokon át annyi változáson ment keresztül, minden kornak izlését viseli magán, legnagyobb részben azonban renaissance. A Louvre, a francia királyoknak sok ideig lakhelyül szolgált, fénykorából, a Valois-k idejéből, most is mutatják azon ablakot, honnan állítólag IX. Károly, St. Bertalan éjjelén a Szajnában uszó huggenottákra lövöldözött. A Louvre véres drámák s szörnyű udvari cselszövények színhelye volt ekkor, de miután a királyok kedvenc tartózkodási helyei Versailles s Fontainebleau lettek : e palota annyira elhanyagoltatott, hogy utóbb államfogházzá lőn, mignem III. Napoleon diszesen kiujítván, lakául a Tuileriákat választá, a Louvret pedig a művészet békés csarnokává szentelé föl. A Louvre s a Tuileriák együtt hosszas négyszög alakú óriás épület, melynek a Szajnára néző része, az úgynevezett Colonnade, XIV. La-

jos korából, legszebb, végig oszlopszat- s szobrokkal diszítve; 2-dik oldala legcsekélyebb, a 3-ik, a rivoli utcára néző, legrégibb, több pavillonnal, mely egymástól mind különbözik, de azért nagyszerűsége miatt imposans; 4-ik oldalát a Tuileriák képezik. Udvari része e palotának egészen renaissance, sokkal izletesebb s öszhangzóbb külsejénél. Pavillonjai különösen szépek; arebeskek, oszlopok, szobrok s tetőzetök szépsége által tűnnek ki. 3 udvara: a nagy udvar, III. Napoleon s a Caroussel-tér, mely a Tuileriákkal összeköti, parkozott átjáró helyek. A Tuileriák 1564-ben Medicis Katalin által kezdetett építtetni, s azóta sok változáson ment át. Stylje szintén renaissance, közepén a l'Horloge, végein pedig a Flore és Marsan pavillonnal. E palota némileg gróf Károlyi Alajos pesti palotájára emlékeztet. Tetőzete s falainak egy része, ott létemkor romban hevert, annak jeléül: hogy a leghatalmasb lény, az ember, hagyta itt romboló keze nyomait. Képzeletet szerezhetni itt arról, mily borzasztó a nép dühe s mily nagy felelősséget vállal lelkére, ki az alvó szörnyet felkölti, hogy vést, pusztulást s vértengert hagyjon maga után, annyi ezer emberéletet kioltva s annyi szépet magasztost megsemmisítve!

A palota homlokzata pompás parkra néz francia izlésű fasorokkal, virágágyak, szökőkútak s remek szobrokkal ékitve, hol mindig tengernyi nép, különösen sok gyermek zajlik s játszik, legkivált kötelen ugrálva, míg a picinyek, nem mint nálunk, a dajkák

karjain barangolják a várost, hanem ezeket, szép kis kocsikban, sajátmaguk tologatják a gondos mamák, s csak **igen ritkán** a dajkák. Hallám, hogy a francia nők rosz anyák, s azért nagyon meglepett, midőn láttam: hogy annyi cselédre dizott gyermeket, mint Budapesten, legkivált pedig Bécsben, ott távolról sem láthatni.

A Palais Royal, mely Richelieu számára épült, a Commune által szintén leromboltatott. Udvara az úgynevezett Gallerie d'Orleans, melynek földött folyosóján, esős időben, élvezetes sétahely kínálkozik legkivált este, midőn a milliókat érő kirakatok, tündéri világításban mesés fényt árasztanak. Kertjében van a híres café de la Rotonde.

A Luxemburgi két palota 1615-ből, hercegi lak volt, a forradalom alatt fogház, aztán a senatus helyisége, szép olaszstylű, de újabb része nem öszhangzó régibb épületeivel. Frontja 3 pavillonnal s szobrokkal diszitett, belsejének egyrésze tanácshelyül szolgál, másik pedig kép- és szoborgyűjtemény. A termek közt még látható Medicis Máriának Rubens izlésében rendezett lakosztálya, s gyönyörű kápolnája. E palotát szép francia izlésű kert környezi, mely szobrok bassinek, barlangok s télen is üde zöld fű, fenyő s virágokban bővelkedik.

A Palais du corps législativ, (törvényhozó testület palotája), 1807-ből egyike Páris legszebb épületeinek, egyszerű nemes antik görögstyljében, melyen a sok nagyon is diszes után, fáradt szemeinket megpi-

hettetui jól esik. Az átelleni Szajna-hidról nézve, frontja, peristylje, corinti oszlopai, lépcsőzete, Minerva, Themis, Sully, Colbert, l'Hospital és l'Aguesseau szobraival, s homlokzata, féldomborműveivel rendkívül imponál. Termeit, ott létemkor zárva lévén, nem láthatám. Könyvtára, 80,000 kötetet tartalmaz.

A Palais de l'Institut (tudományos akadémia) Mazarin palotája helyén épült, mely a monda szerint Medicis Katalin szerelmi kalandjainak volt színhelye. Sajátságos templomszerű tornyos épület, termei Mazarin könyvtárát s a tudóstársaság gyűléstermeit foglalják magukban, hová azonban gyűlés alkalmával nőknek menni nem szabad. (E tekintetben tehát mi itthon, már sokkal előbbre vagyunk!)

L'hôtel de ville (városháza) még romjaiban is nagyszerű s lerombolása, művészet elleni bűn. 1532-ben kezdték építeni s folyton nagyíták. Belseje rendkívüli pompával kiállított termeket tartalmazott. Jelenleg ismét építik.

A Börze, szintén szép görögutánzat I. Napoleon korából, corinti oszlopszattal s fedett folyosóval

La Monnaie (pénzverde) melynek belseje érdekes külsejénél. Emeletén régi pénzgyűjtemény majdnem a világ minden létezett pénzéből összeállított példányokkal.

A Palais de Justice (igazságügyi palota) a Louvre után mind nagyságra, mind érdekességre az első helyet foglalja el, s egyike Páris legrégibb épületeinek. Még a rómaiak idejéből maradt vár helyén épült, s a

franc királyok Merovingiak s Copetek ős lakóhelyéül szolgált, Eudestől I. Ferenczig. A Szajna felőli része de l'Horloge, de César és de Montgommery nevű tornyai, ős időkből maradtak fen, egészen elütve a többi újkori modortól. Várszerű ódon sötét kinézések, lőrésekül használható kis ablakaik, hegyes ólomtetőzetök, s ezek végén kis szélvitorlák a legrégebb regényes korba varázsolják képzetünket, az önkény történetét tárva elénk természetszerű visszahatásával, a forradalom irgalmat nem ismerő boszujával. E palota új frontja renaissancestylű, s az utca többi épületeinél beljebb levén, előtte szép vasrácszat diszes udvart képez. E helyiségben az igazságügy tárgyalatik. Érdekes látni itt az ügyvédek sürgősforgását s a hajdankorból megtartott hivatalos öltözetet, kiknek hosszú kabátjok, szűk nadrágjok, csatospőjök négyszögű kalapjok s hosszan lenyuló inggallérjok Molière szindarabjaira emlékeztetnek. A plaideurök termeiben a perek nyilvánosan tárgyalatnak. Érdekes itt a **salle de pas perdue** 1600-ból, a régi titokzatos korból, mely elnevezés a sóhajok hídjára emlékeztet; St. Lajos lakó szobái, falaikon még most is a korabeli festéssel s szobrával. A Szajna felőli rész, régi tornyaival, börtönül szolgál, ez a híres **Conciergerie**, annyi szenvedés és kegyetlenség színhelye. Sajátságos érzelmekkel léptem a vastag pántokkal megvasalt masszív ajtón a pincészerű börtönök előcsarnokába. A falak még most is ugyanazok, melyek a 6—7-ki századtól fogva annyi bűnös és ártat-

ártatlan elitelt sóhaját felfogták. A boltives nagy tornác örökkévalóságra számított vastag falai, a nehéz tölgyajtók, a régi kövezet sajátságos viszhangja, a sűrű erős rostélylyal ellátott titokzatos kis ablakok gyér világításukkal : minden, még a lég is, borzadálylyal tölti el itt lelkünket.

A szerencsétlen Maria Antoinet te cellájához is, melyben utolsó óráit tölté, elvezettetvén, meghatottan léptem az ölnyi hosszú $\frac{1}{2}$ öl széles hely küszöbére, mely jelenleg szent hely gyanánt különös tiszteletben tartatik. Ilyen az emberek ítélete !! Csak a rajongás lelkesedése, csak a hit mindenható ereje s az akarat merészsége teheté, hogy ez óriási falak s erős záruk dacára is voltak képzelgő ábrándozók, kik a királynénak még e helyről is lehető megszabadítása felől álmodoztak ! Szegény királyné ! Aldozzunk emlékének egy sóhajt s egy könnyet ! E börtön szomszédságában van azon cella, melyben a sors különös gúnyja vagy a gondviselés igazságos boszuja folytán Robespierre tölté élte utolsó perceit. Vajjon mily álmok minő rémképek gyötörhették e borzalmas szomszédságban a nagy (?) férfiut ?! Vagy talán annyira stoicus, s meggyőződése által vezetett volt : hogy Brutusként még e szörnyű helyen is a bölcsészeti hideg fegyverével győzé le a meggyilkolt ezrek rémeit, kik a szerencsétlen királyné által vezettelve, retentő látványokkal különben halálra gyöttörrek volna amugy is kétségbeeséstől és vádtól marcangolt lelkét ?! Egyedül Isten tudja. A történelem

csupán a tényeket jegyzi föl hidegen; ítélni s a szívekbe látni, csak istennek lehet.

Figyelemre méltó paloták még: a márványnyal gazdagon diszitett szép **kereskedelmi Garde meuble de la couronne** (a korona palotája), a **szép művészetek, az érsek s a miniszteriumok** külön palotái, melyek közül a **külföldi és tengerészeti** legszebb; végre, a **bank s becsületrend palotája**. Érdekes régi épületek továbbá: a l'Hôtel Pompeyen, a Ninon de l'Enclos-é, I. Ferenc háza, egészen korának divata szerint; **Corneille, Racine Voltaire**, és **Fulbert** kanonok háza, mely utóbbiban **Abailand és Heloise** laktak 1118-ban. A francia nemesség s uralkodók pompáját pedig különösen a St. Germain negyedben XIV. és XV. Lajos korából még fenmaradt Hôtel **Lambert, Marboeuf, Praslin, Montmorency, Malignon**, és hôtel **Chevreuse**, tüntetik fel.

Páris szépségére, csínra, egyik városnak sem engedí az elsőséget, most azonban már nem oly főfészke a tudománynak, mint a XIII. s XIV-dik században, s nem oly kizárólagos központja a szép szellemnek s társalgási műveltségnek, mint a XVII. s XVIII-ban; hanem azért az itteni tudományos és művészeti nagyszerű intézmények; az ipar minden ágának kiképezhetésére szolgáló ezernyi alkalom; a multságok és szórakozások bámulatraméltó sokasága s változatossága; kitünő jósága mindennek, mi csak az élet kényelme s confortjához tartozik: mind ez összevéve Párist a civilizált nemzetek egyrésze folytonos gyűlhelyévé teszi, kik az itteni udvarias modort, készséget, biztonságot

dicsérni és csodálni, s Párist e tekintetben a világ első városának nyilvánítani nem győzik.

A tudományos intézetek közt első az **Institut de France** (tudományos akadémia) 1795-ben alapított, s mint saját akadémiánk, beltagok-, levelező-, tiszteletbeli- s kültagokból áll, kik a többség szavazata szerint választatnak. E beltagok s titkárok kinevezése az uralkodók által erősítettik meg. Rendes tagok 1,500 a titkárok 6,000 franc évi fizetést húznak. Az **orvosi academia** a közegésséget illető ügyekre van felügyelni hivatva, s 100 tagból áll.

A világhírű **Collège de France** (magasabb fíoskola) a tanintézetek közt legelső; 29 osztálylyal a kormány költségén állítottatott pompás berendezéssel. A **Sorbonne** rendkívül nagyszerű felső iskolák, melyekben a theologia 7 osztályban, a magasabb tudományok 18-ban a nyelvészetiek 12-ben adatnak elő; temploma, vatamint épülete is igen szép. Az **Ecole de droit** (jogegyetem) szintén kitünő palotával, 18 tanosztálylyal, **orvosi egyetem** görög stylü gyönyörű épület 28 osztálylyal, nagyszerű pathologiai gyűjteménnyel.

A **mineralogiai s geologiai** gyűjteményben, a siluri korszak leggazdagabban van képviselve. Érdekes látnivaló itt az asbestből készült kesztyű és szövet.

Pompás palotával bírnak még: a **Politechnicum**, de legkivált az **École des beaux arts**; (szépművészetek iskolája) mely a restauratio legdicsőbb építészeti emléke. Főhomlokzata görögös oszlopszattal, csarnokkal, szobrokkal diszitett, a csarnok menyezete viasz fes-

tésszettel a leghíresebb festők arcképeit ábrázolja. Az udvar pompás vaskerítése s kapuja a profanus világ előtt a művészetnek szentelt diplomát mintegy elzárni látszik. Az udvaron antikszobrok másolatai vannak, a termekben pedig a francia akadémia legnevezetesebb férfiainak arcképei. Vannak itt minták híresebb assyr, egyiptomi görög, római monumentumokról; **Raphael** s más kitűnő mesterek műveinek másolatai, milyenek : **Michel Angelo** »Utolsó ítélete« »Pieta«-ja s híres »Mózes« szobrai. Érdekes az építészeti minták gyűjteménye s városok domboru tervei. E palotában a képzőművészet minden ága taníttatik, díjak tüzetnek ki s a nyertesnek 4 évi segély adatik, Rómában leendő további képzésre.

Az egyetem, zene s szavalati conservatorium, tengerészeti hydraulicus, gyógyszerészi, keleti nyelvek, bányászati, hid- és utépítészeti, akadémiák, okmánytan iskola, nevelési és illemtanintézet (école de dressage mire Magyarországon ugyancsak nagy szükség mutatkozik) angol, lengyel, török iskolák; egy szóval minden, de minden. Hogy ne volnának aztán finomak, kellemesek és szakemberek?! 1866-ban a Párisban létezett tanintézetek száma 597 s a mindkét nembeli tanulóké 104,540. Nők magasb képzésére 118 tanintézet volt. Nekünk belőle jó lenne csak egy is!

A tudományos intézetekhez tartoznak : A csász. könyvtár a régi hôtél Mazarinben, még V. Károly által alapíttatott, 2,000,000 kötet nyomtatványnyal, 100,000 kéziratral, s állítólag a világ leggazdagabb éremgyűj-

teményével melynek példányai számát 200,000 darabra teszik Régiséggyűjteménye közt phöniciainak s cyprioták is vannak; sok camée, görög-étrusk-vázák, antikszobrok, porphir-tál, melyből Clovist keresztelték, és sokmás érdekes régiség. Acél s rézmetszetgyűjteménye 125,000 darabot tartalmaz. Nevezetes még a **Mazarin St. Geneviève** és **Arsenal** könyvtára.

Hires a **Bureau de Longitudes** és nagyszerű műszerekkel ellátott **Observatoire** (csillagda.)

A **Conservatoire des arts et métiérs**, a (művészeti s iparmuzeum) egy, I. Henrik alatt épült templomban van elhelyezve. A kapu homlokzatán e felirat: »Agriculture, Commerce, Industrie. Conservatoire des arts et metiers«. A kaputól jobbra s balra a tudomány s művészet szobrai Az előcsarnok szobrokkal diszített; könyvtára 170,000 kötetet tartalmaz mind ipar s tudományos munkákat. Termeiben oly nagyszerű gyűjtemény létezik mindennemű tudományos gépezeti műszerekből, fűtő, világító eszközökből; gyári mutatványpéldányok, különösen porcellán, üveg s tükörből, dombortérképek, tervek, hidak; malmokból földműveléshez tartozó eszközökből, terménygyűjtemény, remek utánzatban; villanyágyú; tüzfecskendők, s más számtalan mindenből, hogy az a szakértőt is csodálatra ragadja.

Művészet.

Most a legérdekesebbhez, a képzőművészeti s egyéb gyűjteményhez térhetünk. Páris e tekintetben

is versenyezhet a világ bármely városával, nemcsak, de azokat talán felül is mulja, bár sokan Londonnak adják az elsőséget. E gyűjtemények közt legnagyobb-szerű a valóban rendkívül gazdag

Musée de Louvre. Midőn ez arany- s márványtól ragyogó termekbe először beléptem, s az oda halmazott s egymást nagyszerűségben fölülmuló mesés kincsgyűjteményeket megpillantva, szemeim a művészet e remekein lelki gyönyörrel s elragadtatással legettetém: lelkesültségem tetőpontján szerettem volna hangosan hirdetni e nagy nemzet dicsőségét, s kicsiny-ségünk érzetében, szivemben bánat- s szégyenvel előtte leborulni!

E gyűjtemény ép oly nevezetes darabjainak drága s ritka volta, mint a mennyiség nagyszerűsége miatt; s majdnem az egész óriási palotát igénybe veszi.

A termek a világhírű gyűjteményhez illő pompával diszittettek, az ajtók gazdagon aranyozvák, a menyezet s falak finom faragvány, drága gobelin, fényes diszítés vagy remek freskókkal ékeskedők; s ezek **Allanx, Steuben, Deveria, Fragonard, Heim, Schnetz, Droling** és **Cogniet** mesteri művei. A padlózat többnyire gyönyörű mosaïque vagy a márvány mindenemű fajából került; sőt néhány e termek közül még most is úgy van, ahogy hajdan századok előtt, királyok s királynék lakóhelyéül szolgált.

Az emeletre fölérve a III. Napoleon által kiujított szép csarnokba jutunk; innét jobbra a pompás

Galerie d'Apollon, Lebrun képeivel; padlózatán remek himzetű gobelin szőnyeg a francia művészek arcképeit tünteti fel. E terem régi ékszereket, drágaságokat sz. Lajos koronáját tartalmazza.

A régiségtár több részre oszlik, ezek közül különösen érdekes az **assyrmúzeum**, mely e nemzet művelődési fokát a legrégibb korból, 4500 évvel K. előtt tünteti elénk. Említésre méltók, e gyűjteményben: a számtalan dombormű, gyönyörű faragványu nemes kövek, ékszerek; babyloni, persa, phöníciai sirkövek, szikla darabok a Jerusalemben talált [ugynevezett királyok sirjából; mind bizonyosságai az assyrművészet nagyságának, melylyel még jelenleg sem mérközhetik minden nemzet.

Az egyptomi gyűjtemény is rendkívül gazdag. E termek plafondjain, egyptom történetére vonatkozó allegorikai freskók pompáznak, s corinti oszlopok diszítik. E gyűjtemény 3 korszakra van osztva, a legrégibb a XII-ik dynastiaig terjed, (ugynevezet Memphis iskola 2,400 K. e.) midőn a szobrászat még szentesített, azaz csupán vallási volt; a 2-ik korszak az arab pásztorok (Kuschytek) betöréséig (2,200) terjed; midőn az tökéletesbülve az alakok összhangzókká s szabályosokká lettek s végre a 3-ik vagy renaissancekor a pásztorok elűzése után kezdődik, s a régi vallásos formákhoz tér vissza, azonban a 2-ik kort jellemző finom alakítást megtartva. E korszak műveinek szabályossága s finomsága által csodálatra ragad, hanem merev és nehézkes.

Egyik teremben az egyiptomiak magánéletére vonatkozó czikkek láthatók, érdekesek ezek közt a fűsök, lábbelik, kelmedarabok, pipere tárgyak, különösen pedig az álhajak.

A görög s étrusk gyűjtemény Etruriában, Róma mellett s az ápuliai völgyben készült vásákat s diszes edényeket tartalmaz.

A syriai régiségek a Renán által szerzett gyűjteményekhez sorozandók. Ezek Djebel (Ninive) mellett talált pompás mosaiqueból s más értékes régiségekből állanak.

E gyűjtemények a Salle des Cariatides el végződnek, melyben hajdan Medicis Katalin udvarát tartá. 4 Cariatide, vagy női fehér márványszobor tart egy diszes tribunet, hajdan a hatalmas királyné trónját, melyet gyönyörű faragvány s aranyozás díszít, fölötté pedig a fal reliefje Benvenuto Cellini híres fontainebleau-i nymphájának utánzata. A plafond falak s kandalló mind **Goujon** híres szobrász művei.

A salle des séance, szépen faragott karzattal s **Lebrun** csataképeivel van díszítve, **III. Napoleon Campana** nevű gyűjteményét tartalmazza, mely szintén mindennemű régiségekből áll, s oly nagyszerű, hogy 4.346,000 frankon vétetett a császár által. Legnevezetesebb ezek közt: a belvedéri Apollo, Vénus Marine másolatai; és a Tuscumban talált több kép. **A Sauvageot** vagy renaissancetár szintén érdekes régiségeket foglal magában. **A roueni vár** azon szobájának, melyben hajdan Jeanne d'Arc lakott, ablak s ajtó-

rámája is látható itt s egy cabinet a XVI. század izlésében pompával butorozva.

A salle de la monarchie mind azon történelmi becsü tárgyakat birja. melyek I. Childeric királytól kezdve Napoleonig a királyoktól fenmaradt.

Érdekes ezek közül : a **Merovingiaktól** : Childeric bárdja, Dagobert széke. A **Carlovingiaktól** : Nagy Károly s kopasz Károly bibliája. A **Capetektől** : Castillei Blanca zsoltára, St. Lajos börtönének ablaka Mansourahból a sz. földről. Jeanne de France festései s végrendelete 1504-ből. Az **Orleans-Valois házból** : I. Ferenc kardja, Medicis Katalin, Valois Margit és Stuart Mária imakönyvei. A **Bourbon-házból** : IV. Henrik imakönyve, nejének Medicis Márianak tükre. XIV. Lajos s utódaitól, különösen Marie Antoinette-től, sok minden.

A **császárság terme** I. Napoleon számtalan emlékeit őrzi. A terem közepén ezüst szobra öt 15 éves korában ábrázolja. Itt van hires szürke kabátja, több kalapja sok levele s fiának bölcsője.

Az 1-ső emelet több termének diszitése régi korbeli. Ilyenek a II. Henrik, XIII. Lajos és Anne d'Autriche termei ; az alcôve, mely IV. Henrik háló terme volt s ugyanaz, melyben¹ e nagy király lelkét kiadá. Diszitése a régi : aranyozott faragványok s festések e király idejéből. A kandalló fölött Medicis Mária arcképe **Porbustól**, átellenben a IV. Henriké egy állványon pedig öt gyermekkorában ábrázoló ezüst szobor **Bosiotól**. — A diszterem

gyönyörű faragványokkal, pompás arany ezüst szövetű szőnyegekkel ékesített s a szt. lélek rendjel szertartásához tartozó tárgyakat tartalmazza.

A **tengerészeti s népismereti** gyűjtemények a 2-ik emelet egy részén helyeztettek el. Itt több város és kikötő relief terve, a Louxor obelisk, tengeri hajók mintái; vadak csónokjai, Bougainville, Jean Bart, híres tengerészek s Fulton mellszobrai láthatók. A **népismereti** gyűjtemény igen csekély, említést sem érdemel.

A **képtár** az olasz, németalföldi, francia és spanyol iskolákat tartalmazza körülbelül 1870 képpel. **Salle des sept cheminées** a francia újabb iskola legkiválóbb képeit foglalja magában. A plafond a legnevezetesebb francia festők mellképeivel ékített. Itt Drouais-, Gericault-, Fabre-, Proudhon-, Regnault-, Gros-, Granet- és Querin-től sok szép mű van, nekem azonban legingább leköték figyelmem: **Lebrun** arcképei; **Gerard** festménye: »Ámor első csókja.« E képen a költészet s kifejezés kitűnő, valamint Psyche bájos ártatlanságának felfogása, ki Ámort nem látja csak csókja hatását érzi meglepetve. Azonban kirívó a francia iskolában e korából, hogy az alakok nem a testi arány és régi istenek szabályos termete, hanem az akkori francia divat szerint feltűnő rövid derékkal festvék. — **Girodet** »Atala temetése,« mely Chateaubriand egyik gyönyörű műve után készült. Itt a compositio egysége ragadja meg a néző figyelmét. A kimondhatlan fájdalom s az isteni végzésben való önmegadás végtelen tökélyvel van az ifju vőlegény ar-

cán, Atalának a meghalt menyasszonynak rendkívül nemes átszellemült vonásai, valamint az agg remete is ecsetelve, ki e világon már mintegy csak testileg él s egy boldog »túl-amott«-ra látszik inteni ifju szenvedő társát. Csupán az előbb említett hibák itt is kivívók.

A Salon carré, az egész képgyűjtemény legnevezetesebb műremekeit foglalja magában. A tetőzet **Dubantól** készült s a szépművészetek allegorikai képleteit ábrázolja, email utánzatban. E terem legnevezetesebb műve:

Paolo Veronésének leghiresebb munkája s az egész gyűjtemény legdrágább kincse: a hires »Kánai menyegző,« mit Napoleon, a St. Giorgio Maggiore velencei zárdából hozatott el. E kép hossza 30, szélessége 20 láb és 130 alak van rajta. A világon létező legvidámabb s boldogabb örömnepet ábrázolja e kép, azon pompabőséggel, milyent az akkori velencei élet gazdagsági s hatalmi fénykorában nagy mester, szerencsés felfogás szerint, ábrázolni képes lehetett.

A művész csak a címet használta föl, s nem is a bibliai zsidók szokásait akará ecsetelni, hanem a patriciusélet egy társadalmi momentumát, Velence leghatalmasb fénykorából, annak teljes méltósága s büszkeségében, úgy annak maradandó dicsőségére, mint saját halhatatlanságára. E kép, műértők által e gyűjtemény legelső helyére íteltetett érdemesnek. Mégis, mi engem illet, ki nem a pompát s fényt, hanem inkább

a kedély s indulat kifejezéseit szeretem keresni a művészetben, az elsőséget

Raphael egyik legremekebb művének, az ugynevezett »la belle jardiniére«-jének ítelném oda. E képen az isteni gyermek bölcsőjéből kikelvén, vidám nyugalommal nyújtja karjait a hozzá bájosan lehajló édesanyához, ki az anyai szeretet ihletével kész öt karjaiba fogadni. József a háttérből csendes megelégedéssel tekint a szeretett alakokra, míg az előtérben Erzsébet a kis János kezecskéit teszi össze az istengyermek imádására. Egy angyal a magasból virágot hint a leendő megváltó lábaihoz, míg egy másik távolabb, keblén összetett kezekkel áhitatosan tekint a megható jelenetre. — Lehetetlen a finomságot, kedvességet, bájt leírni, mely **Raphael** festményein előmlik. A compositio egysége, s az alakok harmoniája teljes accorddá olvadnak össze. Nincs itt egyetlen fölösleges vonás, a legnemesebb egyszerűség a legteljesb befejezéssel, a leggazdagabb képzelődés a legtisztább valóval s isteni ihlettel párosulnak e képeken. Ilyen még: a szent Szűz az alvó gyermekkel, s a kis Jánossal. Mennyi báj, mily nemes egyszerűség!

Van itt számtalan mester sok szép munkája, de tér szűke miatt csak néhányat emlithetek: **Van Dyck** I. Károly angol királynak s **Holbein** Clèves Annának, VIII. Henrik angol király nejének rendkívül finom arcképe s híres »Madonnája,« **Claude Lorrain** gyönyörű tájképei, **Rembrandt** több szép

műve, **Titian**, »Krisztusnak tövissel koronáztatása,« **Leonardo da Vinci**, **Perugino**, **Andrea del Sarto** s mások kitünő művei, **Murillo** hires, ismert »Mária mennybenmenetele, melyen azonban a szent Szűz kissé földies s igen távol van **Raphael** magasztos kifejezésétől.

A grande gallerie-ben különböző iskolák művei vannak elhelyezve.

Az **olaszban** kitűnnek: **Salvator Rosa** tájképei, **Titian** »Jupiter és Antiope« hires műve, **Leonardo da Vinci** »Keresztelő Jánosa.«

A **spanyolban** **Murillo** megragadó »koldus gyermeke«, minek másolata pesti kirakatokban is látható volt; a kifejezés hűsége rendkívüli értéket kölcsönöz e képnek.

A **német iskola** igen szépen van képviselve **Denner**, **Elzheimer**, **Seibold**, **Wohlgemuth**, **Holbein** s számtalan mások műveiben.

A **németalföldi**: **Breughel** csata, **Both** táj, **Champaigne** arc, **Dov** genreképei által. **Van Dyck** »Krisztust a sz. Szűz és angyalok siratják«; **Fyt**, **Heen**, **Huysen** csendélete és **Rubens** itt leghíresebbek. Ez utóbbi képei közt legnevezetesebb: **Medicis** Mária dicsőítése egész képsorban, melyek e festő élénk phantasiájáról, szingazdagsága, élettelle s gyöngyözü kidolgozásról tanuskodnak, de arról is, hogy a legnagyobb tehetségek s geniusok sem mindig mentesek hizelgés s kegyhajhásztattól, s gyakran feláldozzák az igazságot a nagyok kegyeinek.

A **franciaiskola** leggazdagabb e gyűjteményben

s négy nagy teremben van elhelyezve, itt a már említett mestereken kívül láthatók: **Fréminet, Jouvenet, Robert, Lesueur, Lancrét, Mignard, Poussin, Sigalon, Valentin és Vien** művei. **Lebrun** »St. István megköveztetése,« **David** »a Sabinok s Horatiusok esküje« **Greuze** »az apai átok« s a »megátkozott visszatérte« — nagyszerű impressiót okozó kifejezésteljes képek ; — **Cousin** egyetlen, de rendkívül híres műve az »utolsó ítélet« melyen ő is Michel Angelo módjára a pápát pokolba tette ; — végre figyelmet érdemelnek **Gellée** gyönyörű tájképei.

A Louvre **rajzgyűjteménye** rendkívüli gazdagsága miatt csodálatra ragadja a szemlélőt, mert 8 gyönyörű nagy terem foglalnak el a leghiresebb mesterektől, mint **Raphael s Michel Angelo**; azonkívül indus, chinai, email s porcellán festések is vannak.

A 8-ik terem a francia mesterek rajzait tartalmazza, itt **Proudhon, Isabey, Watteau, Claude Lorrain**éi vannak legtöbb. A metszés és vízfestés legelőkelőbb képviselői **Monteuil, Masson, Drevet és Stella Claudina** finom szép arcképeivel.

És most a művészet legelragadóbb s magasztosabbjához, a **szobrászathoz** térünk. A Louvre e nem-beli gyűjteménye két részre oszlik: **antikra s modernre**. A modern kevés kivétellel, a francia szobrászati műveket foglalja magában legrégibb kortól az ujabbig. Kezdjük tehát a **Sculpture moderne** fölirattal megjegyzett ajtónál a földszinten, hol is a francia művek korszakot alkotó mesterek nevei után helyezvük el.

Az 1-ső vagy is **Colombe** termében a francia szobrászat kezdetleges művei találhatók, melyek közt semmi kiemelendő nincs. **Jean Goujonnal** kezdődik a francia szobrászat művészete. »Diánáját«, Poitiers Diána híres királyi kegyencnő, szobrát igen kitűnőnek tartják. Nevezetes még »Krisztus kereszt levétele«, rendkívül szép féldombormű. E mester műveinek főjellegét a finomság, öszhang s grácia teszik. A franciák nem ok nélkül büszkék rá s görög mesterekkel, hasonlítják össze. Fájdalom! ő mint hugenotta, a sz. Bertalanéj áldozata lett.

Jean Cousin, ki festő s szobrász volt egyszermind e gyűjteményt szintén csak egy művel gazdagította: Chabot tengernagy gyönyörű mausoleumával.

Az Augier teremben leginkább siremlékek helyezvék el; itt egy igen kitűnő mű ragadja meg figyelmünket a »két rab« **Gaspard Márytól**.

Nevezetes: II. Henrik és Medicis Katalin sziveiknek hamvvedre, mely **Germain Pilou** legkitűnőbb művének tartatik. E gyönyörű szoborcsoporthozat három nőből áll, kik egy hamvedényt tartanak.

Jean Douai termében, **Michel Angelótól** »két rab« című fehérmárvány szobor van, mely e gyűjtemény egyik remeke. A nagy mester főjellege a rendkívüli szabályosság s természetűség a kifejezés megragadó igazságával. **Benvenuto Cellini** »fontainebleaui nymphája«, híres dombormű bronzból; **Canova** Lepkét fogó Amor s »Psychét elragadó Zephir«-je mely báj s kellemben egynek sem engedi az elsőse-

get; s még néhány kevésbbé szép van itt idegen mestertől.

A franciák' szobrászati büszkesége **Puget**; töle van itt legtöbb mű, s a legtökélyesb is. »Nyugvó Herkules«-e a férfini erő s szabályos szépségnek mintaképe; ennek ellentéte »Crotoni Milo«-ja, melyen a fájdalom s erőlködés vannak rendkívüli tökélyvel kifejezve. Milo meztelen állva kétfelé hasadt fatörzs közé szorult kezét kiszabadítani hiába erőlködik, míg másikkal a combjába harapó oroszánt ellökni igyekszik. E szobor kétségbeesettfájdalom kifejezése, oly valódi, oly nagyszerű, hogy meghatottan, e műnek ítéljük oda az elsőséget, s **remek**-nek nevezhetjük.

A **Coysevoxe**-terem semmi kitűnőt nem mutat fel. A **Coustoué**-ben: az »oroszán által széttépett Crotoni Milo« **Falconnet**-től, a »sas által marcangolt Prometheus« **Adámtól**, »Jézus a kereszttel« **Bouchardontól**, szintén rendkívül kitűnő mesteri művek.

Az antik szoborgyűjtemény eredeti s másolt görög s római művekből áll. Sajnos azonban, hogy legtöbbről a mester neve nem tudatik, bár sok **remek**-művet mutat fel.

A **Salle de Diane**-ban »**Polihymnia**« antik római, »**Euterpe**« és »**Urania**« rendkívül gracieus szobrok, gyönyörű ruharedőzettel. Az ugynevezett »**gyíkölő Apolló**«-t **Praxiteles** utánzatát, nem hagyhatjuk említés nélkül, valamint **Velletri** »**Pallas**«-át komoly, nemes arckifejezéssel, **Glycon** »**nyugvó Hercules**«-ét, mely a farnesi utánzata, s a »**megkötözött Marsias**« mely gyönyörű

anatomiai tanulmány. E teremben azonban csak egy királynő létezik és ezzel mindent megmondtam; az, e gyűjtemény második remeke: a **Diane chasseresse**. E szobor az istennőt egy szarvassal ábrázolja. Arcán s alakján, szépség kellemmel, nőiség erővel, komoly fenség bájjal párosulnak; ruharedőzete festői, mozdulata könnyed, elragadó. A görög egyszerűség keresetlen bája s tökélye látszik e szobor minden véső vonásán, mely elbájol s föllelkesít.

A harmadik helyet e gyűjteményben »a **küzdő viador**«, alakjának szépsége s természetes allása miatt nyerte el; **Borghése »Hermaphrodite**«-je, de különösen a »**sebesült küzdő harcos**«, mely rendkívül szép s tökélyes mű, leginkább feltűnők még. Nevezetes itt az athéni »**Parthénon**« friesje, s egy **Marathonnál** talált szép vása.

Az utolsó teremben legfigyelemreméltóbbak: egy **Vénus drapée Praxiteles** nevével, egy szép **Apollo** s végre egy fülkében egészen egyedül

A **miloi Vénus**. E szobor 1820-ban találhatott Milo szigetén, s a legdicsőbb műremek, mit Páris felmutatni képes, s mit más nemzetek méltán irigyelnek tőle. Állítólag antik görög, de legyen bármi, alkotója ez egyetlen művéért is örök halhatatlanságra érdemes. Bárha nagyon meg van sérülve, két karja letörve, lába megcsonkitva: nemcsak e gazdag gyűjtemény minden darabját szárnyalja tul, de sőt többek véleménye szerint a világ minden e nembeli műve fölött is az elsőséget neki ítélik.

A milói Vénus kissé oldaltforduló felig lepelbe takart női alakot ábrázol, s bár egészen szabályosnak nem mondható, mert homloka keskeny, nyaka hosszú, termete rövid s nem eléggé karcsu : e hiányokat a leirhatlan báj feledteti, mely az egész alakon de legkivált vállain előmlik s parátlanná teszi. Versenytársa, a florenci medicei Vénus, kissé keresett, majdnem kacér, s megfelel az érzéki szép s szerelem fogalmának, míg a milói, a nemes szerelmet állítja elénk, büszkén, szemérmesen. Ész s lelket tükröző szép nagy szemei, finom görög szabásu orra, arcának gondolkozó kissé hideg kifejezést ad ; de a kimondhatlan szépségű ajkak alig észrevehető bájos mosolya, a szügies áll finomsága, az arc tojásdad gyöngédsége, a vállak s termet finom kerekdedsége, a tartás kelleme, könnyedsége, keresetlen egyszerűsége, az egésznek utolérhetlen gráciát, üdeséget nyújt. Az őt félig eltakaráó lepel, mintha a szemérem himporát hintené rá, gazdag s izletes redőzetben omlik le róla s időmai plasticai szépségét csak gyaníttatni engedi. Magasztos fenség nőiséggel párosul benne ; az egész alakon a legtökélyesb harmónia ömlik el, milyent emberi kéz csak alkotni képes lehet. Minerva, Vénus s a Gráciák egy személyben ; istennő és nő, szóval : a női szépség s tiszta szerelem fogalmának megtestesült ideálja. Oh ! hol a nő, mely mintaképe vala ? !

Órákat tölték ez elragadó s minden mást feledtető műremek előtt s alig valék attól megválni képes.

»Az ifju azt hiszi, hogy akarat s lelkesedés a művészet legbensőbb szentélyébe vezetik, míg a férfiú, hosszas küzdelem s munka után is arról győződik meg, hogy annak még mindig előcsarnokában vesztegel;« mondja Göthe. Nem hiszelgek magamnak azon hittel: hogy a szentélybe hatoltam volna; csupán saját izlésem, hogy úgy mondjam érzékem vezetésére bizva magam, kívántam azon benyomást vázolni, melyet a művészet remekei, szépség iránt fogékony lelkemre gyakoroltak. Azok megbírálására hivatottnak sem érzem magam s azért csak azt mondom: Menjetek s lássatok!

A Luxemburgi gyűjtemény szobor s képtárába mint minden ilyneműbe, hétfőt kivéve minden nap lehet menni. A legújabb kor kitűnő francia műveit 225 képet, s egyetlen földszinti helyiségben az épen nem nagy számu szobrokat foglalja magában.

A grande gallerie plafondja 13 képpel diszitett többnyire **Joerdenstől**, Rubens tanítványától, a többi **Barthelemy** által lett megújítva. E gyűjtemény oly gazdag kitűnő festményekben, hogy ez egymaga is meggyőz bennünket a franciák rendkívüli művészi képességéről. Annyi névvel találkozunk itt, a mennyivel sem Bécsben sem Münchenben. Legmélyebb benyomást tettek rám: **Barrias** »Tiberius száműzöttjei,« **Bertrand** »Virginie halála,« **Bernardin de St. Pierre** ismert kedves regénye után. **Delacroix** »scioi öldöklése,« és »A szabadság vezérli a népet« **Delaro-**

chetől »V. Eduard angol királynak s testvérének Richard Yorki hercegnek megöletése III. Richard nagybátyjuk által«; s »A pestis Rómában«; **Lebmann-tól** »Az oceánidák kétségbeesése Prometheus sziklához láncoltatása miatt«; **Ribotnak** »Shore Jane elítélt boszorkánya«; **Scheffertől** »A suliotá nők«; és »Eberhard württembergi herceg elesett fiát siratja«; **Tassaert** »a szerencsétlen család;« Ingres »d'Arc Johannája« mind nagyszerű, a fájdalmat s indulatot hűn eltaláló képek.

Szépek még: **Bonheur Rósa** »földmívelése«, mely oly természetes, annyira életből meritett, mint ha csak egy darab kiszakított valóság mosolygna le a falról ránk. **Schreier-től** »Kozák lovak rossz időben« eredeti pompás felfogással, s rendkívüli éléthűséggel ábrázol sok didergő összebujt lovat, mind, különböző s szerfelett comicus grimace-al. De valamennyi közt talán még is legmélyebb hatása:

Couder »Ephraim levitája.« A festő azon pillanatot örökölte meg, midőn a levita az ajtót feltárva, az ellenséges Benjámitáknak félelmében átadott nejét a küszöbön haldokolva találja. A hajnal hasadni kezd s a távolban a bűnös Benjámiták láthatók. A kétségbeesett gyáva férj s a haldokló nő ábrázolása rendkívül kifejező s megrázó.

A rajz, miniature festés és pastel itt szintén van képviselve. Ezek közt »Abd-el-Kader« szép arab főnöknek 3 gyönyörű aquarell arcképe **Davidtól**, »A bukott angyal« s »Meggánás könyve« **Vidaltól** s **Ma-**

thilde hercegnő gyönyörű művei legfigyelemre méltóbbak.

A **szobrászati gyűjtemény** legkiválóbb példányai: »A szárnyait nyíró **Ámor**« **Bonassieuxtől**; **Düret** szüreti rögtönzője s **Perraud** »Bacchus gyermekkora« rendkívüli kedves, vonzó alakok. Leghatásosabbak: **Millet-től** »Germanicus hamvait vivő Agrippine«; és »siró Ariadnéja« a megtestesült fájdalom; s végre **Perraud** »kétségbeesés«-e legegtragadóbb.

A **Cluny muzeum** régiséggyűjteménye hozzá illő helyen, a hôtél Clunyban van elhelyezve. E régi várszerű épület a cluny apátok által még a XI. században állíttatott a rómaiak idejéből fenmaradt **Thermes** palota helyére, s egyike Páris legrégibb épületeinek. **Abeilard**, e kolostorban többször lakott, sőt itt halt is meg. Azon időben a cluny apátok igen hatalmas emberek voltak. E kolostor később **Máriának** XII. **Lajos** özvegyének volt lakhelye. Régi goth alaku kapuja faragványokkal van diszítve, az épület fő homlokzata, szép friesje, áttört karzatai, pompás csucsíves ablakai, diszített kéményei, a **Palais de Justice**éhoz hasonló tornyai, lőrésekkel ellátott magas vastag várszerű falkerítése, a kertjében levő romok, valamint az egésznek ódon sötét színe e palotának rendkívül érdekes kinézetet kölcsönöznek. A gyűjtemény 1845. tétellett ide **Sommerard** által, s példányai száma 4000. Rendkívül gazdag s fölötte érdekes tárgyakat tartalmaz a XIV. századtól fogva mindenféle régiségek, faragványok, butorok, óriási

szekrényekből. Itt van I. Ferenc ágya, régi festmények, szobrok, könyvek, faience s más drága edények s finom kis szekrénykék, kandallók, pompás ékszerek, templomi drágaságok, email munkák régi záruk, lakatok, ablakfestések, velencei s más kristályok, pompás ezüst arany himzések s drága szövetek a XIV. századból, érdekes egy gallus övert aranyból, egy goth király koronája 649-ből, II. Henrik német császár arany oltára, számtalan régi kőcsi IV. Henriké is, lőszerszámok, fegyverek, páncélok, hordszékek stb. A kápolna rendkívül érdekes régiség, faragványait tekintve valódi kis műremek Hajójának festése, az egyetlen fresko, mely a régi korból felmaradt. A Julius Apostat római császár által a IV. században építtetett **Thermes** palota a hôtél Clunychhez tartozik s jelenleg majdnem romban hever, azonban a római fürdők egyrésze még látható. Érdekes itt a sok római s gallus szobor, emléktár, s a gallusok Leo-Lupusa, valamint azon földalatti mély csatorna is, melyen a felhasznált vizet a fürdőkől kieresztették, néhány fal, s egy terem a régi palotából még sérületlen.

E romok közt merengve, ó-kor szellemei lengnek körül bennünket, s ábrándos képzelgésben ringva mondjuk Matthissonnal:

»Nur das hier, im alternden Gemäuer,
Melancholisch noch, ein Heimchen zirpt — —«

A régi Dominikánusok zárdájában elhelyezett **fegyvertár** sok érdekes példánnyal bir. Van itt fegyver a legrégibb korból, a kő, bronz, idősaktól mai napig, s a lőpor feltalálásától kezdve minden létezett tüzi fegyverekből példányok. Itt látható a chinai császár hadi öltözéke is, mit Nanking kipusztítása-kor sok érdekes tárggyal együtt Palicao tábornok zsákmányul ejtett.

Az Industrie palota az 1852-iki világkiállításra készült imponans épület; homlokzatán allegorikai szobrok, facadját több pavillon osztja részekre. E palota többféle kiállítás helyiségüel s állandó műtárlatul szolgál. Képtára classicus festők leghiresebb művei másolatait s a francia mesterek érmet nyert eredeti képeit tartalmazza. **Raphael**-nek »Constantin császár csatája«, 5 öl hosszú nagyszerű képe s »Atila Róma alatt« és »Aurora s az elkárhozottak csolnakja **Michel Angelo**-nak sixtini kápolnában létező hies eredetije után másolatok **Vimonttól**, vannak itt.

Az érmet nyert franciaművek közül kiemelendők: »a sátan által kísértett Krisztus«, **Durastól**, a megváltó nyugott, magasztos s az ördög boszut lihegő dühös arckifejezése remek. »A hajótöröttek« **Brennertől**, női csoportozat egy sziklán a tenger közepén, a kétségbeesés különböző élethű kifejezésével, »Rosz hírek hirnőkei« igen megható, **Nouy** gróftól. Az utóbbi porosz-francia hadjáratból vett tárggyal:

»A feledett« **Betseléretől**, csatatéren feledett haldokló katonát ábrázol, félig hóval boritottan, s dermedten, kinek arcán kétségbeesés s halálküzdelem meghatóan tükröződik. »A csatában elesett nemzetőr« **Perrault**-tól, egy, csatatéren elesett nemzetőrt neje fájdalmasan sirat, míg piciny gyermeke mellette gondtalanul játszadoz. Végre »jelenet az 1870-ki évből«, **Protair**-től. Két halott katonát a csatamezőn, egyik kebléhez ölelt kedves zászlójával s arcán halva is a hősiesség magasztos kinyomatával; bánatos bajtársuk mintegy a hőshalált irigyelve s a jövő borzalmaikat rettegve, fájdalomdult arccal térdel mellettök. E rendkívül hatásos képet a távolban égő város s a lemenő nap véres sugarai világítják meg.

S lehetne e, hogy ily példák után, ott ne lennének hazafiak, s hősök mind?! —

»Bilde Künstler! rede nicht!

Nur ein Hauch sei dein Gedicht.«

Sinházak, mulatóhelyek. A világvárosok közt talán egynek sincs annyi színháza, mint Párisnak, hol ezek száma a cirkusokat s más mulatóhelyeket ide nem számítva 30-ra terjed.

Az első helyet ezek közt a **Grand opéra** foglalja el, mely ép jelenleg élvezi dicsőséges megnyitása ünnepélyét. Ottlétemkor még bevégzetlenül állott, s csupán külseje pompás nagyszerűségét csodálhatám. E színház épületének térsége 11,226

négyszög métert foglal el s állítják, hogy háromszor akkora mint a pétérvári, mely eddig legnagyobb volt a világon.

Garnier terve után készült renaissance modorban, tulterhelve cifrazatok s szobrokkal. Homlokzatán arcádok, a lyrai művészet, symbolicus szobraival. Első emeletén korinti oszlopsor nyílt galleriát képez, fölötte görögös terrasse. A domboru tetőzet oldal-szárnyakkal s az egész épület rengeteg diszitménnyel, faragványok s szobrokkal bir. Négy oldalán kiszögellő pavillonjaiban bejáratok vannak; fő frontján pedig, a földszinten nyílt folyosó. A csarnokból a fölépcsőzetre érünk, innét az emeleti foyerba, mely nyílt terrasseban végződik. E színház építési költsége 20 millió francs mit a bécsivel hasonlítva össze igen kevésnek lehet mondani. Párisban létemkor még a régi házban tarták az előadásokat, hol »Faus-tot« hallám. A cimszerepet **Prunet**, Mephistot **Gail-hard**, Margitot pedig **M-me Fides Devries** éneklé. Megvallom a bécsi opera után kissé tulcsigázott követelésekkel érkezvén ide, az előadás nem nagyon elégitett ki, akkor épen nem lévén, semmi kitűnőség az énekesek közt. A mi azonban a kiállítást, balletet s képletezést illeti, ezek, csakugyan legtisztább ihletett izléssel, ragyogó fénnyel s legkitűnőbb mes-teri gépezettel történnek.

Az opera comique kicsiny s kopott, előadásai nem valami kitűnők. Itt **Mignont** hallám, s mivel ezt már Bécsből ismerém, igen kedvezőtlen kritikát kel-

lene mondanom, különösen M-me Galli Mari s Ehn összehasonlításában, Mignon személyesítőjében, ez utóbbinak nagy előnyére.

A Théâtre Lyrique szintén énekes előadásokra, valamint az **olasz operaház**, hol kizárólag olasz művek adatnak elő. Hanem, mióta az olasz zene, divatból kimenni kezd, hanyatlásnak indult. Páris nevezetesebb operaházait ezek képezik, de vannak még másodrendű énekes színházai is, melyeket már csak névszerint említem meg.

A színházak. A francia színésznek más nemzetbeli fölött azon nagy előnye van, hogy egy darabot legalább is 2, 3 hóig folyton játsza, s így naponta tökéletesbitheti abban magát.

A Comedie française tudvalevőleg Párisnak legelső drámai színháza, melyben kizárólag színművek adatnak elő s főleg hivatva van a francia nemzetiségnek s helyes kiejtésnek öre lenni: s legfőbb támasza a francia, legkivált classicus irodalomnak. Nemcsak hogy innét minden mi nem eredeti, még Schiller, Sheakespeare s más classicus idegenek műfordításai is számüzve vannak, hanem még oly eredeti színművek is, melyek vagy tárgyuknál fogva a szigoru moral törvényeit áthágják, vagy kidolgozásuk a magasb műízlés követelményeinek nem felelnek meg. Péld. Dumas fiának darabjait, nem fogadják itt el, sőt Hugo Victornak sem mindenikét; egy idő óta azonban ez változni kezd, s most már a kritika nem oly szigoru.

A théâtre français 1782-ben épült **Louis** építész által, s a Palais Royalnak egyik sarkát képezi. Homlokzata s vestibuleje oszlopok s szobrokkal diszített, a Tragédia »Rachel«, a Comedia »Mars szobrai«-ban van személyesítve. Szép lépcsőcsarnokát doriai oszlopszat tartja; egyik foyerja a közönség számára veres bársony pamlagokkal, nagy tükrök s csillárokkal van berendezve eleganciával, s Molière, valamint más nevezetes színműírók mellszobrával diszítve; mindeniké fölött medaillonban, legjobb művének egy jelenete van ábrázolva gyönyörű domborműben. A pompás kandalló mellett Voltaire életnagyságu szobra **Houdontól**, e megszólalásig találó remekmű öt szokott gunymosolya s átható hideg észt tükröző tekintével ábrázolja. A másik foyer a művészek számára van fentartva.

Subventiot e színház 240,000 fr. huz; nézőhelye 1,522 belsejének diszítése szintén piros bársony aranynyal.

Párisban a parterret kizárólag férfiak foglalják el, a középső három sort a claquereuk, kik minden hatásos jelenet után az idegent megbotránkoztató tapsban törnek ki. Nők csupán az erkélyeken (galerie) s páholyokban ülnek. A páholyok, ülések szerint is béreltetnek. Ki jegyről előre nem gondoskodik, állnia kell, mert ott a színházak mindig tömve vannak; a helyadónő korlátlan hatalmasság saját territóriumán; s e jogot ugyancsak gyakorolja s kizsákmányolja, mennyire lehet. Az idegeneket persze rög-

tön fölismervén, kivált ezekkel könnyen elbánnak. Hiába mutatjuk jegyünket, azt válaszolja: »nincs hely, mind el van foglalva.« De mivel 300 mértföldnyiről Párisba nem azért utazik az ember, hogy még csak színházat se lásson: inkább elfogadja a kedves hölgy azon készséges ajánlatát, hogy segít rajtunk, sem hogy pénzünk vissza kérve, haza menjünk. Hoz tehát a francia nők annyira ismert s annyiszor magasztalt szeretetreméltóságával egy magas zsámolyt, petit banc-ot, s minthogy ez kemény, párnát, most meg már magas, tehát lábaink alá másik zsámolyt is, aztán ellenállhatlan rábeszélő tehetségével felső ruháink, s esetleg csomagainktól szabadít meg, persze csupa szeretetreméltóságból, miért aztán misem maradhatunk adósok s érszényünket vesszük elő, hogy e sok jótéteményt nagylelkűen megjutalmazzuk; legalább is 3 franczal kívánván hálánkat leróni, mi a belépti díj 12 francjához téve 15-öt tesz; s azon boldogító tudattal foglaljuk el drága helyünket, mint én az operában, hogy nekünk talán több jogunk is van hallani s látni mint másoknak, föltevém magamban, hogy e jogommal con amore csakugyan fogok is élni. Azonban e boldogító illusióból csakhamar kikellett ábrándulnom. Mert oh fájdalom! szerencsétlen petit banc-om, az első sor végére levén állítva szélről, míg a darab megkezdődött, minduntalan fel kellett állanom, hogy a későbbjöttnek helyet engedjek nemcsak a mellettem levő sorban, de minthogy üléssem az utnak épen közepére volt helyezve, mind-

azoknak, kik csak ez egész gallerián helyet foglaltak. Végre a függönyt felhúzták s könnyebben lélekzettem, De oh kétségbeejtő sors! a franciák 8-tól 12-ig de hogy volnának képesek megülni egy helyen; minden felvonás után kimennek, s a következőnek kezdetén bejönnek, nekem tehát minden felvonás elején s végén újra kelle kezdenem, s szenvednem a végnélküli vándorlásokat, minthogy pedig rendesen a felvonás elején szállingoztak be, épen mindeniknek csak egy negyedrészt nem láttam s nem hallottam. Édes hazám jutván eszembe hová ilyes haladó kor szokásai még nem értek el, kétségbeesés közt felsohajté: Oh boldogító civilisatio! ne jöjön el a te országod!

De térjünk a théâtre français előadásához. Ott a színházakban nem csengetnek mint nálunk, hanem a színpalak közül három nagy ütés hallszik, mi eleinte nem kis zavarba ejti az idegent. E színházban már egy hó óta naponta »Britannicus«-t, **Racine** egyik 5 felvonásos tragédiáját játszá; de mivel az előadások 8-kor kezdődnek s 12-kor végződnek, előtte s utána egy-egy rövid vigjátékot adnak. Szoljunk előbb ezekről. Azon este a »Mariage forcé« (kénytelen házasság) **Molière**-től s a »Plaideurs« **Racine**-től voltak a mellékdarabok. Legkiválóbb személyesítői a comicumnak **Talbot** (Sganarelle) s **Coquelin**, kik szerepeiket élethűséggel s eredetiséggel adják, tulzás és hatásvadászat nélkül, a franciának veleszületett könnyedsége s természetességével.

Britannicus címszerepét **Boucher** játszá, oly kö-zépszerű tehetséggel, milyen a mi nemzeti színhá-

zunknál is több található. A mű főszerepét Nérót pedig **Mounet-Sully** a théâtre français jelenlegi első drámai szerelmese. Sully közép termettel, megnyerő külsővel, kifejezéstartalmas nagy szemekkel s kellemes érces hanggal, bir; dacot, megátalkodottságot s megvetést elég jól ábrázol, de szerelmet, megindulást s forró szenvedélyt nem. Csak hatni tud, de hogy elragadjon, attól igen távol áll. Az intricus szerepeit **Chery** adja, csekély véleményem szerint legtöbb hűség és sikerrel. Tekintete ravasz, alattomos, félig lehunytt szemeiből a villám csak néha cikáz elő, de lángtekinetete akkor a vért szomjázó tigrisé, mely megrendít s megborzaszt. Halk, rekedt hangja, görnyedt alakja csoszogó járása tökélylyel állítja elénk az alattomos gonosztevőt, a megtestesült sátánt.

A nőkre áttérve: **Bernhard** kisasszony e színpad egyik kedvence, fiatal kellemes, karcsu, elegáns alak, kinek játéka finom, hangja csengő, tartása nemes, mozdulatai graciósok; a büszke jellemek különösen sikerültek előadásában, de melegség s mély érzelem hiányzik abból. M-me **Loyd** szintén igen kecses szép alak, kellemes előadással, helyes szavallattal, de elragadni ő sem tud. Részemről a théâtre français első művésznőjének M-me **Plessyt** tartom, ki ugyan már koros és kissé tultelt s épen nem szép alak, de e hátrányai dacára igen kitűnő drámai művésznőnek mondhatni. Gyakorlottsága, nemes pathossza, gyönyörű szavallata, s mimikája igen magasra emelik a többiek fölé. Ő ugy látszik szintén azon

régibb iskolának tanítványa, melyből Mars és Rachel kerültek ki, s mely iskolának minden fölött nemes egyszerűséget s a plastica törvényeit kelle követni. M-me Plessy játéka oly átgondolt, szavalata oly nagyszerű, hogy talán a legszigorubb criticust is kielégíti. Azon jelenetben, midőn fiát terveinek megnyerve, neki a begyült udvaroncok előtt kezét csókra nyújtja: azt oly királynői fönséggel tevő, s ereszté kezét mindig lejjebb: miként Neró, hogy megcsókolbassa, előtte földig hajolni kénytelen. E jelenet oly tökéletes, oly nagyszerű volt, hogy a közönség lelkesültségében tapsviharával, a claquerök szolgazáját is tulszárnyalá. Pedig az nagy szó, mert a párisi, e fárasztó mozgást, épen mint a chinai a táncot, bérencekre hagyja, kivévén a nemzetgyűlést, hol ugyan csak megtapsolja pártfelei beszédét, kiki.

Nézetem szerint a *theâtre français* előadásai a nemzeti színházai fölött nem az egyes szereplők kitűnősége, hanem finomság, kerekdedség s összevágás tekintetében áll; mert nálunk sem hiányzanak oly tehetségek, melyek e színház deszkáin is becsülettel kiállnák a versenyt, sőt P. Cornelia művésznőnket egyikért sem adnám oda. Csakhogy ott nincs a színészek képessége közt oly feltűnő különbség mint nálunk, s a kisebb szerepek is mind jó kezekben vannak, a sugónak hírét sem hallani, mindenik tökéletesen tudja szerepét; az öltözékek legfinomabb izlésről tanuskodnak s történelmileg hivek; a kiállítás fényes, a színpad a mienknél sokkal nagyobb levén, itt

a csoportosulás és képletezés sokkal többet mutat s nagyobb szérű benyomást eszközöl; illusiót sértő jelenetet nem látni s mindenki kerülve a tulzást, könnyűség s egyszerűséggel játszik, mintha nem is színpadon, hanem a valódi életben tenné. Rendkívüli tehetőséget milyen Rachelé volt, oly lélekrázót mint Rossié, kedély s szivemelőt mint Raabe Hedwigé s ragyogót mint Zeigler Kláráé, jelenleg ott nem találunk; hanem, mit gondos tanulmány, finom izlés és gyakorlat adnak; azt, mi nálunk gyakran hiányzik: az előadás harmoniáját, egyöntetűséget, plasticát, s oly pathost, mely egyszerű fönséggel haladva, s minden hatásvadasszatot kerülve Schiller e mondatát tartja szem előtt:

»Vom Erhabenen bisz zum Lächerlichen ist nur ein Schritt.

Az Odeon színház nyílt folyósoján könyvkereskedések s olvasó termek vannak. E színház kívül belől elavult, kissé kopott. Subventiot 100,000 fr. húz, tragédiák, drámák s vigjátékok adatnak elő benne 1650 nézőhelylyel. E színházban Phädrát (Racinetől) és a »Malade imaginaire«-t (képzelt beteget) láttam. Phädra előadása nem volt valami kitünő, ennél nálunk is jobbat láthatni, különösen a drámai hösnöt kin volt nézni hosszú nehéz szerepén mily hatáskeresési túlzásokkal vergődött végig. A »képzelt beteg« Molière e kedves humoros darabja, nekem sokkal jobban tetszett: itt a comicum egészes s természetes előadása jóizün nevelteté a közönséget.

Másodrangu színházak. A **Gymnase Dramatique** drámák s vigjátékok számára az Odeonnál sokkal

csinosabb s előadásai is jobbak; nem rég igazítottat ki. Többnyire újabb írók műveit adják itt, mely szerencsével különösen Dumas fils dicsekkethet. Párisban létem egész ideje alatt itt mindig a »Kaméliás hölgyet« és Dumas »Une visite de nocte«-ját adták. E darabot a mi kritikusaink is megtámadták s elítélték, nem szólok tehát róla, előadása sem tartozván a jobbak közé. A Kaméliás hölgyé azonban igen kielégített; talán azért hogy e darab mintegy a párisi élet szívvéréből van véve, s annyira az ottani színész természete s alakításához van szabva, hogy az mintegy önmagát játsza benne. Margit szerepét M-elle **Pierson** bájos hölgy személyesíté, ki a megtestesült párisi finom nő minden kellékével s renkívüli kedvességgel ragadja meg kedélyünket. Bensőség, mély érzelem s a fájdalom igaz kifejezése egyesül játékában; mit külsejének természetes előnyei s rendkívül izletes öltözékei még emelnek. A többi művészek nem annyira elégitének ki, bár **Villeray** (Armand) Páris jobb színészei közé tartozik. Ide vonatkozólag azonban azon észrevételt kell tennem, hogy az ottani színművészek közt egyetlen kifogástalan drámai szerelmes sincs, holott pedig nők még is csak vannak.

Említésre méltók még: **Vaudeville, Variétés, Théâtre du Palais Royal, de la Gaité, de l' Ambigu, Folies Dramatiques**, s más színházak vegyes előadás, többnyire operettek számára. Zenéjük s gépezetök kitünő, a kiállítás szép, s mi fő, a párisi, ez ostobaságokon nevetethet eleget, habár a primadonnák már

ugyancsak elvirágzottak s Gallmayernek nyomába, sem hágnak, s ugyan azon darabot százszor is adják egymás után mindig zsufolásig telt ház előtt. A francia zene könnyed kedvessége s a kiállítás látványossága idézi azt nagymérvben elő. A **Gailé**-ben »Abail-lard, s Heloïse« énekes paródiát hallám. Annak bizonyossága e darab, hogy a párisi nép, legszentebbje, még saját apja fölött is nevetni képes; mert míg egy felől saját érzelmétől vezettetve, e két szerelmi martyr sirját napota megkoszoruzza: este már kiszatirizált szerencsétlenségeik fölött jóízűt nevet s az emelkedett szellemü magasztos Heloïsen, ki kedvesét borotválva mutatja be magát a közönségnek.

A **Folies dramatiques**-ban »La poule aux oeufs d'or« bohóságot láttam, melyhez rendkívül jó gépezet szükséges, s volt is olyan, hogy az ezeregy éjet látja maga előtt megvalósulva az ember.

A **cirkusok** közt nevezetesebbek: **de l'Impératrice**, **de Napoleon** és **du prince imperial**. A **Hippodrome** szintén lovar- s torna-előadásokkal. Egyéb látványosságok még: **Panorama**, **Theâtre Cleverman** phisicai, s a **Theâtre Séraphim** gépezeti alakok chinai árnyképek előadására. **Hangversenyekben** is bővelkedik e város, legnevezetesebbek a **Zeneconservatorium** előadásai, hol a leghiresebb mesterek zenéje hallható. **Az elyséi mezők** nyári hangversenyei szabad ég alatt gyönyörű világítással, tündériesnek tünnek föl. A **boulognei** erdőké tűzijátékkal, s a számtalan **Café concertek**, uton utfelen trivialis előadásaiikkal. Coriosum kedvéért

felemlitem az itteni nyilvános táncmulatságokat. Ezekben tetszése szerinti öltözékben jelenik meg kiki s minden gène nélkül mulat. E bálók sajátságos voltuknál fogva képzeletet is felülmulók. Kizárólag cancant táncolnak oly kirívó mimikától kísérve, milyent Dunanan s más operettek csak gyenge színezésben tárnak elének. Untig elég tehát itt pár percig gyönyörködve vagy is inkább szörnyüködve időznünk, hogy tultelten, e helyről távozáván, vissza soha többé ne térjünk, s hálát adjunk az egek urának, hogy a mi civilisatiónk ennyire még nem haladt. A legihresebb e bálók közt nyárban a **Mabile** melynek diszitése s világítása megérdemli a megtekintést; télben pedig a **Closerie des Lilas**, és **chateau rouge**. Leghíresebbek a párisi álarcos **opera bálók**, melyek éjfélkor kezdődnek 10 francs belépti díjjal, hová azonban előkelő közönség is megy, s csinosan kell öltözködni, itt nem is uralg azon megbotránkoztató fesztelenség mint a föntebb említettekben.

Kereskedelem.

Páris nemcsak a political, tudományos és szép-művészeti élet fővárosa, hanem kereskedelmi gyári s ipar tekintetében is majdnem legelső helyen áll a világon. Leszámítva országos iparintézeteit, milyen a gobelin és sévres-i porcellán-gyár, a párisi industria minden iparcikkból képes legmagasb tökélyü próbamintákat felmutatni. A finom kertészettől kezdve a legcolossálisabb gépézetig itt min-

den képviselve van s a mellett még saját különlegességgel is bír, mit az elegans kereskedelmi világ »párisi iparcikk« nevezet alatt ismer. A lakás s butorzat-hoz tartozó tárgyaktól kezdve e város mindenben első helyet foglal el, legkivált pedig mi a divatcikkek izlését, választékosságát, finomságát illeti, más nemzet készítményeit hozzájuk még csak hasonlítani sem lehet.

Ezzel nem akarom mondani, mintha a mi ott készül, minden kitűnő volna. Oh nem, sőt állíthatni, hogy nagyon kell vigyázni az embernek s különösen olcsó portékáknál ugyan csak szemesnek lennie, mert megcsalják. Az igaz, hogy az apróságok s diszműárukban itt létező olcsóság csodálatra ragadja az idegent, a bőrholmik azonban, melyek anyagát külföldről, Orosz- s Magyarhonból kapják, fölötte drágák, hanem aztán jók is.

Párisban a forgalom s fogyasztás, mint képzelni lehet, mesés. Már az, mit maguk a városiak fogyasztanak is sokra megy, hát még a vidék s külföld számára exportált cikkek mennyisége valóban óriási. Az élelmickek fogyasztásáról nem leend talán érdektelen ide jegyezni a legujabb statisticusok adatai szerint, hogy kenyér: 600 millió; hús: 700 millió; zöldség: 300 millió; cukor, kávé: 230 millió kilogramm; bor majdnem 4 millió liter fogy el évenként.

Jövedelme s kiadása egyaránt 218.159,000 francot tesz évenként. Az élelmiszereket a Hallesokban árulják; e vasból s üvegből készült s cinnel fődött árucsarnokok nagyszerű szép épületek s rendel-

tetésöknek tökéletesen megfelelnek. Legnagyobb ezek közt a 12 pavillonból álló **Halles cantrales**. E pavillonok ismét apró részekre osztvák egyenlő utcákkal, s mindenik végén kijárással. A különböző árucikkeknek saját utcáik vannak s itt a megrakott asztalok mellett a mind egyformán, csinosan, egyszerű fekete szőrruhába, fehér kötény, gallér, kézelővel öltözötten s fejükön a kecses coquetteségéről ismert híres grisettefőkötővel ülnek a régi forradalomban oly rettenetes herostratesi hirnévre szert tett kufárnők, ugynevezett »poissardes«-ok, vagy gunynevükön »dames des halles«-ok, kik azonban, valamint az egész nép igen megfinomodtak. E nők a franciák szokott kellemével kínálgatják árucikkeiket, s nem oly durvák mint a budapestiek vagy bécsiek. Példás itt a rend s tisztaság; piszok, szemét, sehol, valódi öröm gyönyörködni a szebbnél szebb zöltség, vaj, különösen gyümölcs s virágokban, mi mind bármely kiállításba beillenék. A csarnok közepén lejárás van a pincébe, mely a nagyobb készletek eltartása s vízvezeték számára szolgál. Csövei minden része szétágazók s a piszkos víznek ismét külön lefolyása van, minélfogva az egész helyiség folyton tükörtisztán tartható. Épületes példányul szolgálhatna ez a budapesti szemetes piacoknak, melyek a nálunk is tervezett árucarnokokat ugyancsak kívánatosokká teszi. Párisban az utcákon, mint nálunk, árulni nem szabad, a falusiak kis taligákat tolva korán reggel árulják élelmiszereiket, s a halles-októl távolabb la-

kók, ezektől látják el magokat. Hust pedig a halle-sokon kívül majdnem minden utcában mészárszé-
kekben árulnak. De milyen mészárszékekben!

Alig lepett meg itt valami annyira mint a má-sutt sehol sem található rendkívül tiszta izletes **mészárszék**.

Hogyan, izletes mészárszék? Igen, oly izletes elegans, mint bármely cukrászda. A helyiség falai szép festéssel diszelgnek; körül pedig fényes sárga réz fogasokon csüggnék a tisztára töröltt fél s ne-gyedrés, fehér, rózsapiros marhadarabok, borjuk, ürük; a padló fehér márványa ragyog a tisztaságtól, s elől sorban márványasztalkákon a kisebb hussze-letek couferirozott fehér papírtálcákon oly mosolygón izletesen helyezvék el, hogy szinte kedve kerekednék az embernek beléjük harapni nyersen is.

Maga a mészáros fehér ujjas s köténynyel csinos öltözékben mintegy személyes biztositéka a csin s tisztaságnak, mi az étvágy s jóegésség fokozásához oly nagy mérvben nélkülözhetlen.

A **termény-csarnok** (halle de blé) helyiségében a termények minden neme árultatik. E csarnok állítólag a régi Soissons palota helyén épült s mellette egy dőriai oszlop is látható még, melyről mint mondják Medicis Katalin astrologja vizsgálá a csillagokat.

A **borcsarnok** rengeteg pincéiben bor egy millió, szesz pedig 150 ezer hectoliter helyezhető el. Van ezenkívül virág, madár, kutya, marha, ló s fogatok vá-sára Temple nevű városrészben pedig mindenféle ócska

holmik zsidvására. Ki a chaosról fogalmat szerezni akar, annak e sáajátságos helyet megnézni érdemes.

A **Vágóhid** is nagyszerű intézménye még e városnak, **L'Abattoire de la Villette**-ben, 10,000 ökör, borju, ürü stb. vágátik le naponta.

Itt a marha sokkal nagyobb mint nálunk, a 20 mázsás ökör közönséges, a boeuf gras pedig, tudni illik azon hizott ökör mit hushagyó kedden felcifrázva a városban körülhordoznak s aztán levágva a nép közt szétosztanak, 30 mázsás szokott lenni.

Vizvezeték. A város kitűnő ivóvizét a vízvezetékek nagy bőségben elégiték ki. Ezek közt legnagyobb szerű a **Reservoir de Menilmontant** mely 100 millió liter vizet ad naponta, s melyet megtekinteni kedvünk jött. Magas hegy tetején kis épület áll, kis ajtó innét kéményszerű szűk nyíláson s csigalépcsőzetten le a földalatti nagyszerű medencébe vezet. Sájátságos érzelemmel ereszkedtünk le a föld gyomrába e meredek uton, csak vezetők pislogó lámpája világítván meg részenként ez alvilági koromsötétséget. Amint, közeledénk a víz zuhogása hallható lön, s a medencéhez leérve, óriási gránit üreg terült lábaink alatt félig vízzel telten s ezen át könnyű fahid vezetett végig. Ez üreg emeletre van osztva ; számtalan lépcsőn leereszkedve tehát, az alsó osztályban hasonló vízmedencéhez értünk. E medencék éjjel kiürítettnek, s kitisztittatnak, hogy a víz iszapja meg ne gyűlhessen, s e medencékből csövek földalatt a vizet a város különböző részeibe vezetik. Kivül a hegyen imitt amott

szelelőkül szolgáló kis ablakszerű nyílások láthatók. Ezen üregekben nyáron igen hideg van, s a víz ezért rendkívül jó és egészséges, nem úgy mint a mi szerencsétlen kőbányaink, melyben mindennemű ázalog ugyan csak megteremhet s a pestis **exoffo** terjesztője.

• Ipar.

Páris számtalan gyárai közt kétségkívül legnevezetesebb a **Gobelins szőnyeggyár**, mely e város specialitását s nevezetességét képezi. E gyár XIV. Lajos alatt keletkezett, s a commune alatt sokat szenvedett. Az emelet termeiben vannak 1660-tól, vagyis a gyár fennállásától kezdve minden ott készült szőnyegből példányok. E szőnyegek közt 6 öl hosszuk is vannak s oly művészi tökélyvel, gondos színezéssel készítvék, hogy a leghiresebb festők képei mellé is bátran állithatók; hisz ezen szőnyegek tulajdonkép híres képek hű másolatai himzésben. Leginkább meglepett egy Kristust, egy Vénust s egy mythologiai csoportozatot ábrázoló gobelin. A dolgozó termek szintén igen érdekesek. A munkások épen mint a himzésnél mintáról másolják a szőnyeg mustráját, selyem vagy gyapju szállal, s oly formán készítik, mint az ugynevezett felvágott nőihimzést. A gobelin nem is gyári készítmény, hanem tulajdonkép kézi s ugyan csak lassu, türelemet, ügyességet igénylő munka s e telep gyárnak csak az előállított cikkek nagy mennyisége miatt nevezhető, 6, 7 öles gobelin körül-

belől 10, 12, sőt 50,000 frank áru is, a munkás pedig naponta 3, 5 frankot kereshet. Meglepett hogy e munkások kizárólag férfiak, pedig azthiszem nők arra alkalmasabbak lennének.

A **dohánygyár** ötemeletes rengeteg épület, hol érdekes látni a dohány különböző óriási feldolgozását. 1,800 munkás keresi itt naponta kenyerét és pedig 1,300 nő s 150 gyermek. Van iskolája is. Legérdekesebb azonban a **Sévresi porcellángyár** Páristól 1 órányira a versaillesi vasuti vonalon. szép hegyes vidéken, számtalan villa szomszédságában. Itt több teremben a gyárban készült roppant nagyszerű s pompás porcellántárgyak fölállítvák. Vannak vásák a legkissebbtől óriási nagyságig, melyek darabja 50,000 francs; mindennemű edények a legegyszerűbbtől királyi fényig; remek képek utánzatai miniature s olajfestmények után. Egy különösen meglepett, mely a Louvre egy képének. »Atala temetése«-nek másolata. A gyárban láthatni, miként készítik a porcellán-tésztából a különböző alakokat, melyeket aztán forró kemencébe tesznek; ha kihült, kiszedik, befestik, megszáritják, bevonják mázzal s kész az ezreket érő cserép.

Jótekonysági intézetek.

Habár Páris a fényűzés és könnyelműség tanyája, de egyszersmind a jótekonyság és emberszereteté is. Az itt létező jótekonyságintézetek száma

valóban csodálatra ragadja az embert. A város községely igazgatósága hivatalosan köteles a szükségét szenvedő lakosságot segélyezni. Ez igazgatóság 1789-ben alapított s igenfontos intézmény. Párisnak 118,000 községelyre szorult szegénye van, a községely-igazgatóság évenkénti jövedelme pedig 17.700,000 francs Jótékony intézeteinek száma 100-nál többre megy, a világ egyetlen egy városában sincs ennyi. Ezek közt legnevezetesebb a város egyik legrégibb épülete a **Hôtel Dieu** (isten háza) még 600. évben épült s Európában legrégibb kórház; nagyszerű berendezéssel 1000 betegágygyal, mindkét nem részére s két sebészeti tanosztálylyal. Az épület a Notre-Dame egyház átellenében van, fele a Szajna jobb, fele pedig bal partján, elzárt fahid által összekötetésben, mi fölötté célszerű, egészségi szempontból. E kórházban valamint a többiben is rendkívüli tisztaság uralkodik, mindennek kertje, tágas udvara s jól evegője van. Nagyszerű a l'Hopital Necker és Lariboisière, azonkívül majdnem minden betegségnek, sőt az üdülőknek is külön kórházuk van, ezek közt nevezetesebbek: **Bicêtre** elaggott férfiak, **Salpêtrerie** pedig öreg nők számára.

Gyógyíthatlanok kórháza, Családi menhely előkellöbбекnek; **Charenton** híres örültekháza, **Vakok és süketnémák intézete.**

Jótékony takarékpénztárak, melyek kamat nélkül kölcsönöznek szegény munkaképtelen iparosoknak. **Lelenház, számtalan gyermek-kórház, árvaház, fia-**

tal leányok menhelye s dologházak. Végül felemlitem az **Idegenek gyógyintézetét** a St. Denisutcában, hol tetszés szerint szoba legkényelmesebbtől legolcsóbbig, valamint kitünő orvosi segély s gondos ápolás mérsékelt árért kapható. Édes teremtőn! mikor leszünk mi is ennyire?!

Fogházak. A Palais de Justice fogházán kívül, hol a Conciergerieben és Prefecture de police-ban az elítélendő bűnösök vannak letartóztatva, Párisnak számtalan fogháza van. **Mazat**, hol a csekélyebb bűnök elkövetői magános börtönre vannak kárhoztatva, és **la Roquette**, mely a nagy bűnösök ideiglenes letartóztatási helye, azoké t. i. kiket gályára visznek s halálra ítélnék, mi szintén ez épületben hajtatik végre. La Roquette igen szép megerősített várszerű épület, körül magas falak s mély árkokkal, honnét szökni csakugyan a lehetetlenségek közé tartozik. A fogház berendezését s a foglyok iránti rendszert is vágytunk látni, s ministeri engedéllyel felfegyverkezten indultunk oda. Udvarias készséggel mutatták meg a »parloir«-t társalgó termet, melynek egyik része a másiktól zárdai módra vas rostélylyal van elválasztva, s a látogatók csak e rostélyon keresztül beszélnek a foglyokkal.

Midőn azonban a belső cellákat kértük mutattatni s a foglyok irányában szokásos eljárás felől kérdezősködtünk: vezetőnk szó nélkül, nem a nehéz zárakkal ellátott ajtókon be, hanem az udvarra ki vezetett a commune idejében a párisi érsek által la-

kott cellához, s ennek tragicus végét elmondva, az udvarban egy vasrácsos elrekesztett s koszorúkkal diszitett helyet mutatott, hol a szegény főpap társaival együtt agyonlövetett. Aztán elérzékenyülve mondván: »fogadják ezt e szent hely örök emlékeül,« az oda ültetett szerény zsályatő egy-egy ágával mindnyájunkat megajándékozott: azon szent hitben élhetett a jámbor, hogy bennünket ezzel rendkívül boldogított; s hogy idejövetelünk célja sem volt egyéb, minthogy a megboldogult eminenciától ereklyét vigyünk. Különös végzete a sorsnak, hogy Páris érsekei közül természetes halállal egy sem mult ki.

Legszomorubb, bár szintén jótékony intézete a Notre-Dame mögött levő épület a **Morgue**, azon teremmel, hová a talált holottakat, leginkább öngyilkosokat 3 napon át közszemlére teszik ki, ha talán valamely hozzátartozója fölismerné. Itt létünkör több férfi s egy nő feküdt a ravatalul szolgáló puszta deszkákon. Szegény szerencsétlenek, ki tudja, mily nehéz terhet viseltek lelkökön mig éltek, mily titok fedti kimulásukat; és még sincs senki, ki legalább ez utolsó utjokban résztvevő könyet ejtene sirjokra az emberek annyi milliója közül! A világon az elhagyottságnál nincsen borzasztóbb. Távozzunk e szörnyű helyről s kísérjük e szerencsétleneket örök nyugalomra, a **temetőbe**.

Végálmom a párisi sirkertben, e drágán vett talpalatnyi téren, ez összezsufolt halottváros sirten-

gerében aludni valóban nem szeretném. Porhüvelyem inkább elégetve repüljön szelek szárnyain, hogy rendeltetésének eleget tegyen; vagy pihenjen magános helyen, hol fű s vadvirág szabadon tenyészhet; a helyet, hol csontjaim porlanak darab szikla jelölje, melyen madarak fészkelnek, s néha fölöttem sirdalát elzokogni az esti szellő jöjjön — — — — —

— — — — —
— — — — —
— — — — —

De térjünk vissza a párisi temetőkhöz, melyek utcákra vannak osztva, számtalan pompás siremléssel diszeskednek s hol ép oly könnyen eltévedhetni, mint a város közepén. Csodálatos, hogy e könnyelmű élvezni szerető nép oly végtelen kegyeletes halottai iránt s azok sirját oly bámulatos kitartással s szeretettel ápolja évszázadokig. Ilyen eset nálunk példátlan.

Párisnak 10 temetője közt legnevezetesebbek a **Montmartrei**: hol Cavaignac, a szelleműs Girardin Emilné; a **zsídóké**, hol Rachel és Halevy pihennek; valamennyi közt azonban legnagyobb szerű a híres **Pére la chaise**.

Itt fekszenek: Musset Alfred, Aragó tudós, m-me Raspail szobrásznő, Ney, Dovoust, Masséna hadvezérek, Herold, Bellini, Boildieu, Cherubini zeneköltők, Bernardin de St. Pierre a kedves Pál és Virginia írója; Talma színművész, Lafontaine, Balsac és Ledru Rollin írók, és Laménais abbé a valódi ember-

barát és pap példányképe, ki saját kívánsága szerint a közös sirgödörbe temettetett. Mennyi nagy szellem, mennyi lángész, és mind megsemmisültek! megsemmisültek, de nevök és szellemök örökké él s ez a halhatatlanság!

E fákkal s virágokkal gondosan beültetett helyen leginkább megihatott Abeilard és Heloïse sirja, mely szép vasráccsal körül levén kerítve, minden szentségtörő kezet távoltart. A két szerető, kiknek köből faragott alakjai sirjukon egymás mellett fekszenek, Guizot szerint: »hatszáz éve pihennek együtt egy sirban s azóta, e két halott iránt az egymást követő nemzedékek szüntelen megújuló kegyeletét ismeretlen kezek által fűzött friss koszorú tanúsítja naponta. Ők az életbe magas és fényes ajtón léptek be, a szerelem s dicsőség ajtaján: de utjuk megátkozott volt s szenvedésükből semmi sem hiányzott. E szent ereklyék közelében lelkünket tisztelettől érezzük áthatva, s úgy képzeljük, mintha a szerelem s lángésznek őket egykor lelkesített élete korunkig érkeznék, halotti zokogás és szentelt könyvekben.«

»A fájdalom e két dicső fölszenteltjében az emberiség megragadó képét látjuk, hősiességig vitt erényei s az erényig vitt gyengeségeivel.«

Néhány »örökzöld« levelkét szakíték e szentek sirjáról s mély megilletődéssel távozámm onnét.

Páris földalatt.

Miután az olvasót a felszínen elvezettük mindenfelé, hol érdekest mutathatni véltünk : most egy kis sétára hívjuk Párisban földalatt, hol a felszín nagyszerűségének megfelelőn, nemkevésbé meglepő dolgok láthatók.

Először is a csatornákat tekintjük meg, e rendkívül nagyszerű hálózatot, mely egész Páris alatt minden irányban 400,000 meter, vagyis 100 mértföldnyi hosszúságban terjed s legnagyobb s legcélzerűbbnek tartatik a világon.

Ne csodálkozzék edves olvasóm, hogy csatornába vezetem ; de itt oly sétáról van szó, melyet az idegen Párisban rendszerint meg tesz s mely e célra szolgáló sajátlagos kocsikon az aestetica minden sérelme nélkül történik.

E csatornák a város alatt 5 részre osztvák, 3 a Szajna jobb, kettő bal partján, ezek ismét kisebbekre, végre mind egy legnagyobbban öszpontosulnak, melyen a Menilmontant patakja foly keresztül. Hugó Viktor különben e tárgyat a »nyomorultakban« oly alaposan megírta, hogy regénye e részletéből az tökéletesen megismerhető.

E csatornák mindenesetre igen célszerűen építettek lehetnek, mert a városban a roppant népség dacára folyton jó tiszta lég van s a ragályos betegségek sem honosak annyira mint nálunk.

Nemkevésbbé érdekes földalatti látnivalók a **Catacombák**, hová évenként csak háromszor szabad a bemenet. E helyiség Páris közelében lévő nagy kiterjedésű régi kőbányák, hová a túltömött temetők-ből a forradalomban és azóta igen megszorodott emberi maradványokat össze hordták, körülbelől 6 millió halottat. 70 lépcsőzet visz különböző helyekről e rengeteg sírboltba, melynek több bejáratai a Barriére d'Enfer; Tombe-Isoire s Montsouris utcákban vannak. E földalatti folyósokban, hol annyi millió ember utolsó maradványa porladoz, a csontok szép rendben 3 méter magasságra, mint utcatorok felrak-vák s közbe három sor koponyával díszítvők, mely rémes vázépítmények néhol tágas tért hagynak halotti misék szolgáltatására; s egy patak folyja keresztül e szomorú helyet, lassú morájával egyedül jelképezvén itt még az életet. Pathologiai gyűjteménye mindennemű betegségben elhunytak idomtalan csont-vázaiból tanulmányra alkalmas. A főbejáratnál kápolna építtetik.

Közlekedés.

E városban mint képzelhetni, a közlekedés óriási. Ha kilépünk az utcára, a jövő-menők sokasága visz magával; — itt nem lehet össze-vissza menni, — hanem a fal felől menők, szélről pedig jövők közt találjuk magunkat, kik sodornak bennünket, s ha a kocsin akarunk átmenni s a rengeteg

mozgó sorfalat megszakítani, egy constabler intésére a kocsik megállanak s a már akkor tömeggé növekedett átmenőket szépen áteresztvén, int a kocsisoknak, s ezek aztán folytathatják utjukat. A szebbnél szebb magánfogatok száma sok ezerre mehet, bérkocsi 1000 van, melyek díja sokkal kevesebb a pestieknél, s napi tarifája reggeli 6 órától éjjeli 1-ig tart, óránként 1 frank 50 centmal, $\frac{1}{4}$ óra 50 cent. s ezentul soha sem bátorodik a kocsis valakivel gorombászkodni, minden kocsiállomásnál bureau levén, hol panaszt tehetni a kocsis ellen. Az omnibusoknak bizonyos megállapodási helyök van, a le- s felszállás végett, ott jegyek váltatnak, s ha egyszer a díjat a 25 cent. megfizettük, az egész várost végig kocsizhatjuk. Itt az omnibusok nagy, tisztességes kocsik, s előkelő emberek is belé ülnek, minden személy helye vaskorlással van egymástól elkülönítve, nehogy, mint nálunk, némely szerénytelen, kettőnek is elfoglalja helyét mig mások szorulni kénytelenek. Itt a bérkocsis és omnibuslovak jól táplált nagy állatok, s oly gebéket, mint Pesten s Bécsben egyet sem láttam, de még oly megbotránkoztató jelenetet sem, hogy az embertelen kocsisok, kiállott gebéiket holtra verik, mi valóban büntetésre méltó. A **chemin de fer de ceinture** az erődtmények mellett párhuzamosan az egész város körül vonuló gőz-pálya, reggeli 6 órától esti 10-ig minden félórán indul, s valamennyi vasuti vonalat összekötve majdnem mindenütt föld alatt megyen, csak néha kerülve mintegy lélekzet végett fölszínre. Kelle-

mes közlekedési módul szolgálnak a Szajna piciny gőzhajói is, s végre a 8 indóházról a városból reggeli 6 órától éji 1-ig minden irányban $\frac{1}{2}$ óránként induló vaspályák rendkívül előmozdítói e hangyaboly-szerű örökkön mozgó embertömegnek.

Használjuk mi is e közlekedési eszköz valamelyikét, s menjünk először is a **Jardin des plantes** szép állatkertbe. Ez angolosan parkozott, nagy kiterjedésű három főútra osztott, mindennemű fák különösen fenyűkben gazdag, lombos, árnyas, virányos kert, több csinos épülettel fűvészeti, földtani, ásványgyűjteménnyel s gazdag könyvtárral bir; legnevezetesebb azonban zoologiai muzeuma s azon ház, melyben **Buffon** a nagy természetbuvár élte végnapjait tölté.

Van itt nagyszerű növénygyűjtemény élő példányokkal, kezdve a fenséges pálmától, mely mintegy szépsége öntudatában büszkén viseli lombkoronáját, a legcsekélyebb bokrocskáig; libanon királyi cédrusától, s az illatozó sötét diodora szentelt fájától a gyászos cypresseig; a legbájosabb csodás szépségű virágtól a legparányibb s legigénytelenebb mohig. A kert egyik része gyümölcsös és orangeria, a másik az állatok számára tartatott fen, s az egészet vígan csörgedező patak folyja keresztül, melyen át számtalan hidacska vezet.

A nagyszerű állatgyűjtemény példányai közt leginkább megleptek a gyönyörű orosz lányok. Ezek a felvigyázó incselkedései által ingereltetve, parázs-kiut égő szemmel, felálló szőrrel, mint pusztai orkán

vagy felzudult vihar orditozásaikkal eget földet meg-rázkódtatának; s valóban reszkettem, hogy irtózatoss dühökben vasketrecöket széttörve, mindenkit összemarcangolnak.

A rhinoceros-pár rendkívül szép példányok; ezek a rutság, otrombaság s érzékiség megtestesült eszményképei, s non plus ultrái.

A **zoologiai** muzeum rengeteg sok minden közt érdekes anatómiai gyűjteményt is foglal magában. A kapubejárat alatt óriási bálnák s cetek csontvázai, körülbelől 10 ölesek. Van itt egy **inotherum**, minden létezett állatok legnagyobbjának, óriás példányu csontváza, mesés nagyságú indiai elefánt, 2 öles szarvas, megkövült **ichonosaurus**, a félig madár félig emlős **ornithorhynguek**, **echydnék**, **halytherummok**, **vesportilyonok** szárnyas és farkas majmok s más csodaszörnyek s vizözön előtti megkövült állatok csontvázainak rémséges sokasága. A mentoni barlangban talált s sziklák közül kiásott óriás ember megkövült csontváza; minden létező emberfaj koponyája, csontváza s mumiája; u. m. egyiptomi, perui amerikai s afrikai; minden létező nemzetek kitömött emberbőreinek gyűjteménye, s végre a **miloi Vénus** pandantjául a **perui Vénus**, rendkívüli rutsága miatt annak mindenben ellentéte, s annyira förtelmes, hogy a jelenlevő közönség legcivilisalatlanabb tagjai, e szépség példányát megpillantva, el nem fojtható hatóban törtek ki, miben a műveltebbek is szivökből osztozának. E gyűjtemény 25,000 darab preparatu-

mot tartalmaz, azt hiszem, a legnagyobbat Európában; azonban biz ott a parfümenek igen jó hasznát vehetni.

Bois de Boulogne. A boulognei erdő híres sétathele Párisnak, s bár az utóbbi mozgalmas időben sokat szenvedett és sok fát kipusztítottak, még jelenleg is nagy kiterjedésű gyönyörű liget. Utunk odáig szép kilátást nyújt; előttünk magaslaton a Mont Valerien, St. Cloud, Bellevue s Meudon erdőkoronázott helységek, legérdekesebb pontja pedig a volt híres zeneszerző **Rossini** villája.

Maga a liget a hajdani rouvrayi őserdők maradványából alakíttatott, sűrű berkek, vizesések, patakok, nyárilakok, vendéglők, egyszóval mindennel ellátott hely, mi a nagyvárosi kényelemhez szokott s élvezet kereső közönség kíváncsiait csak kielégítheti. Auteuil szép fekvésű városkát elhagyva, az ugynevezett »Mare d'Auteuil« lombos kis tóhoz, ettől nem messze a »nagy tó«-hoz érünk, mely gazdag vegetációjával, sokféle árnyalatot képező lombos fáival, a tó közepén emelkedő két kis szigeten »Châlet«-nek nevezett csinos svajci vendéglőjével, tulsó végén pedig mesterséges vizesésével e táj legszebb pontját képezi. Magasra felhalmozott sziklák barlangot alakítva adnak helyet a víznek, mely festői esésben tör utat magának s a magasból a mélybe zuhanva, búskomoly morájával a vidéket messze betölti. A sziklák felett örökzöld fenyők, távolabb vén tölgyek, lombjaikat fürösztő ifju fűzek s a vízben vigan

lubiczkoló szép hattyuk hallgatják a természet habár mesterséges de harmonicus örök dallamát.

A **Jardin d'acclimatation** a boulogni erdő egyik végét képezi, s legnagyobbyszerű gyűjteménynyel bir a különböző éghajlatok alatt létező hasznos növények s állatokból. A bejárattól jobbra mindjárt a selyem hernyók házát találjuk; innét nem messze a nagy-szerű volièreet vagy is röpdét a déli maradak számára, melyben szivárvány színű kis szárnyasok vigan ugrándoznak, a rubinpiros kis *sporothastes castanoles*, a gyönyörű *diamante moutecha*, a szép lilaszin *estralda granatina*; a piros fekete s fehér pettyes *sporogentis amandava*, a szép hófehér veréb piros csőrrel s lábakkal, a számtalan kolibri s más szemkápráztató szépségű madarkák, melyekben gyönyörködni sem győzünk; s melyek e nagy társaságban még a szabadság nélkülözését is alig látszanak érezni. Az ügyetlen *toucan toco*, szép flammingók s más gázlók bassinekkal ellátott házakban vannak. Érdekes a tyukház s fáczános, tojás kiköltő géppel: nagy-szerű a kérődzők épülete sok szarvassal. A kutyaház minden létező fajból bir példányokkal; ezeket nézni igen mulatságos, hogy unalmonban s tehetetlen mér-gükben miként ugatják örökké a jövő-menőket, némely emberhez hasonlítva, ki minden elébe kerülőt ha soha nem látta is meg szól s meg mar. Van itt nagy aquarium, édes vízi és tengeri állatok számára, köztök igen sajtáságos állatokkal, s ezeket tanulmányozni nagyon érdekes, de épen nem étvágygerjesztő.

Igy péld. a sôle tengeri halat pompás fehér s jóízű husáért igen megszerettem, midőn azonban az aquarium vizében idomtalan testével s kerek kidülledt nagy rut szemeivel lomhán uszkálni s a homokba heveredni láttam, oly undoknak tünt föl, hogy belőle többé enni nem valék képes min ugy hiszem ökéme nem busult szerfelett. A nagyszerű üvegház olvasó s étkező teremmel ellátott pompás épület, közepét kedves patakcsa folyja végig, partjain karcsu cédrusok, tetőig nyuló büszke pálmák, sötét cyprusok gazdag buja növényzete von sátozt fölöttünk s itt ott szikla oszlopok, árnyas barlangok messze tengereken túl, egy igézö kis világ közepére, a pyramisok hazájába vagy a Memnon romokhoz varázsolnak képzetünkben.

A kert széles utain furcsa látványt nyújt a szelid elefántokat, struczokat és girafokat paripák gyanánt szerepelve látni, a teve még le is térdel, hogy annál kényelmesebben ülhessenek púpos hátára; már ez aztán csakugyan a megtettesült szolgaság példányképe.

A Boulogne-i erdő körül sok szép villa emelkedik, legfigyelemreméltóbb a **Madrid** nevü várac s I. Ferenc idejéből, kinek korából ott egy tölgyfát ma is mutatnak; továbbá a szép sz. **Ferdinánd** kápolna, keresztet képező alakban göröggel vegyes bizanti stylben építve. Belseje az Orleansi »**Égalité**« herceg szép fekete márvány siremlékét őrzi, **Triquet**

mellette egy gyönyörű fehér márvány angyal szobra, a korán elhunyt **Mária** orleansi hercegnő műve.

Páris vidéke

E világváros kiegészítő részét képezik a körülvélt azon nevezetes helyek, várak s paloták, melyek vagy történelmi nevezetesség vagy más hírességük miatt tűnnek ki, s ezek megtekintését elmulasztani az utazóra nagy kár lenne.

Legközelebb van ezek közt **Vincennes**. E gyönyörű vár Fülöp Ágost alatt 1183-ban épült, s neki s a következő királyoknak lakóhelyül szolgált; utóbb azonban államfogház, porcellángyár, katonai iskola s végre fegyvertár lett. Legérdekesebb része azon három meter vastag fallal ellátott, 52 met. körületű 5 emeletes ugynevezett **donjon** négyszegű torony, mely annyi szerencsétlen politikai szenvedőt látott falai közt. Rostélyos kis szűk áblakából a kilátás megragadó, ez vala az idezárt szerencsétlenek egyetlen élvezete, kik közül nevezetesebbek: IV. Henrik király, a híres Condé herceg, a hatalmas Conti Henrik, kinek neje itt adott életet 4 gyermeknek, a nagy Condé, Longueville hercegek, Retz bibornok s Mirabeau, ki itt élte szerelme legszebb s halhatatlanságára legfontosabb napjait; híres könyvét az államfogházakról itt írta s végre a derék szép Enghien herceg itt öletett meg. I. Napoleon parancsára, kinek életén ez képezi a legnagyobb foltot.

Érdekesb részei : a **fegyvertár** ; a **kápolna**, mely 1370-ben épült s ujonnan kiigazitott gyönyörű goth épület, pompás homlokzattal, diszes gazdag ablakrózsák s faragványokkal, melyek mindnyája tornyocskában végződik, az egész valódi remeke egy kis miniature gothegyháznak. Legérdekesebb bensejében **Eughien** herceg szép siremléke, mit a napoleoni rozslélkiisméret, a közönség elől a sekrestyébe tétett félre. A vár vastag magas fallal van körítve sarkain hegyes kis tornyokkal. Híres még az itteni gyönyörű erdő, hajdan királyok vadászatainak színhelye.

Buttes chaumont rendkívül szép kirándulási hely már a természettől is sok kegyben részesült, mihez a művészet is bőkezűen csatlakozott, a szép Belleville-i hegyek csucsán emelkedik s az egész környékre gyönyörű kilátást nyújtva Páris méltó büszkeségét képezi. Pázsitos hegy tetején, park közepén csinos restaurant, míg a hegy legvégén művészi izléssel összeállított magas sziklacsúcs emelkedik, sötét barlangok csodás növényzettel, itt ott vizeséssel ; örök zöld repkény fonja karjait a sziklák barna csoportjára, melyek legtetejéből szökőkut gyanánt két felől, gyönyörű vizsugár ömlik le a mélybe, míg a visszaverődő napfény a gyémánt, rubint s a szivárvány ezer színeit játszva törlik meg minden cseppjében. A lefolyó viz a sziklák tövében patak gyanánt körül folyja s szigetté alakítja, mit gyönyörű filigrán vashid köt össze a parttal. A sziklacsoport legközepén végre a fivoli Sibylla templomának hű, gyönyörű másolata

emelkedik fehér márványból. E hely a természeti szépség s műízlés vegyítékének netovábbja; de, — Svájj egy-egy regényes vad sziklacsuccsa, sötét ösérdejével s rohanó vizzuhatagával, mit emberi beavatkozás nélkül egyedül isten keze alkodott, — talán-talán, még is csak szebb.

Versailles

méltó emléke azon kornak melyben épült, s mely mondhatni Franciaország legnagyobb legdicsőbb korszaka a XIV. Lajosé volt. Itt minden az ő szellemét leheli, nagyságát hirdeti, még ő maga is, nagyjainak s dicsőinek közepette, mintha királyi pálcájával, dacolva halál- s évszázadokkal, megörökíteni akarná a multat, vagy visszavarázsolni azon kort melynek napja, fénye volt.

Versailles a francia nemzet classicus földje a világ legelső történeti muzeuma mely az ország legdicsőbb emlékeit magában foglalja. E gyűjtemény alakítását Lajos Fülöp kezdte, III. Napoleon pedig folyton gazdagítja. A versailles-i palota a királyi lakok legimposantabbja, valóban királyokhoz méltó. Első ura Versalis Hugó bizonyára nem képzelte, hogy egykoron egész Európa ide fog zarándokolni, meghajolva a nagy király előtt, s hogy ünnepélyek s multságok zaja, Bossuet s Massillon szónoklatai, a pompás templom orgonájának imposans harmoniája helyettesidendi egykori kis kápolnája csengetyűjének

hangjait, mely csupán az angyaliüdvözlet óráiban zavará a völgy magános csendjét.

Először **XIII.** Lajos építtetett itt jelentéktelen vadászkastélyt, mit **XIV.** Lajos atyja iránti kegyeletből meghagyván, mellé pompás nagyszerű palotát emeltetett.

E palota **Levau, Mansart, Gabriel s Leroy** építésszek műve, közép s két szárnyépületből áll, a városra néző frontja kevésbbé szép, mint a kert felőli. Tágas udvara szép vasráccsal van körülkerítve, s itt **XIV.** Lajos fehér márvány lovagszobra áll **Petitot**-tól 16 leghíresebb nagyjainak szobraitól környezve. Jobbra a kápolna, e mellett az ugynevezett márvány udvar, a színelőadások helye, hol **Molière, Racine** és **Quinault** dicső darabjaikat előadák, minthogy a színház sokkal későbbén épült. A palota külső díszét a sok cifrázaton kívül szobrok s allegorikai alakok képezik. A torony órája a hagyományos szokáshoz hiven 3-szor állíttatott meg, **XIV., XV. és XVIII.** Lajos halálakor; még pedig ez utóbbi alkalommal talán utószor. A jelenlegi kápolna a hajdani szép **Thétis** barlang helyén **Maintenon** asszony vallásos buzgalma következtében épült s **Mansart** utolsó műve lett. E goth stílusú kis templom körül 28 szobor díszelg, belseje márvány, fresco- s 'aranyban tulgazdag, a szobrászati munka leginkább **Coustoué** a főoltár fölött **Jouvenet** legremekebb műve: »a szentlélek megjelenése«; ezzel átellenben emeleten a királyi karzat. Az ülések mind piros bársonyból valók gazdagon aranyozva. E

kápolna sok dicső jelenetnek volt tanuja ; itt keltek össze XV. Lajos leánya a spanyol infanssal, fia a Dauphin a spanyol infansnővel s XVI. Lajos Marie Antoinette-el. E pompás imahelyen sokszor az isteni hatalom is eltűnt a földi hatalom s az etiquette aprolékoskodásai alatt.

A **színház** XV. Lajos Pompadour asszony kedveért építteté e palotához méltó fénynyel **Gabriel** művészi keze által, kinek halála után **Leroy** végezté be. A menyezet **Briand** s **Durameau**, a féldombormű pedig **Pajou** műve. A színház belseje veres bársony s arannyal diszített, XVI. Lajos s Marie Antoinette egybekelése alkalmával nyitattott meg nagy pompával. Előcsarnokában Molière, Racine, Lafontaine Quinault, Lulli, Lesage, Gluck, Beaumarchais, Gretry Ducis és Baillot mellszobrai állítvák föl. Jelenleg nem a muzsák játszai kedvteléseinek, hanem a törvényhozás komoly kötelességeinek szolgál, a nemzetgyűlés összejövetelei tartatnak itt, hol a jelenlegi publicistai élet néhány kitünőségét láttuk, a csunya kis **Louis Blancot** s a férfias félszemű **Gambettát** s másokat. Szónoklataik tul élénkek, minden legegyyszerűbb előadást fontos taglejtéssel s pathossal kísérnek, aztán a szónokokat meg is tapsolják, miáltal az méltóságából igen sokat vesz s comediaszerűvé válik.

A palota belső berendezése s diszitése a külső nagyszerűségnek megfelelő. A termek plafondjai **Lebrun**, **Jouvenet**, **Lafosse**, **Noel**, **Coypel**, **Mignrad** mesteri

freskói diszítik; **Coysevox, Girardon, Coustou, Legros, Tuby, Marsy** szobrászok pedig márvány diszítések s szobrok által halhatatlaníták nevüket. Kép- s szoborgyűjteménye egyetlen a maga nemében s az egész francia történelmet felöleli. Lássuk legelőbb a földszint nevezetességeit :

A **szobrászati** művek száma itt százra megy, s **Barre, Bourdin, Juste, Bontemps, Pilon**-tól vannak; legkitünőbbek: Aragoniai Isabella francia királyné, Navarrai Blanca IV. Henrik nagyanyja; Duguesclin Bertrand; Bajor Isabeau, királyné, V. Ferdinánd spanyol király s Castilliai Isabella, II. Henrik, Medicis Katalin; Poitiers Diana, Bouilloni Gottfried; Baudoin szobrai. A hires **marchallok connetable-ok és admiralisok** termeiben, ezek szobrai s a csatatéren elesettek mellszobrai vannak. E terem szomszédságában szurta még Damiens XV. Lajost, midőn éppen kocsira akart ülni. A **királyok terme**, francia királyok arcképeit foglalja magában Dagoberttől kezdve I. Napoleonig, mellette nagy előcsarnok írók s művészek mellszobraival. Déli része termeiben: Castillei Blanca; a szép s kedves Sorel Ágnes, a szerencsétlen V. Károly kedvese s jó angyala, Guise Henrik herceg, Lescinsky lengyel király; nagy Condé és a derék Enghien herceg arcképei vannak; s XVIII. Lajos, I. Ferdinánd, Lajos Fülöp s Mária Amália királyné szobrai. Poitiers Diana siremléke Anet kastélyból hozatott ide, ki II. Henrik kedvese, igen kapzsi rosz jellemű, de rendkívül szép nő volt.

Gallerie Napoleon, a császár szép szobrával s csataképeivel. Josephine, Hortensia s a császári család tagjainak arcképeivel. Az utolsó előcsarnokban híres emberek szobrai vannak.

Az első emelet nevezetesebb szobrai: Rabelais, l'Hopital, Mazarin. Az előteremből lépcsőzet vezet 100 szobába, melyek hajdan udvarhölgyek s tisztek lakásául szolgáltak, jelenleg érdekes történelmi arcképgyűjteményt tartalmaznak. Itt legérdekesebbek: IV. Henrik, Medicis Katalin, Erzsébet angol királynő II. Fridrik, az érdekes híres és fellengző M-me Roland s a bájos szende, nemeslelkű Corday Sarolta, mindkettő a forradalom áldozata, Hauertől; **Gérard-tól** 88 kép, melyek közt. M-me Tallián híres színésznő, M-me Récamier salon s társaséleti nevezetesség és Visconti, legérdekesebbek. Itt vannak a királyi hercegnők s különösen legutóljára a M-me Elisabeth által lakott termek, falai a francia történet nevezetes mozzantait ábrázolják. Innét azon legnevezetesebb **Gallerie des batailles**-ba nyitunk, melynek hossza 120 m. s melyben csatatéren elesett 82 tábornok s hős mellszorain kívül híres festőktől számtalan pompás csatakép van. A 90-ik M-me de Maintenonnak volt lakó a mellette levő pedig hálóterme, itt szokták tölteni az estéket XIV. Lajossal s miniszterével a legfontosabb államügyeket végezve, jelenleg csataképek diszitik. A 97-ik terem XIV. Lajos billard-terme, ki szenvedélyes játészó, de fősvény fizető volt. X. herceg egy megjegyzésére ki arannyal fize-

tett, azt felelé a király: »Bocsánat herceg, ön saját aranyával én az egész világ pénzével játszom.« 103-ik XIV. Lajos cabinette-je volt, Maintenon asszony arcképével. Az óra-terem e király kedvenc lakó szobája, 107-ik XV. Lajos háló és halotti szobája, 108-ik XIV. Lajos tanácsterme, mellette a fontos paróka-terem, a király t. i. minden foglalkozásához különböző állhajat viselt. E teremről szintén van egy adoma. A királynak értésére esvén, hogy Moliére komornyik társai részéről lenézést tapasztal annyira, hogy azok véle egy asztalnál étkezni sem akarnak, egy este a nagy író megcsolítá, kérdezvén, ha éhes-e, mire rögtön estelit rendelt s Moliére-t maga mellé ültetvén önmaga szolgálta ki, aztán bizalmasabb udvaroncát hivatván mondá nekik: »A mint látják, Moliére-t jól akarom tartani, mert komornyikjaim őt nem tartják magukhoz eléggé jó társaságnak.« Természetes hogy aztán mindenki sietett, mikor csak a király körüli szolgálat reá került, a híres író meghívni asztalához. A 109-ik terem volt a nagy király legkedvesebb szobája, itt dolgozott, fogadott, itt történtek a legnevezetesebb tények, itt nevezte ki unokáját az Aujou-i herceget spanyol királyá, itt halt és itt halt meg, 1715-ben sept. 1-én. Mire az első kamarás az erkélyre lépve egy vesszőt tört el mondván; »A király meghalt!« s utána másikat vevén kezébe folytatá: »Éljen a király!« Ez erkély még ama szerencsétlen okt. 6-iki eseményről is nevezetes, hogy a népzavargáskor a királyné oda lépett ki. Az előbb

emlitett terem plafondja 4 szent s két arcképet az ágy menyezete pedig Ábrahám áldozatát ábrázolja. E bibliai és szent alakok Maintenon asszony befolyásának köszönheték befogadásukat, ki az előbbi világias mithologiai disztiményeket mind szentekkel s erkölcsösökkel cserélte föl. A pompás aranyos ágyat drága himzetű piros bársony takaró fedi, két felől egy-egy szent kép az olasz iskolából, családi arcképek s XIV. Lajos medaillonja viaszból. E terem mellett van a híres »salon de l'Oeil de boeuf« mely nagy kerek ablakáról neveztetett így el; e terem hajdan a király megjelenésére váró udvaroncok gyűlhelye volt, s népekre kiható számtalan fontos ott készült cselszövényről lett nevezetes. Diszitése igen szép, XIV. Lajos családját ábrázoló képekkel. Innét több termen át a király ebédlő csarnokába jutunk. Az asztal körül 14 testőr állt, kapitányuk pedig a király hátamögött, a szolgálattevő kamarások az étkeket a király jelenlétében előbb a testőrökkel izlelteték meg; az asztal mellett elhaladó tartozott magát a király előtt mélyen meghajtani ép úgy annak ágya előtt is.

E csarnok a királyné 12 csataképpel diszitett pompás márvány lépcsőházába nyílik. A lépcső fehér, a karzat fekete, a falak tarka márványból vannak, gyönyörű joniai fehér márvány oszlopokkal s rendkívül szépen faragott aranyozott ajtókkal. Innét a királyné testőrei szobájába nyitunk; hová okt. 6-án a dühös nép a királyné elleni szitkok s fenyegetések közt betódult; egyik testőre Varicour a királyné ajtaját

védelve megsebesített s elhurcoltatván az utcán lefejeztetett; Durepairet ott a hely színe ölték meg, Miomandre a királyné termébe bekiáltván: »Mentsék meg a királynét!« az ajtót hirtelen bezárá s a rá zudult nép csapásai alatt szintén csakhamar kiadá lelkét, a királyné e három hősies ifju feláldozásának köszönhető, hogy ezalatt megmenekülhetett s a nemzetőrség a népet a palotából kiszorítá. E terem gyönyörű freskókkal diszitett. 116-ik vestibuleben diszebédok szottak nagy pompával nyilvánosan tartatni, mely alkalommal a kamarások minden tisztességes embert bebocsátottak, mi az uralkodókra szerfelett fárasztó, a népnek ellenben rendkívül érdekes s mulatságos látvány volt.

A 117-ik a királyné gyönyörű elfogadó terme volt, több arcképpel, szomszédságában háló szobája, melyben Maria Theresia s Maria Lescinska meghaltak, V Fülöp spanyol király s XV. Lajos születtek, Mária Antoinette pedig 1789-i okt. 6-ig lakta.

A nagy diszterem Gallerie des glaces, pompájára nézve egyetlen a maga nemében, 73 m. hsszu, 10 széles, 17 nagyszerű ablakkal s oszloppal. Óriási tükrei, gyönyörű szobrai domborművei, márvány, arany diszitése, a legimposantabb hatást idézik elő. Vegyük hozzá még, hogy antik szobrokkal, asztalok, gueridonok, massiv ezüst candelaberek s más értékes disztményekkel legfényesebben volt berendezve, képzelhetjük az összes benyomást, melyet különösen disztfogadtatások s nagy ünepélyek alkalmával előidé-

zett, midőn XIV. Lajos nagyjainak közepette az idegen uralkodók követeit s azok hódolatait fogadá. A menyezet festése **Lebrun** mesteri műve, 6 nagyszerű allegorikai képben XIV. Lajos dicsőítését sőt istenítését a többi nemzetek megaláztatását ábrázolja. Valaki azt jegyzé meg, hogy ez ábrázolásokhoz nagy mérészség kellett mert ágyulövéseket is vonhatott volna maga után. **Lebrun** genialis művei legrajon göbb dicsénekek, melyek valaha hangoztattak s ha kiábrándult jelen realisticus nézeteinkkel tulságos és istenítő hizelgéseit kárhoztatjuk is: el kell ismerünk, hogy ily hatalmas és valóban fenséges uralkodót s az akkori szellem et csak ily zsarnokság alatt fejlődött művész örökithetett meg élethűn.

A király elfogadó lakosztályát még 3 kisebb terem egészíti ki. Az elsőnek menyezete ép oly hizelgő mint a nagy teremé: **Frankhont** sisakkal ábrázolja, egyik kezében villámot, másikban paizst tart XIV. Lajos babérkoszoruzott arcképével; a szögletekben: a haragra gyult *Bellona*; térdelő *Germania*; villám által sujtott *Holland* s a kétségbe esett *Spanyolország*. A kandalló fölött **Coysevoxe**-nak a királyt lóháton ábrázoló hires reliefje, mely előtt I. Péter cár is bámulva állt meg. Az ezután következő salon d'*Apolon* volt a tronterem, diszitése **Lafosse**-tól, a képek **Van der Meulen**, **Lebrun** s **Yvart** művei. A szomszéd teremben XIV. Lajos halála után koporsója közszemlére tétetett ki. A salon de *Mars* kisebb ünnepek, tánc és zeneestélyek terme volt; a következők

egyikében a **gráciák** gyönyörű szoborcsoporthozata látható, a salon d'Hercule plafondját **Lemoine** legnagyobb szerű műve díszíti, 140 mithologiai alakkal. A 130-ik és 31-ik teremben **Horace Vernet** híres szép képei vannak. E gyűjtemény egyik legérdekesebb pontja a 138-ik vestibule, **Bosio** rendkívül szép szoborcsoporthozatával, de még ennél is érdekesebb az 1864-ik számú, »d'Arc Johanna« márványszobrával, **Mária Orleansi** hercegnő művével. Fülöp Lajos e kitűnő szellemű leánya 1813-ban Palermóban született; hol szülői akkor szerény körülmények közt éltek. Gondos nevelésben részesült ugyan, mint Lajos Fülöp minden gyermeke, hanem lánglelkét s művészi hivatását szülői s nevelővéje nem ismerték föl. A jelen gyönyörű szobron s a nagybátyja siremlékét díszítő főntebb említett angyalon kívül legkitűnőbb művei még: »Egy Peri a megtérő bűnös könnyeit a teremő lábaihoz teszi,« és Schillernek e jelentőségteles szavakat mondó zarándoka: »Und das dort ist niemals hier;« mely művek emelkedett szellemről, érzelemgazdagságról s valódi művészi ihletről tanuskodnak. Hogy lelke magasztos képzelmeit megvalósíthassa, sok éjet s napot áldozott, bár egészen művészetének élhetett volna! Azonban, sorsa előítéleteit s szülei óhajátását teljesítenie kellvén s hogy ezeknek eleget tegyen, 1837-ben a württembergi herceghez kelle nőül mennie s e lépésével művészi életének véget szakítnia. De mint minden magasztos és kitűnő, boldog ő sem lehetett, életet a sors keserű

próbákkal, szenvedések láncolatává tévé, míg végre 39-ben tűzvész alkalmával lett meghülés következtében kimult az alig 26 éves hercegi művésznő, kiben a század ritka tehetséget, valódi fenséges jellemet veszített. **Fia, Fülöp, Albrecht főherceg** leányát bírja nőül.

Versaillest nem szemlélhetni hidegen, megindulás nélkül. Hisz annyi szép, magasztos emlék van itt össze halmozva, hogy a civilizált világnak s főkép a franciának méltóbb zarándokhelye ez hol lelkesedest s hazaszeretet merithet lankadó lelkének, mint az arabnak Mekka a proféta sirjával! Egy világa a rendkívülinek, mely elbűvöli s megszádití képzetünket. **Vernet, Ary Scheffer, Signol, Delacroix**, híres férfainak hölgyei s elesett hőseinek világhírű képcsarnoka s szoborgyűjteménye, kétszeresen hirdeti frankhon dicsőségét; az üres termek is, egykoron annyi nagyság s hatalom tanui jelenleg is még viszhangozzák azt. S nem csodáljuk e XIV. Lajos teremő lelkét, ki mindennek ragyogó napja, félistene volt?

Itt tartattak azon mesés fényű ünnepek, midőn a világ nagyjai a király dicsőségének s nagyságának keretül szolgálni s meghódolva tömjénezní összesereglettek. E termek látták a hatalmas uralkodót Európa sorsa fölött határozni s annyit élni, hogy végre majdnem testi halhatatlanságában is hihetett, míg tőle a szerencse egyszer csak elfordulván, csapás csapásra következék s a titán lesujtva, testben lélekben megtörve, kétségbe esve, kiadá lelkét.

Később Marie Antoinette mindenkit elbűvölő szépsége uralkodott itt a szünet nélküli élvezetekben, diadalait ülve az örömnék, fénynek s boldogságnak. Akkor nem gyanítá, hogy annyi bánatot, durva bánatalmazást s szörnyü halált kellend szenvednie !

A nagy forradalom kezdetének előjátéka mondhatni Versaillesban folyt le; XVI. Lajos ide hívta össze a rendeket; itt van s ma is látható ama híres lapdajátszó terem, hol a gyülesteremből kizárt képviselők összegyűlvén, Mirabeau a királynak udvarmestere által ama hatalmas szavakat megüzenteté, melyek egész franciaországot gyújtó szikraként lángba boríták: »Mondja meg Urának, hogy mi itt a nép akaratából vagyunk s csak szuronyok hatalmának engedünk!«

A színház, mely a francia költészet fénykorában, deszkáin annak classicus termékeit nemcsak halhatatlan íróktól, hanem királyok s királynék közreműködésével is látá játszani, 12 évvel később vagyis 1789-ben a XVI. Lajosra oly végzetteljes híres banquettnak is színhelye volt, mely családjával a megsemmisülés örvényébe sodorta. Azon banquettn volt ez, mit okt. 5-én a testőrök a flandriai ezredek kedvéért adtak s a későbbi tragicus történelmi eseményeknek indoka lön. A hölgyek szép szemei, a bor s zene a fiatal tiszteket annyira feltüzélé, hogy midőn a királyi család a bájos királynéval a páholyban megjelent s a zenekar »oh Richárd, oh én királyom!« dallamot kezdé játszani, a lelkesedés tetőpontra

emelkedett s a tricolor kokárdák helyett a bôurbonokét tûzve fel, a királyi családot szûnni nem akaró éljenekkel fogadták, mire az elérzékenyült királyi család távoztakor kardjaikat kirántva a király s háza iránti hûségre s ellenségeinek kiirtására megesküdtek. E banquet hire elferdítve s nagyitva érkezett Párisba, hol akkor éhség s elégedetlenség uralkodott s a mozgalom naponkint növekedett, mig okt. 5-én nyílt lázadásban tört ki.

A nép dühét különösen az fokozá, hogy e banquet hireiben maga s a nemzetgyûlés elleni fenyegetést vélte találni, s a külvárosok irtózatossöpredékével egyesûlve, óriási bandává növekedve, a legborzasztóbb fenyegetések s szitkok közt vonult utcáról utcára s mindent szétrombolni s öldökölni akarván, érkezett Versailles királyi udvarába. A királyné e borzasztó tömeg láttára, gyermekeivel az erkélyen megjelent, mire a szörnyek sziveiket megindulni érezvén kiálták: »Pas d'enfant!« a királyné szörnyet gyanítván, elszánt áldozatként távolítá el gyermekeit s egyedül állt meg a nép boszuja előtt. Végre Lafayette, szónoklatának mindenható erejével ez irtózatossöcseléklet lecsendesíté, s midõn »a király Párisba!« — kiáltásra az erkélyen ez is megjelent, azt válaszolván: »hogy neje s gyermekeivel el fog menni, legdrágább kincseit jó és hû alattvalóira bizván;« mely mondást a rettenetes végzet ugyancsak keserûen gunyolá ki, mi e nagy nemzet dicsõségén örök szennyfolt marad; a királyi család egy óra mulva csak-

ugyan elhagyá Versaillesst, hogy ott maga után talán örökre némaságot s halotti nyugalmat hagyjon hátra.

Ha ennyi dicsőséget, nagyságot letűnni látunk, meg kell vigasztalódnunk legszörnyebb bánatunkban is, látva hogy semmi sem állandó, a boldogság s öröm ép ugy nem, miként a szenvedés és fájdalom. »Csak a természet nem változik, csak a nap nem veszi fényét ennyi kinok fölött, míg a parányi emberfaj küszdődik, gyülöl, sirjába száll, hogy a földet testével termékenyítse.«

A rendkívül nagyszerű kert, ez örök emlékü palotának méltó kerete, **Lenôtre** terve szerint a kertészet valódi műremekéül készült; a harmonia, mely az architecturái törvények szerint közte s a körülötte elterülő épületek között uralkodik, elragadóvá tesz. Francia izlés szerint egyforma térségekre osztva, néhol szabad partiákat hagyva, az alantabb helyek gazdag vegetációjával, virágágyai, fűszőnyegek, porondos széles egyenes utjai, bokor alleé-i, gyönyörű szökőkutjai s számtalan szobraival legnagyobbyszerű hatást eszközli. Ez azon egyetlen hely, mely a hajdani finom udvari élet jellegével teljesen öszhangozva, csorbitlanul reánk fenmaradt. A kert szökőkutjait, érc műveit-szobrait **Keller**, **Aubry** s **Roger** készíték hogy maguknak emlékoszlopot emeljenek. A nagy kiterjedésű park végében **Trianonnak** nevezett két kis kastély emelkedett, egyiket **XIV. Lajos** alatt antik stilben márványból **Mansard** építé; a másik, egyszerű kis pavillon, **XV. Lajos**

alatt készült. E két kastély angol izlésű kertjével Marie Antoinette kedvenc mulató helye volt, hol a művészet minden mesterkéeltséget kerülve, oly finom izlésbe burkolódzék mintha csak finomított természet s nemesített falusiasság volna. E kert sűrű berkeiben kíváncsi szemek elől elrejtve, gyönyörű kis tó partján, költői képzelődés ábrándjai szerint, mintha csak Geszner parasztjai építették volna, elragadó szépségű kis falu emelkedék, malommal, csürrel, majossal s néhány parasztházzal, a legkedvesebb egyszerűséggel berendezve. Mily ellentét! a legfényesebb királyi udvar közepette a legbájosabb idyll! a legridegebb etiquette mellett a természet költészete! A király s királyné az udvari ceremóniák feszetségét levetkőzve, legkedvesebb mulatságul alakoskodást gyermekjátékot választva, a király molnárnak a királyné pedig pórónőnek öltözött, s így töltöttek napokat legbizalmasabb hozzátartozóikkal. A trianoni bájos pásztornők s parasztnők **Watteau** halhatatlan ecsetje által megörökítve innét vették eredetüket s most is fiatal hölgyek kedvenc costume jét képezik. A forradalom mely annyi sok más szépet, ugy ezt is elpusztítá.

Versailles nymphája! tedd le koszorudat, lantodat; társnőid, e vidék istennői eltávoztak s berkeik üresen, elhagyottan állnak. Zephir hiába üzi árnyukat, Auróra hiába koronázza dicsfényével elhagyott tanyájukat; nem fognak visszatérni soha. Örömda-

luk, vidor nevetésük elhangzott, könnyü szellemtancuk, bájos alakjaik eltűntek s e táj bűvös szépségére a némaság s halál terjeszté ki uralmát, nyomasztólag nehezülve a képzelődés szárnyaira; hiába keressz itt már örömet s életet, kihaltak; menj te is — menj, boldogabb vidékre!

St. Cloud. Az egymást felváltó királyi családok az elhunytak dicsősége iránti féltékenységekben a letűntek palotáiban, nem érezhettek magukat jól, így a Napoleonok sem ama helyeken, hol őket minden a Bourbonok fénye s nagyságára emlékezteté. I. Napoleon sok királyi lak között válogathatván, az elsőset St. Cloudnak adá.

Már II. Henrik alatt is létezett e kastély, III. Henrik pedig 1589-ben Clement Jakab által itt gyilkoltatott meg. Később pénzemberek birtokába került, míg XIV. Lajos által ismét visszavásároltatott ki azt testvérének az orleansi hercegnek ajándékozá s I. Péter cár is itt lakott fraciaországban létekor. 1799-ben a forradalom bukásának volt színhelye, midőn Napoleon a népgyűlés utolsóit innét szétkergeté, s talán mivel a szerencse oly kegyteljesen reá először itt mosolygott; St. Cloudot uralkodói fénynyel berendeztetvén, kedvenc nyári lakóhelyéül választá, s itt kelt is össze Mária Louisa főhercegnővel. III. Napoleon, talán nagybátyja iránti majmolásból szintén itt lakott. E kastélyt XIV. Lajos alatt **Mansard**

egészen kiujtá, kertjét **Lenôtre** tervezé s az remeknek tartatik, már fekvése is elragadó, gyönyörű erdős magaslaton a Szajna partján; legnevezetesebb pontja a híres cascade és Demosthenes lámpája.

Ide közel esik **Meudon**, melynek szép kastélyát III. Napolen öcscsének a hercegnek ajándékozta. E palota szintén magaslaton fekszik, pompás kilátással a Szajna-völgyre, a körülötte elterülő nagyszerű erdőség hajdan királyok kedvenc vadászóhelye volt.

A francia uralkodók számos mulató helyei közül Páristól **Fontainebleau** esik legtávolabb. E már VII. Lajos alatt is királyi lakot leginkább I. Ferenc építteté.

Történelméhez sok regényes sőt borzalmas emlék fűződik. Itt halt meg IV. Fülöp s itt született III. Henrik és XIII. Lajos; IV. Henriknek pedig kedvenc mulatóhelye volt, vadászhatván a kastély körül 10 mértföldnyi erdőrengetegben, nemcsak, de a bájos Estrées Gabrielle-el is itt szokván találkozni. E király Valois Margittól ennek kalandos élete miatt elvált hogy a kedves szende Gabriellét trónra emelhesse. Összekeelésük ellévén határozva, a király kedveset, Zamet zsidó megbizottjához Párisba küldé ki azonban felbéreltetvén, Gabriellát narancscsal megmérgezé. Christina svéd királyné is franciaországban volt tartzkodásakor St. Cloudban lakott, sőt főlovászmesterét Monaldeschi] marquist minden néptörvény ellenére önkényesen, itt, a híres »gallerie des cerfs«-ben féltékenységből lefejezteté. A francia nép

e miatt annyira felzudult ellene, hogy nyilvánosan három hóig nem mutathatá magát. E kastély később szintén nagy szerepet játszott. XIV. Lajos Montespan marquisonőnek ajándékozá; XV. Lajos pedig Dubarrynak. Napoleon itt mondott le, s Elba szigetről visszatérve ide vonult ismét be. A palota terjedelmes, de annyszor lett építve hogy majdnem minden időszak izlését magán viseli. Termei telvék régiség, történelmi emlék, sok értékes kép s gazdag könyvtárral. Legnevezetesebb azonban parkja s azon nagyszerű erdőség, mely a királyokat vadászatra ide vonzá. Vidéke rendkívül regényes, a természet mindent megadott mihez aztán a művészet is bőkezűen csatlakozott. Sziklái a táj legelragadóbb részét képezik s egyszersmind a párisi híres kövezetet szolgáltatják s így kétszeresen értékesek.

St. Germain en Laye szintén a nevezetes királyi kastélyokhoz tartozik Páristól $1\frac{3}{4}$ órányira van, szép erdős lombos vidéken. A kastély várszerű fölötte érdekes épület, vastag körfallal, tornyokkal, felvonó hiddal, sok apró udvarral, nagyszerű terraszzsal. melyről pompás kilátás nyílik. Déli részében IV, Henrik pavillonja van, hol XIV. Lajos született. Később politikai fogház lett, most egészen lakatlan s celta-gyűjtemény] figyelennreméltó muzeuma. Szép parkja azonban az elhagyottság bélyegét viseli magán.

A vidéki nevezetességek közt **St. Denist**, a francia királyok temetkezési helyét utóljára hagytuk, az ural-

kodók lakóhelyeit elsorolván, illik utolsó nyughe-
 lyükről és megemlékeznünk. E városka Páristól vas-
 pályán 1 negyedórányi távolban, lapályos vidéken fek-
 szik, s egyetlen nevezetessége székesegyháza, mely
 nevét St. Dénes-től, Páris védszentjétől nyerte, kit
 a lengeda szerint a montmartre-i hegyen a pogányok
 lefejeztek, ki azonban fejét hónaalá véve, elsétált St.
 Denisbe, hol azután eltemették és sirja fölé kápolnát
 emeltek, melyből a későbbi nagyszerű goth egyház
 sz. Lajos alatt épült. Nevezetes tény a történetből az
 is, hogy IV. Henrik itt tért át a katholika vallásra.
 E templom a forradalom alatt az »ész« istenségnek
 volt székhelye, kit nagyszerű ünnepélyességek közt
 iktattak be e templomba. A forradalmárok gyűlölété-
 nek kiváló tárgya volt, különösen azért, mert ős idők
 óta a királyok hamvai itt pihentek, s azon idő má-
 niája szerint az élőket kiöldösni, a halottakat pedig
 sirjukból kizavarni, hamvaikat szétszórni kellett; így
 tettek St. Denisben is, legrégibb, legtiszteltebb kirá-
 lyaik koporsóit összerombolták, hamvaikat szét-
 szórták s a mit a tömeg el nem pusztithatott s hord-
 hatott, egy közös sirgödörbe vetették. Robespierre
 ez egyházat leromboltatni s a földszínével egyformá-
 vá tétetni rendelte, ólom fedelét le is szakíttatván
 golyókká önteté. Napoleon ismét helyre igazítá,
 XVIII. Lajos pedig elődei csontjait nagy pompával
 téteté vissza St. Denis ősi sirboltjába, hová később a
 Magdolna temetőből XVI. Lajos és Marie Antoi-
 nette hamvait is 1815-ben elszállíták, ideiglenes sir-

jok helyén pedig a szép Chapelle expiatoire-t emelék. Ide temették X. Károly s XVIII. Lajos és I. valamint III. Napoleon is itt ohajtottak nyugodni.

A commune ideje alatt ismét sok zaklatásnak volt kitéve, azonban jelentékeny sérülést még sem szenvedett.

Ezen egyház egyike a legszebb góth épületeknek, frontja gazdagon diszitett hajó s homlokzatból áll, melyből két csúcsíves apró tornyokkal ékesített torony emelkedik a magasba. Szép faragvánnyal elhalmozott három portale vezet kereszt alaku belsejébe, chorusa nagyszerű, legfőbb nevezetességét azonban a sok szép királyi siremlék képezi, melyek közül több elpusztult, sok megsérült, nagyrésze azonban sértetlen. Legszebb ezek közt egy kápolnában XVI. Lajosé s Marie Antoinetteé, mely fehér márványból a modern francia szobrászat mesterművei közé számíttatik. Dagobert, Chilperik fia volt az első ide temetett király 580-ban.

A templom közelében van az 1801-ben Napoleon által alapított növelde a becsületrend lovagjainak leányai számára. E növeldét XVIII. Lajos hozatta ide Ecouenből. Az intézet zárdaszerű ódon épület, szellemi tekintetben pedig előítéletes, vakbuzgó, egészen a zárdák elveiben.

Említést érdemel még Páris környékén Montmorency, mit az utas megtekinteni el ne mulasszon. Gyönyörű vidéken hegytetőn épült kis város ez, a lábainál elterülő bájos völgyben Rousseau tölté az ugy-

nevezett »Eremitage« magános lakban, életének azon nevezetes időszakát, midőn »Emilt,« a »Nouvelle Heloïsát« s a »Confessions«-t írta. Az általa lakott házban jelenleg bort mérnek, egy babérfát, melyet ő ültetett s egy követ, melyen ülni szokott, mutatnak itt a híres író emlékeiből, kinek művei tulszárnyalják az idöket és vészeket, hervadatlan babért s halhatatlanságot füzve számára halotti koszorúba.

Szokások.

Mielött ez igénytelen sorokat bevégezném, elnem mulaszthatom a Párisban divatozó szokásokat elmondani.

Elöször is a vendéglökben uralkodó sajátságokat sorolom elő. A szobák berendezése itt következő: az ágy, mosdó s öltözö asztal fogassal elfüggönyözött külön fülképen áll, minélfogva abban bárkit elfogadhatni; a főhely itt a kandalló közelében van, hová a pamlagok s karszékek is állitvák s a francia kedves vendégét a tüzhöz ülteti. Bár Párisban oly hideg mint nálunk nem szokott lenni, e kandallók még sem melegitik be jól a szobákat, hacsak egész nap nem ég a tűz, mert a kandallók légvonata oly nagy, hogy még egyfelöl süt, más oldalról hűti az embert. Egy magyar ismerösünk figyelmeztetett, hogy tüzet ne rakassunk, ha nem akarunk — megfázni. Itt a szekrények többnyire falba alkalmazvák, mit practicusnak igen, de kényes izlésűnek nem

mondhatok. Az ágyak oly nagyok s szélesek, hogy egész család is elférhet bennük. Az egyetlen vánkos lőszörből diván párnaszerű hengeralaku, mi az óriási lepedő alá tétetik; a paplant lepedők közé tett szőr takaró helyettesíti, mit minden oldalról keményen leszorítanak hogy csak a fej felől lefekvéskor kissé felhuzván, bujhatunk a takaró alá, s annyi lepedőbe van az ember burkolva, hogy valóságos halotti leplek közé fáslizott numiának képzelheti magát. Toll az ágyakban csak kivételesen létezik, sőt a piciny gyermeket is csak vékony paplanba takarják. Némely alföldi gazdasszony torony magasságra felhalmozott ágya jutott itt eszembe, mely pehely tengerbe ha belé fekszik az ember, dereka fenekig lehalad, az orra pedig lábaival ér össze ez izzasztóban. A két rossz közül ez utóbbit semmi esetre nem választanám.

A francia reggeli, melynek ideje 9-től 12-ig tart, kávé, chocolate vagy theából, vajjas kenyérrel, tojás, sült hus s csemegéből áll. A kávéházak elegans reggeliző helyek, de ki olcsót keres, a **Cremeriek** kevésbbé elegansak, de tiszták s rendkívül olcsók. Ily 5, 6 féléből álló reggeli ára 1 franc 25 cent.-től 3 franc-ig terjed. Legnagyobb szerű kávéházak: café de la Rotonde, d'Orleans, de la Bourse, café Véron stb.

A vendéglők s restaurantokban, melyek itt ezer számra vannak, lehet étlap szerint, table d'hôte vagy prix fix étkezni, 1 fr. 50 cent.-től kezdve hihetetlen összegig. Páris egyik speciálitása Duval restaurantjai,

kinek 12 vendéglője van, egyik a »boulevard des italiens«-en. Itt emelvényen a pénztárnoknőtünik szemünkbe, az óriási teremben pedig, mely 5—600 embert kényelmesen befogadhat, számtalan kis 2, 3 személyre való abrosztalan fehérmárvány asztal; egyet közülök elfoglalva, a pincér siet szolgálatunkra. A terem falmelleti része körül emeletes, közepe szabadon van, hogy az ott étkezők le, a lentülők pedig felláthatnak. E terem fényesen berendezett s világított, mit azonban Páris legcsekélyebb vendéglőjében is feltalálunk, mert itt mindenütt nagy tisztaság s csin uralg. E terem 5 órától 7-ig a franciák ebédlő ideje alatt rendszerint tömve van. A garçon (pincér) kit borotvált arcáról, fekete ujjas s hátul egymásra hajló nagy fehér kötényéről, mely csak harisnyáját s cipőjét engedi láttatni, rögtön fölismerünk, legelőbb is étlapot ad, melyre az étkek nevei mellett vonalozott üres helyek vannak, hová rajzónjával a hozott étkeket följegyzi, hogy midőn az ebédet elvégeztük, a számlát a pénztárhoz visszük s ott fizetünk. Borravalót a pincér nem fogad el, azt a pénztár asztalán e célra levő perselybe dobhatjuk, mi aztán a garçonok közt elosztatik; itt tehát a zahlkellnernek törvényes rablást követetni, mint nálunk, nem lehet. Közöséges ebéd következő étkek és sorrendből áll: leves, hal, sült-hús, (a pecsények félig nyersen, hogy a vér folyik belőlük) főzelék, mit sósvizben megfőznek, s vajjal leöntenek, ha ez nem kielégítő, még crême, soufflée

menyiségben s választékban felhalmazott, milyenről nekünk fogalmunk nincs, a legolcsóbbtól a legdrágábig.

Kétségtelen, hogy Páris más városoknak nagyon fölötte áll, hanem aztán más nemzetekre magas polcáról egész önérzettel tekint is le, s ha az ember előttük valamit ni nem francia dicsérni mer, szánakozva mosolygják le együgyűségét. A francia önhiúságot leginkább egy felolvasáson volt alkalmam megcsodálni, mit egy tisztelt ur tartott a »francia befolyásról keleten.« E jó ur, nemzete rendkívüli befolyásával a törökök erkölcsére dicsekedvén, különösen a szentföldön kivivott diadalokat kizárólag maguknak tulajdonította s úgy beszélt, mintha más nemzetek kardvonást sem tettek volna soha s egyedül az ő érdemök lenne, hogy az egész világ Mahomed hive vagy felkoncolt martaléka nem lett; s midőn ez öndicséret bombasticus phrasissait nagy pathosszal szórta a hallgatóság lelkesült füleibe, ezek szűnni nem akaró tetszésnyilatkozatokban s erős tapsban törtek ki. Csak én szerettem volna belé kiáltani ez érdemetlen örömszajba: Hohó tisztelt úr! nem jól tetszik értesülve lenni; talán más nemzet is vesztett hősokeket s vért a félholdosok elleni harcban, talán nem egyedül önöket illeti a dicsőség ezek megfékezésében s legalább egy szavával illenék ezekről is megemlékeznie! de hát persze, hallgattam, legfeljebb gyenge gunymosoly vonult végig ajkamon, miből azonban édes nemzetemnek is jutott egy piciny

rész megemlékezve, ennek is néha kissé tulcsigázott önteltségéről.

E tény egy másik szóváltásra emlékeztet, mely köztem s egy francia közt történt, kivel az étkezésnél gyakran találkoztván, megismerkedtünk. Érdeklődve kérdezé, melyik nemzethez tartozunk: »Monsieur, nous sommes des barbares« mondtam mosolygva. — »Oh que non madame, vous êtes ce qu'il y a de plus civilisé;« felelé ő udvariasan; mire aztán kissé gúnyosan jegyzém meg: »Pourtant nous ne sommes pas français.« Megtudva hogy magyarok vagyunk, a legnagyobb érdeklődéssel kérdezősködtek hazánkról. Általában szeretik ők a magyarokat, rokonszenvvel, elismeréssel beszélnek felőlünk, már a kik t. i. megtudják különböztetni Ausztriától, mert egy nagy rész még mindig germán vagy szláv népfájnak tart bennünket.

Más hibája még e nemzetnek, hogy adott szavára keveset tart, ígér, könnyen lelkesül s köt barátságot, szereti a phrasisokat, hizelgést s szóval még életét is rendelkezésedre bocsátja, de ha tényre kerül, az ugyan csalódik, ki ez emphasist s nagyszavakat készpénz gyanánt veszi. Önzőbb nép nem igen lehet, bár ragyogó tulajdonai s ékes beszédje elkábitja az idegent. Csak szavakban nem fukarok, s míg az angol egy kézmozdulattal felel, a franciától alig menekülhetsz. Jaj neked ha utad sietős s az utcán nem ismered ki magad; ha felvilágosítást kérsz, anynyit beszélnek, hogy szabadulni nem birsch, de a vé-

gén csak ott vagy ahol azelőtt; hanem az is megtörténik, hogy a legnagyobb készséggel célodhoz vezetnek. Kivált a constablerek, csak azért vannak ott, hogy a közönség, különösen nők szolgálatára legyenek. A francia barátságos, szolgálatra kész s nők iránt még a legközönségesebb munkás is udvarias. Ha társas kocsiba ülve hely nincs, a férfiak rögtön felállanak s helyet adnak a nőknek, s bármily tolongásban sem történhet, mint Pesten, hogy meglökdösések; vagy hogy több férfi össze fogódzva a nőt a járdáról leszorítsa; de még az is példátlan hogy taligát tolnak s puttonyos emberek ténferegjenek a járdán s másokat, különösen tisztességesen öltözött nőket onnét a sárba kényszerítsenek, mi nálunk napirenden van, valamint általában a közönséges osztály naponta észlelhető brutalitása szomorú tanujele még azon lelki állapotnak s műveltségi foknak, melyen e nép még, fájdalom! áll. Különben nemcsak a népről lehet azt általában mondani, sőt a műveltebb osztály egy részéről is, mert sajnos! nálunk még sok férfi érdemnek tartja, ha a nővel testi erejét vagy hatalmát éreztetheti bár mily részben, azon tudatbanelve önérzete kielégítését, ha ennek ura és zsarnokául feltolhatja magát, s nem átalja ez által csupán műveltsége teljes hiányát s lelki szegénységének tagadhatlan bizonyítékát elárulni.

A francia az udvariasság, a rend embere, a szabályokat még tömegben is megtartja. Ha szűk helyen kell sok népnek átmenni, a mindenütt jelenlevő

constabler rögtön kiáltja: »Faites queue»! mi annyit jelent hogy sorba menjenek, s ez itt már annyira szokás hogy még maguktól is követik, s a tolongás elkerülése végett kettesével sorba állnak s nem türik el sem urnak sem urnőnek, hogy a korábban érkezettet megelőzze.

A városi rend és tisztaság is példás. A szemetet este 10 után teszik ki az utcára a ház ajtajába, mikor aztán a rongyszedő, Parisnak ez egyik különlegessége, hosszú villájával azt felturván, a használható tárgyakat hátán levő puttonyába rakja, a többit pedig a szemetes kocsi éjji 1 órakor viszi el, nem úgy mint nálunk, hol ha nem vigyázunk könnyen megtörténik, hogy e szemetes fiókok illatos tartalmával még ünnepen déli 12 órakor is nyakon öntetünk, mert Budapesten a 10 órától délután 4-ig terjedő időszak van épen legalkalmasbnak kiszemelve arra hogy efféle az egészséget, tisztaságot s jólevegőt előmozdító aestheticus expeditiók véghezvitessenek.

Itt a kereskedések esti 10 óráig, sőt mint a házak kapui éjfélig is nyitva állanak, de ennek dacára oly kevés rablás s lopás történik, hogy ez csodálkozásunkat költé fel; valamint általában a személy s vagyonszállás oly biztos lábon áll itt, mint talán sehol a világon. Számtalan tisztességes nő egyedül jár az utcán éjfélt után is, egyedül megy vendéglőbe étkezni s ebben senki sem ütközik meg, sem kíváncsi szemekkel vagy kihívólag tekintgetni rá nem merészkedik, annál kevésbbé megszólítani az utcán

vagy kísérgetni, mint nálunk, hol az egyedüljáráni kénytelen nőknek már alkonyatkor lélekzet nélkül nyargalva kell sietni, nehogy szemérmetlen férfi tola-kodásának célpontjai legyenek.

Egy omnibusban több tárgyat ott feledtünk s három óra mulva menvén értök, sértetlenül vissza kaptuk. Esernyőnket pedig egy vendéglőben feledve, 1. óra mulva érte menvén visszaadták, hanem azért hogy ott hagytuk 25 centet; a felügyeletért szintén ennyit, s a vissza adásért is 25 ct. kellett fizetnünk. Egyszer a színházban borzasztó hőségben egy pohár vizet ittam, s ezt velem, mint **rendkívüli czikket** 50 cent. fizettették meg, ugyanott a narancs darabját **egy souéért** árulták. Hiába, a francia élelmes!

Még a salon életről kellene egyetmást följe-gyeznem, de mivel csak egy előkelő francia hölgyhöz volt ajánló levelem, kit igen szeretetreméltónak ta-láltam ugyan, de időm nagyon kilévén szabva, nála sem időzhettem sokat, e tárgyról csak igen keveset tudnék írni, legfeljebb mit ugyis már mind tudunk hogy t. i. a franciák mennyire finomak, hogy ott min-denki tudja az etiquette szabályait; senki sem ül le péld. étkezni felső kabátban, sem nem kér engedelm-et, hogy azt salonban levethesse; senki sem megy délelőtt fehér keztyűben s ékszerrel megrakodtan lá-togatóba s nem negélyez megvetést s kicsinylést a társadalmi szabályok iránt, melyek pedig az érint-kezés alapját képezik.

Azt mondják nálunk: hogy a mondott társa-

dalmi szabályok, üres szokások csupán, mikre a tudomány s értelem okos, komoly emberének mit sem kell adni, pedig hát nézzük Párist, talán csak nem fogjuk kétségbe vonni, hogy ott, hasonlíthatatlanul több a tanult s alaposan képzett szakember, mint nálunk. Ott, az emberek, idejüket is jobban tudják használni, a napot nem szakitják meg a dél által, mely, kivált télen, a világosságnál fogva a munkára legalkalmasabb, hanem, kielégítő reggeli után megkezdődően a napimunka, szakadatlanul folytatódik 5-ig; ekkor az ebéd ideje van, s csak ezután, 7 órától kezdve él a szórakozásnak az iparos, hivatalnok s nagy úr egyiránt.

Az igaz : hogy a férfiak itt általában keveset időznek családjaik körében ; de, kérdem, hogy ez nálunk, még olyanoknál is kiket kötelességeik nem a házon kívül foglalnak el, másként van-e ?

Ami pedig az embereknek egymás iránti figyelmét illeti, a francia magaviselete, ugyancsak példányképül szolgálhat nekünk, hol sokan azon meggyőződésben élnek, hogy magas rangot vagy gazdagságot csak azért nyertek a sorstól, hogy másokat lenézzenek. Sok divatos hölgyecske s elegans gavallér öndicsőítésben, s mások, kivált szegényebbek megvetésében hiszi a műveltséget s bon ton-t tanúsítani, nem pedig finomság, előzékenység s szerénység által.

Egy alkalommal gőzhajón utazván, nagyon rosszúl éreztem magam. A női cabine annyira tele volt, hogy alig maradt zug, árva fejemet lehajtani.

Jöttek mentek, öltözködtek, nevetgéltek, csapkodták az ajtókat s nyitva hagyogatták, de engem nem látott senki, s utitársaim felől akár meghalhattam volna. Csupán egy korosabb idegen hölgy szólított meg s tudakozá bajomat, mit miután tőlem megértett, a legnagyobb részvétellel csöppeket hozott, theát készített, mellém ült s testvéri jósággal ápolt, mig csak jobban nem lettem; s ekkor is vélem jött fel a fris légre. Mivel kitünően beszélt franciául, e nemzetbelinek gondoltam, de mennyire csodálkoztam később, midőn egy török ifjuval s leánynyal, kiket gyermekeiül mutatott be, törökül beszélni, később pedig egy koros török nő társaságában, pompás ebédét elkölteni látám. Kérdésemre hogy, mit szeretetre méltó finomsága s kedves modora gyanitni engedtek, nem francia-e? felelé, hogy nem az, hanem török; s midőn erre nyilvánítám, hogy a török nőket tudatlanoknak s műveletleneknek hallám leiratni, s őt épen ellenkezőnek találom, s csodálkozom, hogy francia öltözetben fátyol nélkül mutatja magát férfiak előtt; aként válaszolt, hogy nem kell hinni mindent, mit a török nőkről mesélnek, mert az már nagyon megváltozott, s hogy az előkelő török nők sokat utaznak, s más művelt nemzetek nőitől semmiben sem különböznek; hogy három évet Párisban töltött, s az ottani szokásokat elsajátította. Most, fiát gyógyítani előbb Bécsbe, onnan fürdőbe szándékozik, csupán leánya s egy koros nő társaságában, minden szolgálomélyzet nélkül, mert ezeket csak fölösleges nyügnék

tarjta, holott utjában pontosabb s ügyesebb szolgáltatott kap, mint amilyen náluk létezik. Láttam, hogy minden segély nélkül izletesen megfésülködött s felöltözött, holmiját bőröndjébe pakkolta. Egész nap együtt lévén, nagyon érdekes társalgás keletkezett közöttünk, a nők sorsa s társadalmi állása képezvén annak főtárgyát, aztán az irodalomra s költészetre térvén benne ritka képzettségű finom lelkű hölgyet ismertem meg; s végre családi körülményeimet kérdezvén, midőn azt őszintén elmondám, hasonló nyíltsággal felelt, s köztünk egymás iránt őszinte bizalom s vonzalom keletkezett annyira, hogy felszollított irnék neki, sőt megis hívott magához Constantinápolyba, hol a telet rendszerint tölti, s biztosított, hogy látogatásom igen megörvendeztetné. De mennyire elbámultam, midőn e rendkívül szives leereszkedés befejezéseül elválásunkkor mondá, hogy a császárnak rokona, palotáját Constantinápolyban mindenki tudja s kártyáinkat kicserélve azon e nevet olvasám : **Princesse Aristarchi !**

Ime a francia befolyás eredménye !

De, habár szeretetreméltóságban páratlan is e nemzet, hiányai közé tartozik, hogy mindenben a szélsőségeket szereti, így a vallásban is. Vagy egészen vallástalan vagy miként különösen az aristocrata női, vakbuzgó. A templomok mellék oltárainál ilyes föliratok láthatók : »A csodatevő szüz Mária tiszteletére égetendő gyertyák, hogy minden baj és bánattól megóvjon,« E felirat mellett hétágu nagy fa

gyertyatartóban vastag viaszgyertyák, égnek, s mellettök imaszék, melyben, rendszerint az isteni tisztelet óráin kívül, sűrűn elfátyolozott elegans öltözetű hölgy ájtatos elmerülésben leborulva imádkozik, míg a templom előtt címeres fogatja várja. E vakbuzgóság a zárdai nevelés eredménye, mert tudjuk, hogy az előkelő leányok ott majdnem kivételnélkül zárdában neveltetnek s ezért vakbuzgók, tettetők s könnyelműek; hanem e mellett jótékonyak is.

A magasabb osztály hiányait igen szellemdus s ritka műveltségű hölgyel a gróf G. R. volt honvéd tábornok leányával volt alkalmam megbeszélni ki tökéletesen ismeri az ottani viszonyokat, s kivel előkelő hölgyek ajánló levele következtében lettem szerencsés megismerkedni; ki fenkölt szellemmel, gyöngéden érző szívvvel, minden nemes s szépre fogékony kedélyt egyesít, bár a sorstól keserű és súlyos csapások elviselésére szemeltetett ki!

Atyja, idegen létére, magas állású s befolyásos de ellenkező nézetű rokonival szakítván, forradalmi seregünkbe lépett s vitézsége által nem egy csata dicsősége s a magyar név nem egy babérjának kivívója lett. Egész élte a becsület, szabadság s hon iránti feláldozásból állt, minek jutalma **méreg halál** lön! Nejét a bánat csakhamar kora sirba temeté; leánya pedig e férfinak, kinek magyarhon oly sokkal adósa, hazájától távol, **szükségben** él.

Bár az alkotmány vissza állításakor a nemzet e nemű tartozásait leróvta; az elesett hősök özvegyei

nyugdíjban részesülnek ; talán, kik kevésbbé vannak is rá szorulva ; lelkes honfiak egylete írók özvegyei s árváiról gondoskodik : csupán a haza ez árvájáról feledkezett meg szívtelenül a hálátlan mostoha ! pedig, néhány ezer forint nem tenné szegényebbé a nemzetet s letörölné e szégyenfoltot mely saját magunk s a külföld előtt is pirulni késztet.

Csak gyöngé hang vagyok, de a nemzet lovaságára s igazságérzetére hivatkozom ! Bár szerény szózatot eljutna a hatalmasokhoz, s azok szívéig, kik dús gazdagság s pazar bőségben kéjelve a magasszületéshez kötött szegénység nyomasztó kínjait soha nem érezték, s kiknek az önmehtagadás martyrságáról, mely a rang s szükség párosodásából születik, fogalmok sincs ! Lelkők nemesb ösztöne talán fölébredne s a nemzetet e véres szent tarozását lerovni köteleznék !!

S most nincs hátra egyéb, mint bocsánatot kérnem tisztelt olvasóimtól a hosszú türelemért melylyel munkám megjelenésére várniok kellett s talán azon még hosszabbért, mely annak elolvasásához volt szükséges köszönetet mondanom.

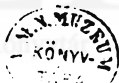
Hogy tulajdonkép miért írák e sorokat, s hogy művem nélkül talán mitsem vesztett volna a közönség ? Lehet ! De hacsak egyetlen lény van is, kinek lelkét a tespedő közönyből e sorok fölébreszték s szívében a hazafias s nemzeti iránt legkisebb érdeklő-

dést keltettek ; hacsak egyetlen szívet sikerült is megnyernem az érzelmre ; egyetlen akaratot a cselekvésre : úgy törekvésen nem volt haszontalan s időm nem elvesztegetett ; e remény lelkesített, s ha alkotáson nem nagy is : céloom nemes vala.

Ha sors csapásai kedvesinktől fosztanak meg ; ha szeretteinkben csalódva, nincs kit keblünkre ölelhetnénk ; ha csak önzést s szívtelenséget találva, szívünk elfásul s magábavonul : forduljunk ama szent eszme felé mely mindnyájunk szívében él : **a haza** ; érte áldozva találunk életünknek célt, bánatunknak vigaszt, öntudatunknak jutalmat s a költő e jóslatában lelkünknek megnyugvást :

» Hass. alkoss, gyarapíts, s a haza fényre derül «.

Országos Széchényi Könyvtár

—

BUDAPEST,
NYOMATOTT AZ ATHENAEUM NYOMD.
1875.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár